

MAGYARTANÍTÁS

450 éve volt a szigetvári csata.
Zrínyi Miklós (1508–1566)
Zündt Mátyás egykorú metszetén

2016/2.
MÁRCIUS-ÁPRILIS

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: (1) 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az árak 2016. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	1000	1200
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	800	1000
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	800	1000
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	1000	1200
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	600	750
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára <i>(Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.)</i>	820	930
TR 0011	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	200	250
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	200	250
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	200	250
TR 0015	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	200	250
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	1300	1550
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	600	750
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	600	750
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	900	1000
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	700	800
TR 0023	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály <i>(Átdolgozott, bővített, színes nyomású kiadás.)</i>	960	1100
TR 0024	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7–8. osztály <i>(Átdolgozott kiadás)</i>	650	800

MAGYARTANÍTÁS

2016. 2. szám

LVII. évfolyam

Lektorált módszertani folyóirat.

A megjelenő cikkeket a szerkesztőbizottság két tagja vagy két felkért külső szakember lektorálja.

Megjelenik elektronikus formában (e-mail-mellékletben megküldött pdf-állományként) évente ötször: január, március, május, szeptember és november hónapban.

A korábbi számok hozzáférhetők az alábbi webhelyen:

<http://www.trezorkiado.fw.hu/indexmtan.html>

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

Szerkesztőbizottság:

**Adamik Tamás, Benczik Vilmos,
Hangay Zoltán, Merényi Hajnalka,
Raátz Judit, Zimányi Árpád**

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: adamiktamasne@t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon/fax: (1) 363-0276, e-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Az elektronikus kiadás előfizetési díja 2016-ra: 1000 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címen, levélben, e-mailben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

TARTALOM

OLVASÁSKULTÚRA

Homa-Móra Éva: A Csodaszarvas védelmében. További kérdések a kötelezőkről, az olvasóvá válásról, a tanított irodalomról 2

Kelecsényi László Zoltán: Az értékek az irodalomban. Szövegértelmezések 6

IRODALMI HAGYOMÁNYUNK

A. Jászó Anna: A Jókai-regények sorrendje cselekményük ideje szerint15

A. Jászó Anna: Emlékezzünk a szigetvári hősökre! Zrínyi beszédének retorikai elemzése17

A TANÍTÁS MŰHELYE

Major Hajnalka: Készüljünk a magyar nyelv és irodalom emelt szintű érettségire. 16. tétel: Hitelesség, hatás, meggyőzés, a manipuláció felismerése, értékelése20

A HATÁRON TÚLRÓL

Lengyel János: A kárpátaljai magyarság „mindenesé”: Dupka György22

Málnási Ferenc: Emlékezés Reményik Sándorra (1890–1941)26

FEJLESZTŐ IRODALOMTANÍTÁS

H. Tóth István: Értékek, gondolatok, hangulatok jelenlétvége29

KÖNYVSZEMLE

Koltai Bence: Iskolák az iskolában: mit kezdjen az irodalmi értelmező a sokféle irodalomelméleti megközelítéssel magyartanárként? Molnár Gábor Tamás: A figyelem művészete. Bevezetés az irodalmi művek elemzésébe36

ÖTLETTÁR.

Raátz Judit rovata38

E számunk szerzői:

Homa-Móra Éva, tanár, Eger ♦ A. Jászó Anna, professor emeritus, ELTE BTK ♦ Kelecsényi László Zoltán tanár, Budapest ♦ Koltai Bence, egyetemi hallgató, ELTE BTK ♦ Lengyel János, tanár, újságíró, Beregszász ♦ Major Hajnalka, tanár, Baja ♦ Málnási Ferenc, tanár, Kolozsvár ♦ Raátz Judit, tanár, ELTE BTK ♦ H. Tóth István, tanár, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác

Homa-Móra Éva

A Csodaszarvas védelmében

További kérdések a kötelezőkről, az olvasóvá válásról, a tanított irodalomról

Egy apró mozzanat napjainkból: az egyik kismamablogon egy anyuka kéri a többiek segítségét: tabletet akar vásárolni 7 éves kislánya születésnapjára. „Nem kell bonyolult – írja –, csak ami a korának megfelelő, csak amire néhány játékot fel tudok tölteni.”

Heves viták dühnek a nyomtatott és elektronikus sajtóban az iskolai kötelező olvasmányokról. A téma nem új: időről időre fellángol, majd elül. Az utóbbi hónapokban ismét tanúi lehettünk több fórumon is a vélemények egymás ellen feszülésének: szakemberek – gyakorló magyartanárok, oktatáspolitikusok –, szülők és diákok sürgetik a „kötelezők” korszerűsítését; és szakemberek – gyakorló magyartanárok, oktatáspolitikusok – és szülők intenek mérsékletre s érvelnek a jelenleg tanított, klasszikus irodalmi művek mellett. (Ezt a nézőpontot képviselő diákvéleménnyel még nem találkoztam ...) A nézetek korántsem különülnek csupán két táborba, a sokszínűséget leginkább az internetes hozzászólások tükrözik. E többnyire név nélkül írt állásfoglalások etikussága vitatható, ám őszintesége bizonyos. Megtapasztalva az indulatokat, melyeket e téma vált ki az „átlagemberből”, beleborzong a pedagógus, átérezve mérhetetlen felelősségét.

E sorok írására egy általam is nagyra becsült szakember, *Arató László*, a Magyartanárok Egyesülete elnökének nyilatkozata inspirált.¹ Eltöprengtem ezen a nyilatkozaton. Újra végiggondoltam mindazt, amit a legnagyobbaktól tanultam, s ami saját tapasztalataimmal is egybeesik. Kérdések is megfogalmazódtak bennem e nyilatkozat kapcsán.

Mélyen magaménak érzem, amiről beszél: egy vidéki általános iskola magyartanáráként kollégáimmal együtt magam is megélem és megszenvedem ezt a dolgot. Nem olvasnak tanulóink. Némelyiknek – nem kevésnek! – szabályos „betűfrasza” van; ha 2 oldalnál terjedelmesebb irodalmi szöveggel találkozunk a tankönyvben, elhűlve lapozgatja: ilyen hosszú lesz? Mi pedig évről évre a meghasonlás állapotába kerülünk, amikor a „kötelezők” kerülnek szóba. Sokszor piaci alkudozás a sorsunk: kétségbeesetten küzdünk, hogy legalább néhány *részletet* olvassanak az *eredeti* művekből, ne a tartalmi kivonatokhoz és ne a filmadaptációkhoz nyúljanak. Évről évre magunknak is föltesszük a kérdést: szabad-e például a „Köszívű” történetét filmen végigkövetni, majd tanári magyarázatokkal, tanulói vitákkal megerősíteni az élményt? Van-e így egyáltalán értelme? Vagy egészen egyszerűen „ejtsük” Jókait? Megtehetjük? Hiszen felesküdtünk az értékek átörökítésére. Vagy játszunk el, hogy nem vesszük észre a gyerekek ellenérzéseit? Tegyük úgy, mintha nem tudnánk, nem vennénk észre, hogy nem olvassák el? Ugyanezek a gondok merülnek föl Móricz Légy jó mindhalálig regényével kapcsolatban is, és egyre több – Eger városában! – az Egri csillagok elolvasását szabotáló diák is.

Arató László azt ajánlja, legyünk engedékenyebbek, engedjünk be a magyarórákra több kortárs irodalmat, vegyük jobban figyelembe azt, hogy mit *szertnek* olvasni a diákok – hiszen célunk az olvasóvá nevelés. Az elavult kötelező irodalom számonkérésével – így érvel – csak a kedvüket szegjük a gyerekeknek, s így nem válnak majd olvasóvá.

Valóban az iskolában válnak olvasóvá gyerekeink?

Nem vagyok biztos ebben. Mindnyájan tudjuk, érezzük, hogy összetett, mélyen gyökerező jelenségről van szó. Olvasóvá talán mégsem az iskolában válik a gyerek, hanem otthon: ha nem lát könyvet szülei kezében, nem sok esélye van a magyartanárnak, hogy rábírja a könyvolvasásra. Ha *szert* olvasni, mert a szülei is olvasnak, mert ajándékba könyvet is szokott kapni; sőt, még korábbra pillantva: babaként lovagoltatták a térdükön és *mondókáztak* neki/vele; kicsi korától *mesélnek* neki, így kialakult és fejlett a *belső képterepítése*, naponta *beszélgetnek* vele, így a *szavakkal bizalmi, intim kapcsolatban* van – akkor olvas. Az iskolában formáljuk az ízlését, ajánlunk újabb olvasnivalót, ő pedig elolvassa (ha nem csábítják, nem szippantják be teljesen a készen kapott képek a filmek által és/vagy a világháló nyújtotta virtuális világ).

Sajnos egyre ritkább az így nevelődött gyerekek. A mondókázás-mesélés-beszélgetés sokuknak teljesen kimarad az életéből. Sokuknak a legkorábbi meseélményeik az óvodából valók. Legtöbbjük nem mozog otthonosan sem a magyar népmesék világában, sem a klasszikus műmesékében. (Égy 5. osztályos

¹ Elavulttá váltak a kötelező olvasmányok. http://mno.hu/oktatas_es_neveles/elavultta-valtak-a-kotelezo-olvasmanyok-1312874

munkafüzeti feladat összekevert mesecímek szétválogatását, helyesbítését kéri. Több diák a Piroska és a farkas, a Hófehérke és a Csipkerózsika címét sem ismerte fel.) Sok tanulónk csupán azokat a meséket ismeri, amelyekkel iskolai tanulmányaiban találkozott. Külön fejezetet érdemelnének itt a mesefilmek: ismét csak sokan a klasszikus meséknek kizárólag a Walt Disney-féle feldolgozásával találkoztak. (Szintén saját élmény: az állatmesék kategóriájában *csak a Tom és Jerry-sorozat* jutott eszükbe.)

Miért fontosak ennyire a mesék? Mert a korai években ezek alapozzák meg a *belső képteremtés* kialakulását (és még mi minden mást!), enélkül pedig nincs olvasás.

Előjel és minősítés nélkül: a *szavak* szerepe visszaszorult, a *képeké* megerősödött. Gyerekeink számára nincs a szavaknak olyan *hívó* erejük, mint az előző nemzedékek számára volt. Nekünk még mondták a szavakat vagy olvastuk a szavakat, és mindenféle megjelent a lelki szemünk előtt. Ma mondjuk a szavakat, és a gyerekeknek nem jön elő semmi. Elszoruló szívvel gondolok Sütő András könyvére, amelyben épp a szavak teremtő erejét mutatja be: a szavakkal egész világok nyílnak meg László unokája előtt.² Van-e még nagypapa, szülő, bárki, akinek fontosak a szavak, fontos, hogy türelemmel, ráérően nyitogassa a gyerekek értelmét? Van-e mindehhez ráérő idő? Lehet és kell is vitatkozni arról, hogy milyen irodalmat tanítsunk, de az olvasási készség és kedv *jórészt* nem az irodalomórakon dől el.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a jelenséget sem, amely szintén korunk iskolájára jellemző, nevezetesen a *művészetek kiszorulását* az oktatásból. Tükre ez annak az össztársadalmi presztízsvesztésnek, amely sok-sok területen mérhetően megnyilvánul. Hogy az iskolánál maradjunk: évtizedekkel korábban sokszoros túljelentkezés volt a művészeti tagozatos osztályokba, ma sok intézményben érdeklődés hiányában megszűnnek ezek a tagozatok (vagy megmaradnak, megkérdőjelezhető színvonalal). Évtizedekkel korábban heti 2-2 rajz- és énekóra volt felső tagozaton, ma 1-1. Pedig a legkiválóbb szaktekintélyektől tudjuk, milyen kiemelt szerepük van a művészeteknek egészen az ifjúkorig; nemcsak a befogadásban, hanem konkrétan az agy fejlődésében is! Mindnyájan ismerjük *Vekerdy Tamás* sok fórumon hangoztatott véleményét: *Közismert, hogy a művészeti tárgyak az érzelmi intelligencia fejlesztésének legjobb eszközei, e tárgyak azonban kiszorulnak az iskolákból... (...) A reformáció és az ellenreformáció nagy iskolái nagyon szigorú iskolák voltak Magyarországon is, és mégis rengeteg művészetet tanítottak. Iskoladrámákat írtak, diszlemeztek, kosztümöztek, rendeztek és előadtak a diákok, tegyük hozzá szorgalmi időben. Zenekart és énekkart működtettek, önképzőkörök volt stb. A készségeket fejlesztették, méghozzá érzelmi nevelésbe ágyazva, amennyiben művészeteket műveltek, és akkor még a retorikáról és egyebekről nem is beszéltem.*³

Hasonlóak *Freund Tamás* akadémikus, agykutató nézetei: *...több időt, kapacitást kell hagyni az agyunknak a belső világ impulzusainak hatékonyabb megjelenítésére, bevonására magasabbrendű idegműködéseinkbe, többek között a külvilág információinak eltárolásába, előhívásába. Ez megoldást jelenthet az információözön kezelésére, ugyanakkor megakadályozza a lelki elszívárosodást, és növeli a kreativitást.*

*Igazán nagy baj akkor van, hogyha nincs mit megjeleníteni, bevonni, mert sívár a belső világ, kifogyott a tinta a pecsétymó szerkezetből. Ezért mondtam el már számos fórumon, hogy a fiataloknak sokkal többet kellene foglalkozniuk az érzelmvilágot leginkább gazdagító művészetekkel, fejleszteni (és nem leépíteni) kell a művészetoktatást a középiskolákban (...) A diákok járjanak színjátászó körbe, szavaljanak, írjanak verset, rajzoljanak, fessenek, járjanak kerámia szakkörbe, vagy muzsikáljanak, ha a hangszer nem megy, énekeljenek kórusban. Nem szükséges, hogy már az egyetemi anyagot is megtanulják a természettudományi tárgyakból, hogy biztosan felvegyék a gyereket – azt majd ráérnek az egyetemen. De az érzelmvilág gazdagításának igenis ebben a periódusban van itt az ideje. Minél szélesebbre kell tárnunk bennük a befogadás folyosóját a külvilág és az agy között, mert ugyanezen a folyosón közlekedik a kreativitás is, csak éppen az ellenkező irányba.*⁴

Összecseng a két jeles szakember véleménye, bár a jelenség más-más szeletét veszik szemügyre. Elszomorító, hogy e *tudományos tények* ellenére szorul ki egyre inkább mindennapjainkból, így az iskolából is a művészet. Ez is alapja a nem-olvasásnak!

Visszatérve még a szó kontra kép gondolatához: akkor hát ellensége a szónak a kép? Haragudjunk-e a filmekre, a számítógépre? Dehogy. Tudomásul vesszük létezésüket, sőt: „befogjuk a vitorláinkba”, hiszen a mi életünknek is részei. De tény: igen komoly riválisai ők a könyvnek, az olvasásnak a diákok szűkre szabott szabadidejében. Az első Harry Potter-könyvek magyarországi megjelenésekor nem hittünk a szemünknek: újra olvasnak a gyerekek! Sorra falták az egymás után megjelenő, igencsak vastag köteteket. Sokan újra és

² Sütő András: *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977

³ Gyermekközpontú-e az iskola? Új Pedagógiai Szemle 2004. április–május. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00081/2004-04-ko-Vekerdy-Gyermekkozpontu.html>

⁴ http://www.magyzsazemle.hu/cikk/20070712_tanulasi_folyamatok_es_belső_vilagunk

újra végigolvasták az egész sorozatot. Eltelt másfél évtized, megjelentek a filmadaptációk, és a mai 5–6. osztályosok közül elvétve akad, aki olvasta a könyveket. Sőt: ők már csupán *filmként* ismerik a Harry Pottert...

A fent említett nyilatkozat kapcsán etikai kérdésként merült föl bennem:

Beengedjük-e a ponyvát az irodalomórára?

Előjáróban: szívügyem a kortárs irodalom. Már ötödik éve dolgozzuk fel *teljes egészében* Varró Dániel *Túl a Maszat-hegyen* című meseregényét az 5–6. osztályosokkal. Idén a hetedikesekkel a sikeres *Időfutár* 1. kötetét vesszük majd,⁵ már javában olvassák a gyerekek. Néhány éve éppen a *Stanley, a szerencse fia*-regény kapcsán szerveztem irodalmi délutánt, sok olvasó-résztevővel, óriási sikerrel. Iskolánk sajtója a reformpedagógia, mindennaposak a projektek, kooperatív és drámapedagógiai módszerek. Alapelvünk az új befogadása, az *értékes* újé.

Valamilyen szinten uralni kell az izlésformálást, nem engedhetjük át ezt a diákok kezébe, főként általános iskolában nem. Persze, népszerű a *Szent Johanna gimi*, és örvendetes, hogy a nyolc kötet kéziről kézre jár a lányok között. Azonban a mérce magasabban van, és ott is kell hagynunk! Arany tanítja nekünk: *Nem a való hát: annak égi mássa/ Lesz, amitől függ az ének varázsa*. Vagy Kosztolányi: *a fénybe kell kerengni*.

Meg kell mutatnunk tanítványainknak, hogy az igazi műalkotás megemel, elszakít a materiától. Éppen eléggé hátráltatja ezt a megemelkedést – ha úgy tetszik: katarzist, de legalább a befogadói képességet – a valóságshow-k tömege, nem hagyhatjuk, hogy a pusztán a köznapi valóságot „tükröző” írások a műalkotás látszatát keltsék számukra. Nagy kérdés tehát, hogy hogyan mutassuk meg? S ismét csak a mese, a korán hallott – s így később már szinte bepótolhatatlan – mese kínálkozik megoldásnak. A népmesék és az értékes, „klasszikus” mesék szilárd értékrendet közvetítenek, mindenféle didaktikus okoskodás nélkül. Ugyanezek a mesék, s itt a mennyiség is számít, arányra, formaérzékre tanítanak; megtanítják, hogy a cselekménynek íve van, de eleje és vége is van. És képekkel tanítanak és ismétlődésekkel, amelyeket varázsigeként sulykolnak a tudatunkba. Mindezek hiányában hogyan érezzen rá a későbbi olvasó az értékesre? S nem csupán az epikában segít tájékozódni a mesékben ködolt tökéletesség, hanem mindez többszörösen megsűrve, letisztulva minden műalkotásban. Hogyan is vall a műalkotás szerepéről/céljáról Weöres Sándor? *Mást akarok: eleven dramot sugározni, melytől megrázkódik az ösztön, érzelem, ész, képzelet, szellem, az egész lény (...) Átvilágítani és felrzni óhajtlak, hogy átrendezhesd magadat zárt, véges, egzisztenciális énedből nyitott, szociális, kozmikus, végtelen énné.*⁶ Eljuthat-e ide az a befogadó, amelyik ponyván nevelkedett?

Máraival valljuk, s ez minden pedagógusnak iránytű kell, hogy legyen: *a jó könyv felveri az életörömöt*. Jó dolog, hogy tanítványaink egymásnak ajánlanak olvasnivalót, olyat, amely „felverte az életörömüket”. Ilyen ajánlásoknak irodalomórákon is teret adunk, minősítés nélkül. (Sőt, az igényes magyartanárról időről időre olvassa a diákok kedvenceit is.) De valahogy mégiscsak rá kell őket vezetnünk az életöröm *minőségére* is. Mindig van magasabb minőség.

Így is a megjelenés minden szintjén kitapintható az izlésromlás, a talmi eluralkodása.

Felületes vizsgálódással azt mondhatnánk, épphogy növekszik napjaink emberének affinitása az irodalomhoz, jó példák erre a különböző irodalmi, verses blogok, facebook-megosztások. Azonban kevesebb a klasszikus érték a citátumokban, és egyre szaporodnak a névtelen, önjelölt költők fabrikált próbálkozásai. Többek között az is veszélyes hozzáadéka ennek az elsvárosodásnak, hogy a köztudatból lassan kiszorulnak a valódi műalkotások, és a felnövő új nemzedék megelégszik a felszínes, az alkotásnak csupán a külső jegyeit magán viselő művekkel. (Gondoljunk a számos iskolai ünnepségen hallható kezdetleges „versekre”, vagy böngésszünk át néhány alkalmi versajánló listát az interneten! Volt alkalmam országos irodalmi pályázat nyertes műveit tartalmazó antológiáját a kezemben tartani a közelmúltban – döbbenem olvastam a legjobbknak ítélt pályaműveket... Vajon miért nem szakértő zsűrire bízták a döntést?)

Magyartanárként nem asszisztálhatunk a kollektív izlésromboláshoz, sőt, meg kell akadályoznunk azt. Olvassanak a diákok kedvükre, és örüljünk, hogy olvasnak. Hallgassuk meg, ismerjük meg, amit olvasnak. De mindig mutassunk föl értékeset is.

Mit segíthet a tanár?

Nagyon fontos, óriási manapság a tanár szerepe, élnünk kell vele. Vagy rádiózzuk a *János vitézt*, a *Toldit* és egyebeket az irodalomtanításból, vagy hajlandók vagyunk médiumként létezni, közvetíteni a szöveg és diákjaink között. Ha úgy tetszik – az informatikából kölcsönzött kifejezéssel élve –, segítenünk kell „*kicsomagolni*”. Valamilyen mértékben mégiscsak lehet motiválni őket, az iskolai, órai közös olvasáshoz

⁵ Gimesi Dóra – Jeli Viktória – Tasnádi István: *Időfutár* 1. Tilos az Á Könyvek, 2013.

⁶ Weöres Sándor: *Tüzkút*. Magyar Műhely, Párizs, 1964. Részlet a költő előszavából.

mindenképp. Nem baj, sőt – sajnos – természetes, hogy tanítványunk szabadidejében nem a Toldit olvassa (ismét Sütő jut eszembe, aki a Toldiban *nyelvünk erdőzűgását* hallotta...⁷), de azáltal, hogy *segítségünkkel beavatódik* a Toldi nyelvezetébe, árnyaltabb lesz szókincse, differenciáltabb a gondolkodása – és vissza is kanyarodtunk az olvasóvá váláshoz... Leszűkített, redukált szókincssel, értelmezésre képtelen olvasói attitűddel eljuthat-e a jövő nemzedéke a fentebb idézett weöresi magasságokba?

Nem értik a Csodaszarvaszt?

Itt szó szerint kell idéznem Arató László szavait: *Bármekkora nemzeti kincs a Rege a csodaszarvasról, egy hatodikos nem érti meg. Túl misztikus, bonyolult, ráadásul tele van nemi erőszakkal.*⁸ Nos, itt tér el leginkább a véleményünk. Nekem mások a tapasztalataim.

Nagy százalékban sporttagozatos osztályokban tanítom az irodalmat, ezeknek a gyerekeknek az edzések miatt még kevesebb idejük jut olvasásra szabadidejükben. Mondhatom: *soha* nem tapasztaltam még ellenérzést a művel kapcsolatban. Néhány sorát már „hozzák” alsóból, ott nem is az értelmét keresik, egyszerűen magával ragadja őket a zeneiség, a vers lendülete (nem elhanyagolható szempont, bizunk benne!), az *ágrul ágra – szájrul szájra* figura etymologicája, az ismétlések. Legközelebb 6. osztályban találkozunk vele (néhány tankönyv már 5.-ben közli). Először is megtanuljuk fejből az első 8 és az utolsó 3 versszakot, ez az alap. Kicsit „dolgozik” bennük a vers, mire elkezdünk vele foglalkozni. 5–6. osztályra *már* igen erős a gyerekekben a történelem, az őstörténet iránti érdeklődés, a kalandvágy és *még* erős a misztikum iránti vonzódás. Hiszen a kisgyermekek sajátos emelkedettségben élnek (a régiek úgy mondták, *Isten tenyerén*), alapállapotuk a lelki lebegés. Ezt örzik még óvodás korukban is, majd veszítik el fokozatosan iskolásként. Sok múlik a művészeti tárgyakat tanító tanárokon is, hogy ezt a kívánatos emelkedettséget legalább részben megőrizték. A mesék, mondák, legendák világában szabad az átjárás valóság és csoda között, nem rökönödünk meg semmin. Igenis, csodálattal hallgatják Csaba királyfi csillagösvényét ugyanúgy, mint a szintén holtából feltámadva harcoló Szent László történetét. Miért ne? Nem tudom értelmezni a *túl misztikus* kifejezést. A *bonyolultat* se. Varró Dani meseregénye bizony sokkal bonyolultabb. Az útvesztőkön átsegít a magyartanárr. A *nemi erőszakról* pedig: jót mosolyogtak a gyerekek a lányrablás történetén. Azt jegyezték meg kajánul, hogy épp százketten voltak a lányrablók, s épp százket lány várt az elrablásra...

Beethoven mondta: a zene *nem tud nem hatni*. Éppen a Rege a csodaszarvasról az egyik legszebb példa arra, hogy a remekmű nem tud nem hatni. Több lépcsőben gyakorolja ezt a hatást. Az első a már említett *zeneiség, ritmus, ismétlések*. Hatalmas a jelentőségük. Az emberiség kezdetének varázsigeit, ráolvasásait, az ezek gerjesztette őserőt ugyanúgy felidézük, mozgósítják, mint a gyermekkori önfeledt mondókázás élményét. Arany erre a legalkalmasabb formát választotta, a páros rímű, ütemhangsúlyos felező 8-asokat. (Bár diákjaink ezt nem érzékelik, de lelőhelyén, a *Buda halálában* is jól elkülönül ez a forma a megelőző felező 12-esektől. Nyilván tudatosan váltott a költő a rövidebb, nagyobb sodrású, népdalszerű sorokra.) A következő lépcső még mindig csak félig tudatos: a csengő-bongó-rímelő szavak képekké állnak össze, majd lassan kirajzolódik a történet. A zseniális Arany időről időre megerősíti, hogy a mese nem biztos, hogy igaz, hiszen szájrul szájra terjedt, alakult. (S magyartanárok, figyeltem: a *sájrul szájra* nemcsak azt jelenti: szájhagyományban terjedt, hanem ezt is: add tovább, add örököld te is!) Ha többször olvassuk, csodás (divatos kifejezéssel: 3D-s) díszleteket látunk-érezkelünk: Arany gondoskodik a színekről, hanghatásokról, hangulatokról, még a szagokról is. Még beljebb haladva: nincs diák, aki föl ne kapná a fejét e sorokra: *...a párdúc, vad oroslán / Végig üvölt a nagy pusztán, / Sárga tigris ott kölykezik, / Fiát eszi, ha éhezik*. Vagy erre: *Még vadabbak ott a puszták (...)* / *A föld háta fölomolván, / Szikrát izzad csupasz ormán, / Forrás vize nem iható, / Kénköves büzt lehel a tó, / Forrás keble olajt buzog; / Itt is, ott is égnek azok, / Mint sok őrtűz setét éjjel / Lobban a láng szerteséjjel*. Utóbbi részlet negatívan mozgósítja érzékszerveiket, épp ezért remek alkalom a beszélgetésre – és remek példa a szavak teremtő erejére! Persze Arany tudatosan szerkeszt, erre is felhívhatjuk a figyelmet: az idézett rész negatív előképe, ellentéte a majd végre megtalált bőségek: *Selyem a fű, édes a víz, / Fa-odúból csöpög a méz. / Kék folyam ad fényes halat, / Vörhenyő vad izes falat...* Érdemes összevetni a szintén ugyanebben az időszakban olvasott *A fehér ló mondája* szóhasználatával: *Mindjárt felismerték, hogy a föld igen jó, a víz édes, és a mező füve hasonlatos ahhoz, amit Kusid nekik elbeszél.*⁹ Még nem tanuljuk a toposz fogalmát, de örömmel fedezik fel az efféle hasonlóságokat. Örömmel követik a gyerekek történelmi atlaszukban az említett helyszíneket is.

⁷ Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

⁸ Ld. 1. jegyzet.

⁹ Lengyel Dénes: *Régi magyar mondák*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1972.

Többedszeri olvasásra, közös mondogatásra, miután hagyjuk, hogy hasson ránk a zeneiség és a képiség (nem kell mindent azonnal *érteni* is!), lassan elkezdődhet a *tudatos* „oknyomozás”, az utalások fölfejtése.

A varázslatos üldözés *csoda-jellegét* erősítik ezek az utalások: *akarva, akaratlan* – / *Úzik ismét...*; *Minden este bánva bánják, / Hogy e vadat mér' kívánják, / Mért is úzik egyre, nyomba;* *Mégis, mégis, ha reggel lett, / A gímszarvast úzni kellett...* (kiemelés tőlem). Érdekesen, szokatlanul írja le Arany az eltévedés mozzanatát. Tudatos, figyelő olvasás kell a két fivér véleménykülönbségeinek észrevételéhez is. *Beavatódás* történik itt, s ezt csak a magyartanár segítheti, és csakis irodalomórán. Beavatódás nemcsak a nyelvbe, a jelképek és motívumok rendszerébe, kultúránk nagy egészébe és az apró részletekbe, tudatunkba és érzeinkbe. Beavat még a különböző őstörténeti magyarázatok különbözőségeibe is. (Utóbbiaknak szellemes példája a Jankovics Marcell-féle rajzfilmsorozat visszatérő képe: a kódexíró szerzetes képviseli a hagyományozódott, az öltönyös úr pedig a „hivatalos, tudományos” történelmet... Mert magától értetődő, hogy *miután* elolvastuk a mondákat, megnézzük e kiváló filmadaptációt is.¹⁰ Újabb formanyelv, újabb élmények, új „dekódolás”.)

Folytathatnám csendes elmélkedésemet a témáról. Hiábavalónak tűnik. A harcot úgyis magunknak kell megvívniunk, saját tanítványainkkal, az osztálytermekben. A megoldás ezerféle, és független a hivatalos tantervektől. Lehetünk szigorúak, bár egyre nehezebb, és mi értelme van; és lehetünk engedékenyek, de álljunk ott, segítsünk! Segítsünk *kicsomagolni a törleszt* helyett.

* * *

Kelecsényi László Zoltán

Az értékek az irodalomban

Szövegértelmezések

A szövegek (nem csupán a szépirodalmiak) megértésének első lépése egy átfogó – de egyelőre ideiglenes – kép alkotása, amelyhez két alapkérdés megválaszolása juttathat el:

miről szól a szöveg?

amiről szól, arról mit mond?

Az egyes szavak jelentésén töprengeni, részleteket (például stílusesszókókat) vizsgálgatni, a szerkezeti vázat felrakni stb. csak a tartalmi lényeg felvázolása után célszerű. A szöveg tényleges elemzése, az egyes mozzanatokon (jellegükön, szerepükön) való elgondolkodás aztán folyamatosan árnyalhatja, pontosíthatja a témáról és a mondanivalóról születő meglátásainkat.

Mellékszál: vajon a szövegértési feladatsorok összeállítói (pl. az írásbeli érettségi vizsgára) mindennek tudatában vannak-e?

A jól megszerkesztett szövegben könnyen meg lehet látni az alapmozzanatokot, az ún. **motívum**okat, a jelentős, sőt többletjelentéssel bíró elemeket. Leírásokban ezek kiemelkedő jelenségek, történetekben pedig elsősorban a szereplőket mozgató célok, ill. az azok eléréséhez szükséges személyiségjegyek.

A művészi alkotások (azaz esetünkben a szépirodalmi szövegek) túlmutatnak a mindennapi valóságon; az **értékeink** szintjére emelnek, azokról szólnak. Az értékek az ember számára létfontosságú fogalmak, minőségek vagy cselekvések. Az embert vezérlő késztetések között az érték megkülönböztetendő pl. az **érdektől**, amely alacsonyabb rangú, és csupán az azonnali, pillanatnyi szükségletünkkel azonos. Az érték viszont magasabb szintű késztetést vált ki, az ember hosszabb távú tevékenységét, törekvéseit vezérli. Érték tehát mindaz a fogalom, tárgy, cselekvés, tulajdonság stb., amely az ember számára távlataiban szükséges, amely az ember előre haladását, kiteljesedését szolgálja.

Az értékek között pedig a legmagasabb rendűek az **eszményeink**: a *teljesség*, a *tökéletesség*, a *szabadság*, a *boldogság*, az *igazság*, a *harmónia*, a *béke* stb. Az egyéb értékek is ezek felé mutatnak, végső soron az eszmények érvényesülését szolgálják.

Valamely eszmény felvillanása a műalkotásban – pl. a *szépség* érzete révén a *tökéletességé* már az érzéki észlelés során – azonnal megidézheti, akár tudatosodás nélkül is mozgásba hozhatja a többi eszményünket, sőt akár az eszményvilágunk egészét; felszabadítja és kiemeli szellemiségünket a mindennapok kötelekeiből. A művilág a világteljességet képviseli (vagy afelé irányít), a befogadó látóköréből a művészi hatás létrejöttékor minden más élményt, gondot, gondolatot kiszorítva. A művészi hatás lényeges mozzanata a *totalitás* élménye. Ezért is olyan gyakori és jelentős mértékű az átfedés a **művészet** és a **vallás** között, amely szellemiségeknek az a közös sajátosságuk, hogy közvetlenül kötődnek ideáinkhoz.

¹⁰ *Mondák a magyar történelemből*. Televíziós rajzfilmsorozat, 1986. Írta, rendezte: Jankovics Marcell.

Az értékek között sajátos szerepkörűek az **alapminőségek**: a *szép*, a *jó* és az *igaz*. Ezek az adott tárgyhoz, jelenséghez, történéshez kapcsolódóan az eszmények (a *tökéletesség*, a *harmónia*, a *rend* stb.) konkrét megnyilvánulásai. Összetartozásuk (összefonódásuk, sőt olykor azonosulásuk) jellemző jelenség a művészettörténet egyes szakaszaiban. A *szép* azért emelkedik ki közülük is viszonylag gyakran a művészetben – és olykor önállósul is mint esztétikai érték –, mert létszférája a művészi élményt megalapozó érzékelés. (A *szép* főszerepe azonban a művészet egészére korántsem terjed ki.) A *jó* és az *igaz* viszont az ábrázolások mélyebb rétegeiben húzódik meg, közvetetten érvényesül, pl. az etika, a logika, a közélet, a politika stb. színterein.

*

Mindezek alapján nézzük meg az irodalmi törzsanyagból néhány mű értékvilágát. Előre bocsátjuk: az értékek egyrészt a bemutatott művilágban jelentkeznek, másrészt a művészi közlésmódban. Az értékekre koncentráció azt is megakadályozhatja, hogy az elemzés formalista legyen. Tudjuk, a lírai versekre kiváltképpen érvényes a kommunikáció elméletének az a tétele, hogy a nyelvi elemek poétikai funkcióval bírhatnak. A stílusesköz megmutatásához az elemzésben azonban mindig kapcsolódjon az értelmezés, a hatás tudatosítása, a többletjelentés keresése.

Az értékeket a következő rövid elemzésekben dőlt betűvel és aláhúzással jelöljük.

HOMÉROSZ: *Ilíász*

A mű tárgya: a trójai háború egy szakaszának eseménysora. Témavilága rendkívül összetett (a hagyományos nagyepikában, így az eposzban is az ábrázolt világ teljessége bontakozik ki), de a középpontban „*Akhilleusz haragja*” áll, azaz egy indulat megszületése, majd felerősödése, tetőzése, legvégül pedig a megszűnése. Érték-e ez az indulat? Nem.

A hősi, katonai társadalmakban a vezető érték a *hírnév*. Az ősi közösségi tudat mellett itt már él a személyiség tudata; az egyes ember ha kiemelkedő tettekre képes, vállalja a kockázatot, mert a közösség utóbb mindenképpen megjutalmazza, a *hírnév* révén *erkölcsileg* – és azzal együtt *anyagi* javakkal is. A vezető pedig a legkiválóbb harcos. A hírnév tehát az *egyén-közösség* dimenzióban egyensúlyt teremt. Az *Ilíász* cselekményének indulásakor azonban már konfliktushelyzet áll fenn a hírnév-központú társadalomban: az ostromlók legnagyobb hőse Akhilleusz, de a seregek fővezére Agamemnón (látjuk is a későbbiekben, hogy hibát hibára halmoz).

Akhilleusz sérelme már az I. énekben bekövetkezik: Agamemnón (megtorlasként) megfosztja *zsákmány-résztétől*, Briszéisztől, ezáltal a *tekintélyétől*. Akhilleusz válaszul megtagadja annak a közösségnek a további szolgálatát, amely őt eddigi tetteiért hősként tisztelte. Sőt, félrevonulásával a mű tetőpontjáig a seregek egyre tragikusabb vereségeit okozza, számos harcostársa halálát, mígnem saját barátját, Patrokloszt is.

Az értékválsághoz kapcsolódik az is, hogy Akhilleusznak (mint félistennek, kivételesen) korábban megadatott a sorsának előre látása. A „*kettős végzet*” szerint szabadon választhatott a rövid, de hősi élet (és hősi halál), illetve a hosszú, de dicsőség nélküli élet között. Akhilleusz a hősi, de tragikus végkimenetelű életet választotta, azaz a hagyományos *hírnév*-értéket – a végzete tudatában. Értékké lép tehát elő ebben a műben a *tudatoság* és a *felelősség* is, egy következő kultúra felé mutatva.

Az *isteni* és az *emberi* világ találkozási pontján ugyanis az is alapkérdés: láthatja-e az ember előre a sorsát, avagy a végzettel szemben teljesen védtelen-e? A végzet ismerhetetlensége, illetve a sors irányíthatósága, a *tudatos életvezetésre* törekvés a klasszikus ógörög tragédiákban (legkivált az ismertebbek közül az *Oidipusz királyban*) lesz a konfliktus forrása. Sőt a pontos helyzetértékelés lehetetlensége megjelenik majd pl. a *Hamletben*, a *Bánk bánban* is, továbbá pl. MOLNÁR FERENC csaknem valamennyi színművében.

Nem lényegtelen kellék az *Ilíászban* Akhilleusznak a szemünk előtt elkészülő pajzsa sem. Főhősünk rövidesen újratekzdődő csatározásainak eszmei hátterét szemlélteti. A *világrendet*, a világ *teljességét* illusztrálja: centrumában az égbolttal, körülötte három részletben a valós földi lét életképeivel, a peremén a földkorongot körülvevő Ókeanosszal. A mitológia ugyanis még HOMÉROSZ korában is a kulturális hagyományok teljes köri összegzése. (Nem csupán „magyarázat”, mint sokhelyütt bántó szűkítéssel olvasható.)

Az *Ilíász* tetőpontján Akhilleusz indulata tetőfokán tér vissza a harcba, tombol, Hektór holttestével is kegyetlenül bánik. Féktelen haragja csak akkor oszlik el, amikor (Priamoszt látva) saját édesapjára gondol, és lekéiben megszületik a *részvét*. Ez ismét közösségi érték: az embertárs fájdalomának, veszteségének átérzése. Az *egyén-közösség* dimenzióban az *egyensúly*, a *harmónia* megoldása helyreáll, a személyes indulat megszűnik.

HOMÉROSZ eposzait eredetileg énekmondók adták elő (rhapszodoszok vagy aoidoszok, énekelve vagy recitálva) hangszeres kísérettel; fenntartották a *hírnevet*, a mitikus hősök emlékezetét.

Az *Odüsszeia* már egy más típusú (klasszikus ógörög) társadalom felé mutat, ahol az *egyénnek*, az individuumnak hely kell állnia a sors minden fordulatában, akár egyedül is. Ehhez kapcsolódik az *Antigoné* ember-himnusza is: a kor eszményi képviselője „*mindenben ügyes, ha akármí jön*” (ford. TRENCSENYI WALDAPFEL IMRE).

Ómagyar Mária-siralom

A fia keresztre feszítése Mária számára mindennek az elvesztése, „világ”-pusztulás. Enyhítené a gyászt a vallás, de ebben a költeményben (jóllehet Jézusról van szó) a túlvilági létről, valamint Isten hatalmáról, irgalmáról nincs közvetlenül szó (bár látenszen igen). Ebben a himnikus, de profán siraloménekekben a szülőanya kezdi mindegyik strófában újra valamilyen módon kifejezni végtelen fájdalmát. HORVÁTH JÁNOS írja: „Bágyadt féleszmélet állapotából három ízben tör fel benne megújuló erővel az anyai fájdalom jajszava, mindannyiszor más-más fordulattal keresve utat [...]”. Ha nincs a földön „kegyelem”, akkor a fájdalom nem enyhülhet, de a sorsközösség vállalása, az *együttérzés* megoszthatja: Máriáé Jézussal, ill. az olvasóé Máriával. A *tragikus értékvesztés* fájdalma a vers legvégén sem oldódik, de a *művészi kifejezés* katartikus hatásává teszi.

VILLON: *Ellentétek* (SZABÓ LŐRINC fordításában)

A költemény trubadúrköltők versenyére íródott. A feladat egy paradoxonnal való indítás volt, VILLON három strófán át *nihilista* világképet fogalmaz meg. Paradoxonokat sorakoztat fel, a fogalom párok egymás jelentését semlegesítik (pl. „*Jagság és hazugság egyre megy*”). Totális az *értékválság*. Nincs miért küzdeni azon a világon, amely egyszerre „befogad és kitaszít”. A „*herceg*”-hez forduló „*Ajánlás*” bókoló hódolata azonban mintha dacosan felvillantana az *életerőt*, az ember élni akarását – némi cinizmussal: „*Várom pályabéremet.*” (Hasonlóképpen ÖRKÉNY ISTVÁN *Budapest* című egypercesének végén: „*Hozott szalonnával egérintést vállal doktor Varsányiné.*”) Helyreáll a *világrend*?

Műalkotás mondanivalója ugyanis nem lehet élettagnadó; a művészet mindig emberközpontú. Ha közvetlenül nem, közvetve akkor is mindig értéket mutat fel.

BALASSI BÁLINT: *Egy katonaének* (*In laudem confinium*)

Dicsőítő költemény, a végvári vitézek életét magasztalja. A katonaélet értékeit a centrumban (5. strófa) meg is nevezi: „*hír*”, „*név*” és „*tisztelesség*” – ismerősek ezek számunkra már az ókortól –, és a „*viátszesség*” mellett az „*emberség*” fogalma is szerepel. A „*végek*” katonaélete pedig az emberi lét *kiteljesedését* teszi lehetővé. A léthelyzeteket felsorakoztató mozaikképek ezt példázzák. A kiteljesedés tere a *természet*, az ismétlődő motívumok a „*vér*”, a „*mező*”, a „*virág*”, a „*madár*”; ezek mögött ott áll az *élet* mint érték, de ennek ellenpontja, a *halál* lehetősége is felbukkan, amely viszont – a mű kontextusában – akár pozitív értékmínőség is lehet.

A költemény formája is a *teljességet* sugallja, a 3-as szám (keresztény) szimbolikájára épül. Az arányok, a szimmetria *harmóniát*, *világrendet* éreztetnek – a panteizmus is feltételezhető. Sokan úgy látják, hogy a három pillér közötti (2–4. és a 6–8.) leíró strófák párhuzamokból és ellentétekből szerveződnek, más meglátás szerint a statikus és a dinamikus képek váltakoznak a páratlan és a páros versszakokban (VARJAS BÉLA).

A dicsőítés tehát ebben a költeményben is az *eszményítéssel* azonos.

BALASSI BÁLINT: *Adj már csendességet*

A reneszánsz kor jellemzője: az egyén személyesen éli át korának erkölcsi-szemléleti problémáit, válságait. A közösség ekkor már általában nem ad támaszt, végszükségben az egyén Istenhez fordulhat. Megszólal újra a zsoldár, amely ember és Isten személyes, bensőséges kapcsolatát teremti meg. A hiányoktól, kiszolgáltatottságtól szenvedő ember könyörög, *irgalomért* esedezik. A könyörgés mint archetípus: esdeklő óhaj, de szinte követelés is.

A verskezdés: „*Adj már csendességet, lelki békességet, || mennybéli Úr!*” A fő érték a zavaró életkörülmények, a külvilág kizárása, a „*lelki békesség*”, ezt a kifejezést itt megelőzi a „*csendesség*” szó mint szinonima, akusztikus jelentéstöbblettel. A kezdő felütés, az első két szó („*Adj már*”) rendkívül közvetlen, bizalmas kapcsolatot mutat a lírai én és Isten között. Az „*adj*” a rövidebb ígforma (az „*adjál*”-hoz képest, sőt magába sűríti a „*nekem*”-et is), a „*már*” pedig visszautal az addigi életút megpróbáltatásaira, talán a korábbi kérelmekre is.

A kompozíció a zsoldárra jellemzően 3-as tagolású (és retorikus). A kezdő kérdés-parancs utáni középész (argumentáció) sorpárjaiban okok és ismétlődő kérdések párhuzamai sorakoznak a tetőpontra (6. vsz.). A 7–8. strófa már a *kegyelem* elnyerésének biztos reményével ismétli a kérést. A 8-as strófaszám megengedi, hogy a szerkezet megítélésében az aranymetszésre is gondoljunk (a nagyobb rész úgy aránylik a kisebbhez, mint az egész a nagyobbhoz: 5:3 ≈ 8:5), és ez a *tökéletesség* egyik megnyilvánulása a műalkotásokban, illetve a természetben. A 3 részes szerkezet (ABA) és a sortagolás (3 nagy ütemben 6+6+4 szótagú) pedig számszimbolikát éreztet; mindez a világrend remélt helyreállítását, *harmóniáját* is kifejezheti.

A könyörgés „*az élet egészére vonatkozik [...], az élet elvesztésének, az élet értékvesztésének, értelemvesztésének érzete, félelme, elhárítási vágya kényszeríti ki*” (NEMETH G. BÉLA).

BERZSENYI DÁNIEL: *A közelítő tél*

Az elégia az egyetlen lírai műfaj, amely – a jelen korlátait átlépve – a múlt idősikjára is kitekint. Az egykori értékek elvesztését panaszolja; a szakirodalom „*értékszembesítő*” jellegűnek is nevezi.

A vers három szakaszon át az elmúlás tényeit közli. A jelenből látja a múltat: „*Hervad már ligetünk?*”: az ember értékvilága a „*ligetünk*” *természeti* szférájában virágzott. A kifejezésmód allegorikus. A „*szymfonia*” jelentheti az *összhangzást* mint a madárdal harmóniáját, de azon nyilvánvalóan túlmutat, az ember korábbi létérzetére is vonatkozik. A jelen képét az élővilág mindhárom szintjéről való mozaikdarabok alakítják ki; zömmel a növényvilág élete-halála látható, közbevetve a madaraké (az állatvilágé), legvégül a szőlőszüret („*öröm víg dala*”) felvillantásával megjelenik a már elmúlt ember is. A hiányok panaszorát a kategorikus közlés zárja: „*S most minden szomorú s kiholt.*”

Az utolsó versszak elején (indulatszóval kezdve, 1–2. sor) nyíltan feltör a líraiság, a *lélek* panasz. A záró sorpárban pedig a *tudat* a létről elvont bölcsességet deklarál: „*Minden csak jelenés [...]*”. Ehhez azonban zárásként a „*kis nefeleics*” hasonlata társul: ismét a *valóság* egy mozzanatát, egy apró élőlényt látunk. Szeretettel és szánalmat is érzünk az enyészett *szép* és parányi áldozata iránt, sőt talán tiltakozást is – a saját sorsunkat is látva.

Ez a rövid költemény messze túlmutat egy őszi tájkép pusztá látványán. Mit tehet az ember az élet végeességének törvényével szemben? Érzékel, érzelmeivel reflektál (azokat esetleg elfojtja), gondolkodik, világgépet alkot – és a veszteség ellen *tiltakozik*. Az ember mint a természet része meglátja és tudomásul veszi annak törvényeit, de érzelmeivel és azok kifejezésével – és legmagasabb szinten a művészet által – megkísérli a túllépést az élet korlátain.

Mely értékek kerekednek tehát felül a pusztulást bemutató műalkotásban? Az *élet*, valamint a törvényszerű elmúlás ellen a *küzdelem* megkísérlése, legalább a tiltakozás formájában, ezzel együtt felsejlik a *szeretet* és a *részvétel* is. Célunk *az emberi élet* fenntartása. És ez is egy törvénye a *világrend*nek.

És érték maga az értékeket különleges élményben felmutató *művészet* is.

KATONA JÓZSEF: *Bánk bán*

A drámai cselekménysorban személyes érdekek is csatáznak egymással, de fölöttük a legmagasabb szinten az erkölcsi értékek állnak.

A főhős, Bánk fölötté áll az érdekharcoknak. Két szerepköre a *családban*, illetve a *házában*: férj és apa, valamint nádor. *Tudatosan* mondja az I. szakasz végi monológjában: „*Itten Melindám, ottan a hazám*”; felelős a családi élet nyugalmáért is és a közélet zavartalanságáért is. Ezek a konkrét szerepek is azonban csupán „*tündéri láncok*”, amelyeket akár eltérni is kész, hogy megfeleljen az *abszolút becsület*nek: mindenk fölött áll az ő szemében a „*jóhír*”, a nem részérdekekhez kötődő becsület védelme, szolgálata, amivel eltökélten követné a világteremtő „*Alkotó*” példáját. A „*vak bizodalom*” számára ellenszenves, mert elfogultság (érdek vagy negatív érték) volna. ERKEL FERENC operafeldolgozásában is a „*becsület*” szót hangsúlyozza Bánk közismert áriája.

Bánk bán feladata emberfeletti. Heroikus, önként vállalt kötelezettségének teljesítését lehetővé tenné a *tisztánlátás*, a helytálláshoz csak az isteni „*mindentudás*” segíthetne – ám ő is csak ember. Miközben az egyik kötelezettségét igyekszik ellátni, a mások szálán tragikus fordulatok következnek be (II. és III. szakasz).

A tetőponthoz közeledve (IV.) a néző előtt Gertrudis motivációja is tisztázódik: őt elsődlegesen a *haza* (de nem Magyarország, hanem Meránia) *jóhíre* vezérli. Nem Ottó tetteire háborodik fel, hanem mert a rokona az ügyetlenkedéseivel szegényt hoz Merániára: „*Berchtold nemzete!!!*”; „*Atok read, fiú, ki örök mocskok közé keverted a hazádat!*” Melindát jótékonyan színlelt kegyességgel elküldené az udvarból (*tekintélyt* véd, főként a sajátját), Melinda viszont előbb – immár az udvari protokollt átlépve, saját korának (XIII. század) normáit is messze meghaladva – öntudatosan a szemébe vágja: „*mártírrá tetted az erkölcsöt!*” A királyné csak göggel tud reagálni („*Tudod, hol és kívül beszélsz?*”). Egyre tisztábban látjuk, hogy magatartását a *nemzeti elfogultsága* mellett a *gőg* is irányítja.

Bánk Gertrudishoz érkezve úgy sejtí, hogy a királyi udvar állértékei vezethették felfelé imádott feleségét: „*Nagyravágyás, büszkeség, kecsgetetés, hízelkedés*” készíthetnek ebben a közegben hibákra. A nagyjelenet elején Gertrudis Bánkot az *illem*, a *becsület* megsértésével vádolja. A nádor válasza: más a „*becsületest [...]* *játszani*”, mint igaznak lenni, és a királynőhöz szólva „*a becsület álarcja mellett büntetetlen*” elkövetett vétkekről beszél. Majd felsorolja konkrét vádjait. Gertrudis találva érzi magát és védtelenné („*székébe rogyik*”), de nem hajlandó ígéretet tenni magatartásának változtatásra, sőt a „*megsértett büszkeségének legnagyobb dühével*” megátkozza Melindát és Ottót is. Bánk Melinda *jóhír*ének tisztázásáért esdekel, Gertrudis azonban a kérést elhárítja. Ottó felbukkanására Bánk megátkozza Merániát, Gertrudis számára ez a legelviselhetlenebb, erre válaszul kap fel tört. A királyné leszúrása után Bánk első szavai: „*Örvendj, becsületed! Lemosta mocskod*” a vér. Gertrudis búcsúja az élettől: „*Meghalni – nem királyi széken – ah!*”

Láthatjuk tehát, hogy a dráma tetőpontján a *becsület* és a *haza* áll az értékvilág csúcán, de különféle változataiban.

Az V. szakaszban, a megoldás felvonásában – vagy egy újabb, csatolt tragédiában? – Bánk igaza tudatában lép elénk: Gertrudis a „*jönévet ölé meg nemzetemnek*” (ti. Ottó által, Melinda elcsábításával). Akkor inog meg, amikor a becsülete kérdésessé válik, amikor Peturt idézve Solom „*alattomos gyilkos*”-nak nevezi a

királyné megölését. Bánk még egyszer fellép az *erkölcs* szószólójaként: újabb hitvallásában a *királyt Isten* és a *haza* után a legszentebbeknek nevezi. A Gertrudist „*ártatlan*”-nak minősítő tanúskodások Bánkról mintha leperegnének („*oszlop módra áll*”), de Melinda halálának hírére összeomlik: a felszínre tör benne a feleségéért érzett *felelőssége* és személyes vesztesége. Az abszolút becület képviselője, illetve a hazát és Melindát egyaránt tipró királyné megölése (igaz, önvédelemből) nem oldotta meg életfeladatát, mert a feleségét, gyermeke anyját elvesztette.

A záró jelenet értékei: *kiegyenlítődség*, *megbocsátás*, *béke*. Az elfogultságokon úrrá kell lenni, a fanatikus eszmék erőszakos érvényesítéséről (pl. az összeesküvők mellékszálán) le kell mondani. A *nemzeti* király a megoldásban jelen van, és egyensúlyt teremtve az össznemzeti érdekeket képviseli, ezen a téren pedig a *nemzeti egység* az értékmoozanat. Az egyéni vagy csoportos érdekek csak ennek jegyében érvényesülhetnek. Ez a tétel ennek az 1814/1819-es műnek aktuális mondanivalója. Az utolsó mondatok elhangzásakor a királyt a gyermekeivel, Bánkot pedig Somával látjuk együtt; a jelenből a jövő felé tekinthetünk.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY: *Csongor és Tünde*

„*Dramai költemény*” a *boldogság* kereséséről. A háttérben három mellékalak (kalmár, fejedelem és tudós) V. felvonásbeli, a tetőpont előtt elhangzó vallomása szögezi le, hogy sem a *péncz*, sem a *hatalom*, sem az öncélú *tudás* nem tesz boldoggá. A mű értékvilágának tetőpontján ugyanis a *szerelem* áll, két változatában, az *eszmény*–*valóság* dimenzió egy-egy végpontjához kötődve. (Mintha PLATÓN szelleme, de annak elutasítása bontakozna ki előttünk a darabban.)

A főhős, Csongor úrfi „*a dicsőt, az égi szépet*”, az *eszményi szerelmet* keresi. Eddig a földön sehol nem találta, de most, az expozícióban, a szülei kertjében ott áll a „*szép fa*” (varázserőjű meseelem a valóság szférájában), melynek gyümölcse „*üdv. gyönyör lesz*”. Majd megjelenik a fa ültetője is, Tünde, a kedvesét (Csongort) keresve. Férfi és nő ezen a szinten egyaránt az *eszményi társát* keresi. Ilma szerint Tünde az égben született, de „*Csongor úrfi keblén virradott meg*”: Tünde eszerint Csongor nőeszményének megtestesülése. Csongor ezek után – a végkifejletig – az eszményei síkján, álmodozva indul Tünde után, érte „*Tündérhonban üdlakig*” kellene eljutnia, mert a valóság szintjén számára ő elérhetetlen (megszólíthatatlan). A megoldás lehetőségét azonban nem Csongor vívja ki, hanem Tünde teremt meg azzal, hogy a „*fényhazából*” a földre jön, a tündérlétet feladva és a rövid, de boldog földi életet választva.

Csongor kísérelje és egyben ellentéte Balga, eleve a nyers *valóság* talajáról („*kordélyomon jöttem itt a vert úton*”). Ő hús-vér házasember, eltűnt felesége után indul el („*Böske nyomdokát csapászom*”), a fáradságokért egyre nagyobb zsörtölődéssel. A megoldásban „*veréssel és szidalommal*” üdvözlí nejét, és hátralévő valós életükben „*oldalcsonjtja*”, Ilma-Böske hízalni fogja őt: ez a házastársi *boldogság* reális-szatirikus életképe.

A boldogsághoz vezető úton – a népmesék világához hasonlóan – próbatételek várnak hőseinkre. A mondanivaló ennek jegyében az, hogy csak az *állhatatos* szeretők juthatnak célba. Az ember azonban egyrészt saját garalóságai, másrészt az ellenséges (sőt földöntúli) erők miatt eleve vereségre van ítélve. Csongornak virrasztania kellene, de lételeme az álmodozás, minduntalan elalszik, a varázslatokkal szemben védtelen, a lefátyolozott nőalaknak pedig bódultan vallomást tesz (jóllehet nem tudja, hogy Tündének). Balga kevesebbet visz a vásárra, de ő is kijátszható (Ledér fondorlatára egy rozszant karosszéket öleget mámorosan). Az *eszmény*–*valóság* síkján az ember minduntalan eltéved, a csalárd káprázat és a gyarló, de mókás valóság keveréke számunkra áttekinthetetlen zűrzavar.

Az ellenfeleket a boldogságért folytatott küzdelemben ártó szándékú lények (mesealakok) is akadályozzák. Mirigy varázserővel bíró boszorka; a földi valósághoz köti, hogy van egy eladósorban lévő leánya, de az ő sorsát is álságos és bűbajos eszközökkel igyekszik alakítani. Az ördögfiakat zabolátlan indulatok hajtják, vadság és rosszakarat jellemzi őket, és játsszi könnyedséggel becsaphatók.

Főhőseinkkel párhuzamos, valós alak Ledér; neki (a társadalom periferiáján) nem áll módjában küzdenie a boldogságért, csupán sodródik. Élethelyzete (szegénység, a háttérben beteg apa és árva kistestvérek) rákényszerítette a bűnös útra (a testi szerelem áruba bocsátására). Kerítője Mirigy.

A megoldásra a kör bezárul, visszaérkezünk a valóságba. Előtte meghallgathattuk az Éj monológját: csak ő örökkévaló, a világ körforgásban bontakozott ki, de véget fog érni, ismét elkövetkezik a „*sötét és semmi*”. Csongor reményvesztve is sóvárog („*Késégb'ejtő szerelem*” kínozza), álmodozik (újra elalszik), de a boldogság felvillanó lehetőségeként „*egy fényes palota emelkedik a tündérfa ellenében*”, és Tünde most már tündéri kötelmeitől szabadulva valóságos lényként jelenik meg előtte. Csongornak ekkor fel kell adnia ábrándképeit („*kör eszednek álmait*”), és ők ketten, életük hátralévő részében együtt lehetnek „*a szerelem hív ölében*”. A végső mondanivaló: a *szerelmi boldogság* a *földi valóságban* elérhető.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY a *Csongor és Tünde* után 12 évvel is hasonló gondolatokat fogalmaz meg *A merengőhöz* című költeményében (az alcím: *Laurának*, 1843): „*Ábrándozás az élet megrontója, mely [...] festett egékbe néz*”. A „*csalfább távol*” helyett „*az élvvel kínáló közel*” vonzását kell követnünk.

PETŐFI SÁNDOR: *Befordúltam a konyhára...*

Számos költeményéhez hasonlóan (ld. HORVÁTH JÁNOS monográfiája) szerepvers ez is, ebben sem közvetlenül maga PETŐFI SÁNDOR beszél egyes szám első személyben, hanem – a lírai én egy változataként – egy parasztlégyény, egy zsáneralak.

A hősíntek megmozdító erő: a *szerelem*. Ez a fiatalember azonban szegénylős, nincs is tisztában érzelmeivel („*aligha meg nem ígézett*”). Vallomást tesz, de a témát kerülgetve – a pipájával bibelődik –, mint ahogy a „*szép leányt*” is csak kerülgetni merete. Inkább csak történetet mesél (a líra epikába ágyazódik), önisméltelésekkel, helyesbítésekkel. Az olvasó azonban sejtí a légyény lelki történéseit.

Itt is láthatjuk: PETŐFI SÁNDOR az 1840-es évek közepén tágitja, sőt átlépi az irodalom addig fennálló határait. Művészetének gyökeresen új vonásai: a kisembert is szeretetre képesnek és szeretetre méltónak mutatja be. *Plebejus* karaktert, sőt *szemléletet* emel be a XIX. századi művészetbe: népi alakot ábrázol (hitelesen, vele azonosulva) a nemzeti nyilvánosságának szóló irodalomban.

Végül a parasztlégyény mégis a végére ér a maga számára is alig érthető történetnek, és ki tudja mondani: „*alvó szívem meggyulladott*”. A vallomás értéke az *őszinteség*, a történetben pedig a *szerelem* ereje, amely a *boldogság*hoz vezetve minden akadályt legyőz – ha lassan is...

PETŐFI SÁNDOR: *A XIX. század költői*

A népi költészet kialakítása mögött PETŐFI SÁNDORNak az a meggyőződése áll, hogy „*ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék*” (ismerkedő levele ARANY JÁNOSHOZ)”. Ebben a költeményében ellentmondást nem tűrve elutasítja a személyes lírát, és csak a *nép boldogulását*, az általános *boldogság* elérését szolgáló költészetet (művészetet) hirdeti aktuálisnak. A *költő* korabeli szent küldetése: „*isten*” parancsára „*lángoszlop*” legyen, „*tűzön-vízen át*” küzdjön, vállalnia kell a *próféta szerepét*. A *művészet*, a *vallás* és a *politika* ebben a korban PETŐFI SÁNDOR nézőpontjából szorosan egybefonódik.

Ez az *ars poetica* jellegű hitvallás azért is különösen jelentős, mert a reformkorban politikai célul kitűzött *polgárosodás* programját is találóan festi le az 5. versszakban. A polgári kultúrát az *anyagi*, a *politikai* és a *szellemi* értékek megvalósulása jellemzi, és mindegyik szinten az *egyenlőség* érvényesülésével (vö. a francia polgári forradalom három jelszavának egyikével: „*égalité*”) – Magyarország számára, 1847-ben csak a majdani jövőben.

Az értékcsoportok költői képei (az első kettő teremti meg a harmadik érvényre jutásának lehetőségét):

„*a bőség kosara*”: anyagi biztonság;

„*a jognak asztala*”: politikai jogok, pl. a szavazati jog megléte, *egyenlőség* stb.;

„*a szellem napvilága*”: a szellemi kultúra, ezen belül pl. a *tudomány* ismerete és művelése, részesezés a hivatalos *művészeti* életben.

ARANY JÁNOS: *Toldi*

A Kisfaludy Társaság pályázatára írt „*költői beszély*”-nek, azaz elbeszélő költeménynek „*a nép ajkain élő történeti személyről*” kellett szólnia. ARANY JÁNOS Toldi Miklósról, a lovagi kultúra magyarországi fénykorának (XIV. század) egyik legnépszerűbb alakjáról írt. A lovag a középkor végén hadi szolgálatból élő, alacsony rangú és anyagi helyzetű nemes; a feudális hatalmat és a kereszténységet szolgálja – ez utóbbit főképp a kereszties hadjáratokban –, a nőket, gyermekeket és elesetteket oltalmazza. (Sajátos irodalmi párhuzam lehet CERVANTES *Don Quijote* c. regénye.)

A *Toldi* korabeli óriási sikerét az is okozta, hogy a történet aktuális párhuzamokat is jelzett: a Habsburg Birodalomba bekebelezett Magyarországon a pozitív erők rejtve, sőt méltatlan helyzetben vannak, de a nemzet sorsát csak ők fordíthatnák jobbra.

Az expozíció bemutatja Toldi Miklós méltatlan helyzetét és sérelmeit, a bonyodalom pedig (a gyilkosságba sodródás) reménytelen helyzetbe hozza. A megoldást hősiünk számára csak a lovagi („*vitéz*”, „*bajnok*”) lét hozhatja meg, ami meg is valósul.

Az elbeszélő történetben a lovagi értékrend rajzolódik ki.

A mű elején háttérbe szorulnak: a *jog*, a *méltányosság*, az *igazság*.

A sikerhez vezető erények, a *vitészség* összetevői:

a) A fegyveres szolgálathoz mindenk előtt *anyagi javak* szükségesekek: „*pénz, paripa, fegyver*”. Utóbb meg is érkezik: a cipóban „*vasszelence*” van *pénzzel*.

b) A testi kiválóság, a *fizikai erő* kezdettől látható („*araszos váll*”, „*Repül a nehéz kő*”, a farkast Miklós megfojtja, a másikat agyonveri), „*igen nagy erő lakik benne*” (Györgytől tudja Lajos), a bika megfékezése. Mindezt tetőzi a X. énekben, a lovagi küzdelem lehetőségének megszületésekor a *testi öröm*: tivornya, féktelen étel-ital-tánc.

c) A legnagyobb szerepet a lovagi kultúrában az *erkölcsi értékek* kapják, az embertársak közti viszonyokat, magatartásokat szabályozó elvek. Itt különösen azért fontosak, mert Toldi Miklósnak (és az általa képviselt magyarságnak) jellegzetes hibája ARANY JÁNOS szerint a lobbanékonyág, a meggondolatlanság, a

lehetőség eljátszása. A **Toldi** legmélyebb szintjén épp ezért a szubjektív tartalmak, a helyzetekre, a történésekre és a saját tettekre születő lelki reakciók jelentkeznek:

önérzet, igazságérzet: ez ébred fel Toldiban már az I. énekben („*Én, paraszt? én?*”);

szerepet: elsősorban anyja iránt, de Györgyöt meglátva is (III. ének) ösztönösen;

tűrés: egy darabig uralkodik az indulatain, de nem végtelenül,

gondoskodás, pl. anyja utána küldi Bencét;

sajnálata: a temetői „*bús asszony*” iránt támad fel Miklósban (VII.);

büntudat, a gyilkossága után „*beteg lélek*” mardossa;

megtisztulás: erre van a legnagyobb szüksége, részint a saját lelkiismerete által,

de elsősorban a királyi kegyelem révén;

megbocsátás: György álságos lépéseit Miklós végül (XII. ének) elnézi;

személyes hírnév („*jó hír*”, „*mutatok valamit ottan a királynak*”);

a haza becsülete (a cseh bajnok „*A magyar nemzetet csúfra emlegeti*”).

A mű végén pedig: béke, kiegyenlítődés, igazság.

A **Toldi-trilógia** másik két darabja közül a **Toldi szerelme** a lovagvilág részletes rajzát adja, ismétlődő motívumokkal. A **Toldi estéje** más témát dolgoz fel: a válaszütra került magyarság létkérdését teszi fel, a *konzervatívizmus-modernség* dilemmáját állítja a középpontba, a középkor végén, de azon keresztül a jelenre, az 1867-es kiegyezés utáni időre vonatkoztatva.

A **Toldi** a hatodikosok kötelező olvasmánya. A mű mélyebb szintű átgondolását a középiskolai tanárnak (a központi tanmenetnek) vállalnia kell.

JÓKAI MÓR: *A kőszívű ember fiai*

JÓKAI MÓR jelentőségéről írta NÉMETH G. BÉLA: 1849 után a nemzetnek lelki támaszt nyújtott, „*egyszerűen kifejezte és fölmagasztalta a nemzet érzéseit, a tragikusokat és az illúziósokat egyaránt.*” Legnépszerűbb regényeit zömmel a történelmi közelmúlt (reformkor, forradalom, szabadságharc) léleklemegető eseményeiről, jeles hőseiről alkotta.

JÓKAI MÓR romantikus regényalkotásának a szélsőségek is jellemzői. Főszereplői vagy ideális hősök, vagy (a szakirodalom szavával) „*ősgonoszok*”. A háttérben azonban zsáneralakok, különleges színek és sokrétű életmozzanatok tűnnek fel, ellensúlyozva a polarizálást és eszményítést, ezáltal a felmagasztalást is hitelesítve.¹¹

A kőszívű ember fiai (1896) értékrendjének csúcán a cselekvő hazaszeretet, az áldozatvállaló hazafiság áll. Ezt zárná ki az expozíció végén a „*kőszívű*” családfő, Baradlay Kazimir végakarata: „*a föld ne mozogjon, hanem álljon*”; még ha az egész emberi világ előremegy is, a magyar valóság a „*nyolcszázados gyémánt nemesség*” tradícióját követve maradjon változatlan, őrizze „*a múlt örökkévalóságát*”. Az ő háza bizonyos „*eszmék vára*”, eszményei pedig a kizárólagos *konzervatívizmus*, a hagyomány szigorú őrzése, a fennálló (politikai) rend védelme és fenntartása. Ellentmondást nem tűrő zsarnoki rendelkezése a magánéletek további alakulását is megkötné. Életidegenségét alátámasztja egy nem mellékes információnk: a nemi élettől orvosai évtizedek óta tiltották.

Halála beálltakor azonban az özvegye ellenfelévé lép elő, az élet jegyében, és a gyökeres változást, a haladást tüzi ki vezérelvként. A „Jélekcsereelő idők” fordulataihoz igazodva a lelki értékeket, a lélek törekvéseinek érvényesülését szorgalmazza, hiszen „*a gyémánt az a kő, amelynek lelke van*”. Ő konkrétan a haza, a család és az egyvén boldogulását szolgálja, sőt irányítja, a haza síkján pedig a szabadság kivívását is.

A cselekménysor centrumába, a helyüket kereső férfialakok fölé tehát ebben a JÓKAI-regényben is egy nőalak magasodik; ő is JÓKAI MÓR édesanyjának egyik hasonmása.

A két idősebb testvér végül is példásan helytáll, Ödön és Richárd részt vesznek a szabadságharcban – lovagi párbaj formájában Buda ostromában –, és magánéletükben is kivívják a boldogságot. Velük szemben Jenő a végpontig inkább csak sodródik, de mártírhálálával megmenti mások boldogságát, a gonoszsággal szemben megtalálja a jóság parancsát, aktív szerepet játszik a bosszú (Haynaué a nemzet szintjén, Alphonse-é a magánéletben) mint negatív erő megfékezésében. Mindezek következtében az ő felmagasztolása zárja, teszi teljessé a történetort.

A cselekménysor végén a heroikus kor lezárul; a haza ügye a túlerővel szemben elesett, de a magánélet boldogsága reményt ad a jövőre. A hétköznapok valóságában az emlékek megőrződnek.

¹¹ Ezeket a megállapításokat az újabb kutatás cáfolta, l. pl. Nyilasy Balázs, Szajbely Mihály, A. Jászó Anna monográfiáit. (A szerk.)

MIKSZÁTH KÁLMÁN: *A néhai bárány*

Az eseménysor középpontjába egy tárgy (láda) és egy élő állat (bárány) kerül; utóbb kiderül, hogy valakik számára mindketten kivételes értéket képviselnek. A „tulipános láda”, benne Baló Ágnes kelengyéjével *vitális* érték, az ő számára ugyanis várt *boldogságának* egyetlen biztosítéka: „benne volt abban a ládában *mindene*”. A „picike bárány” pedig Borcsa *játszóútjára*, a legszorosabb *érzelem* fűzi hozzá, különösen mert „*nincsen anyja szegénynek*”. (Van-e a motívumnak „*agnus dei*” jelentése is?) A ködmönné lett bárány azonban csak *vagyontárgy*, az *anyagi* értékeknek is csupán egyike a szegény faluközösségből már kiemelkedett nagygazda, Sós Pál számára. (Az átminősüléshez azonban Cukrinak el kellett pusztulnia. Hogyan történt ez? Sós Pál lelkét terheli az *életétől* való megfosztás, alighanem a lemezároltatás is?)

A mű értékét az előadásmód legalább is megkettőzi. MIKSZÁTH KÁLMÁN közismert *anekdotázó* mesélése ebben a novellában különös erővel sziporkázik: *színgazdagság* hatja át csaknem mindegyik mondatát, mindig más-más tónusban. Elsősorban ez a kivételes hatóerő tette sikeressé az 1880-ban már szülőfalujától messze, Szegeden újságíróskodó szerzőt: a polgárosodó, uniformizálódó magyar olvasóknak különleges, értékgazdag világot mutatott be – visszaemlékezve a Bodokká átkeresztelt Szklabonya környékének karaktereire és történeteire. Ezeknek az egyszerű embereknek a magatartását, tetteit vonzódsók, *lelki értékek* irányítják elementáris erővel. Patriarkális, zárt közösségben élnek, ősi erkölcsi törvények között, bár a harmónia olykor megbomlik. A legfőbb érték a *boldogság* mint elérendő cél, és mögötte áll a *világrend* mint biztosíték.

Külön értékszint a műben, ill. a mesélésben a *népi kultúra* is. Népi stíluslemek (pl. a közigazgatási intézmény neve a „*hatalom*”) mellett elsősorban a 3-as próbálkozás képviseli. És azt se felejtjük: az anekdota eredetileg csak híres személyiségekről szóló érdekes történet, MIKSZÁTH azonban úgy mesél szülőföldjének hőseiről, mint akik eleve köztiszteltben állnak. A faluközösségben a kisember is képviselhet különleges értéket. MIKSZÁTH kezdettől a közösség tagjaként, a köztudat felől mesélget. A *bensőséges*, bizalmas közlésmód pedig az olvasót is a közösség tagjává avatja.

MIKSZÁTH írásmódjának fő jellegzetessége a *sejtetés* is: a tényközlést gyakran megszakítja, elhallgat, elmereng, felkiált, kérdez, hamiskásan célozgat, olykor pletykálkodik stb. Az írói én mindezzel aktivizál is, sőt az *együttérzés* kiváltásán túl az olvasót is belevonja a történetek feltárásába, az *igazság* kiderítésébe.

A cselekmény csúcspontján, a megoldást elindítva az „*Isten*” szó hangzik el. Sós Pál esküjére („*az egy élő Istenre*”) bomlik meg a kötés, és lepeződik le a tettes. Isten közbenjárására győz tehát az *igazság*, és áll helyre a *világrend*? Sejtésünket erősítheti, ha visszaemlékezünk a szélesen hömpölygő expozíció legelejének két szólására: a fenyegető vihar „*Istennek fekete haragja*”, ill. „*az Isten közeledő látogatása*”. E népi kifejezéseket megérve először talán még csak hiedelmekre gondolunk, de a megoldáshoz érve elgondolkodhatunk. Az ember kiszolgáltatottan él elementáris, pusztító *természeti erőkhöz*, valamint *embertársak gazságainak* (negatív értékek) kitéve, de mintha mindent a Mindenható irányítana...

A tárgyak, az állatok és az emberek is általában csak sodródnak. Néhányan *küzdeni* próbálnak, Baló Mihály a „*hatalom*” útján, Baló Ágnes pedig „*furfang*”-gal – mindketten sikertelenül. A megoldás hőse a mindössze 8 éves kisgyerek Baló Borcsa, a kulcs az ő *gyermeki ártatlansága*. Sós Pál magabiztosan (a társadalom mechanizmusainak ismeretében) játssza ki a jogot, a törvényt és az erkölcsöt, az ő életét kizárólag anyagi érdekek irányították, mindeztől az *igazság*, az *ártatlanság* értékcsoportjához kapcsolódik a legutolsó mondatban a *tisztaság*, fokozással: „*még tisztábbra mosta*.”

A diadal azonban nem teljes: Cukri bárányt már nem lehet feltámasztani.

Ezekhez az értékekre koncentrált műértelmezésekhez is hozzá kell tennünk: semelyik értelmezés vagy elemzés sem kizárólagos és végleges. A művészi élmény alapozzanata a szubjektivitás.

*

Befejezésül – az elemzéseinket áttekintve – felvázolhatjuk az értékek egyfajta rendszerét. Ez a csoportosítás a leggyakrabban a *szellemi* és az *anyagi* értékek megkülönböztetésére szorítkozik. A fenti példáinkból egy tagoltabb váz állítható fel (amely természetesen korántsem tekintendő kizárólagosnak). Az értékvilág csúcspan az azonban – úgy véljük – mindig a konkrét kötődésektől mentes alapértékek, az ESMÉNYESK vonzanak bennünket.

Mindeközben arra is gondolnunk kell, hogy az ún. *esztétikai* értékkel mindegyik művészi alkotás eleve rendelkezik, és a művilágban a legfőbb értékek végső helyzete alakítja ki az *esztétikai minőséget*.

Az értékek összesített világa elemzéseink alapján:

I. Vitális szféra:

élet, halál (*Iliász*, *A végek dicsérete*, *A néhai bárány*, *A közelítő tél*, *A kőszívű ember fiai*)
erő, életerő (*Ellentétek*, *Toldi*)
élő természet (*Egy katonaének*, *A közelítő tél*)

földi boldogság (*Csongor és Tünde*)

II. Anyagi értékek:

zsákmány: *Briszéisz (Iliász)*
„*pályabér*” (*Ellentétek*)
„*ködmön*”, boldogulás (*A néhai bárány*)

pénz (*Csongor és Tünde*)
„pénz, paripa, jegyver” mint a lovaglét alapja
(*Toldi*)

III. A személyiség értékei:

Egyéniség:

„fényes Akhilleusz” (*Iliász*)
„vitézség”, „emberség” (*Egy katonaének*)
„Ez volt ám az ember” (*Toldi*)
parasztlegény (*Befordúltam a konyhára...*)
ideális hősök és „ösgonoszok”, valamint zsáner-
alakok (*A kőszívű ember fiai*)

Magatartás:

állhatatosság (*Csongor és Tünde*), türés (*Toldi*)
önéret (*Bánk bán, Toldi*), őszinteség (*Befor-
dúltam a konyhára...*)

Cselekvés:

könyörgés (*Adj már csendességet*)
tiltakozás (*A közelítő tél*), küzdés (*A néhai
bárány*)
furfang, szívósság és gyermeki ártatlanság (*A né-
hai bárány*)
vitézi próba, bizonyítás (*Toldi*)
haladás, fejlődés (*A kőszívű ember fiai*)

IV. Szociális szféra:

Személyes kapcsolatok (mikroközösség):

szerepet, részvét, együttérzés (*Iliász, A közelítő tél,
Toldi, A néhai bárány*)
szerelem (*Csongor és Tünde, Befordúltam a
konyhára...*)
család („itten Melindám”: *Bánk bán*)
gondoskodás, sajnálat (*Toldi*)

Társadalmi lét (makroközösség):

haza (*Bánk bán, Toldi, A kőszívű ember fiai*)
nemzeti együttműködés (*Bánk bán*)
király (*Toldi, Bánk bán*)
hatalom (*Csongor és Tünde*)
jog, méltányosság, igazság (*Toldi*)
egyenlőség (*A XIX. század költői*)
plebejus szemlélet, a nép az irodalompolitikában
(*Befordúltam a konyhára...*,
A XIX. század költői)

Erkölc (a társkapcsolatok normarendszere):

hímény, jó hír, vitézség (*Iliász, Egy katonaének,
Toldi*)
becsület, tekintély, emlék, emberség, lélek (*Iliász,
Bánk bán, Egy katonaének,
A kőszívű ember fiai*)
felelősség (*Iliász, Bánk bán*)

ártatlanság, tisztaság (*Toldi, A néhai bárány*)
őszinteség (*Befordúltam a konyhára...*)
büntudat, megtisztulás, megbocsátás, lelkiismeret
(*Iliász, Bánk bán, Toldi*)
áldozatvállalás (*A kőszívű ember fiai*)

V. Szellemi értékek (kogníció, logika, tudomá- nyok):

tudás (*Csongor és Tünde*)
tisztánlátás, mindentudás (*Bánk bán*)
„a szellem napvilága” (*A XIX. század költői*)
tudatosság (*Iliász, Bánk bán*)

VI. Az eszményekhez (ld. VII. értékcsoport) közvetlenül kapcsolódó szellemiségek:

Vallás:

Isten: mindenható és gondviselő (*A néhai bárány*)
kegyelem, irgalom Istentől (*Adj már
csendességet, ÓMS*)
abszolút becsület Istentől (*Bánk bán*)
a költő prófétai feladata, amely „isten rendelése”
(*A XIX. század költői*)

Művészet:

művészi kifejezés (*ÓMS, Ellenétek*)
szépség (*Egy katonaének, A közelítő tél*)
színgazdagság az ábrázolásban (*A néhai bárány*)
a népi kultúra megjelenítése (*Befordúltam a
konyhára..., A néhai bárány*)
a költő szerepe (*A XIX. század költői*)

VII. Az ESZMÉNYEK (a legmagasabb szintű, egyetemes értékeink, elvont ideáink):

teljesség, tökéletesség, összhangzás, harmónia,
egyensúly, világrend (*Iliász, ÓMS,
Egy katonaének, Adj már teljességet, A
közelítő tél, A kőszívű ember fiai,
A néhai bárány*)
boldogság (*Csongor és Tünde, Befordúltam a
konyhára..., A XIX. század költői,
A kőszívű ember fiai, A néhai bárány*)
kiegyenlítődség, béke, lelki béke (*Iliász, Bánk bán,
Adj már csendességet, Toldi*)
szabadság (*A kőszívű ember fiai*)
egyenlőség (*A XIX. század költői*)
szépség (*A közelítő tél*)
igazság (*Toldi, A néhai bárány*)
jóság (*A kőszívű ember fiai*)

Az ESZMÉNYEK szférájával szemben azonban
ellenpontként jelenhet meg a földi valóság (*Csongor
és Tünde*).

Most jelent meg!

Raátz Judit – Tóth Etelka (szerk.):

A BEMUTATÓ BESZÉD (A régi-új retorika sorozat)

23,5 cm, 272 oldal, ára: 2520 Ft

Megrendelhető postai szállításra a Trezor Kiadónál:

1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276 E-mail: trezorkiado@t-online.hu

A. Jászó Anna

A Jókai-regények sorrendje cselekményük ideje szerint

Az alábbiakban egy táblázatban foglalom össze regényeit, cselekményük ideje, nem megírásuk sorrendje szerint. Néhány színművét és elbeszélését is felvettem a listára. Hangsúlyozom:

van közöttük nem történelmi regény, van közöttük kifejezetten „képzelt” regény, de mindegyik történelmi regénynek nevezhető az „oral history” szellemében.

<i>Idő</i>	<i>Magyar történelem</i>	<i>Világtörténelem</i>
	A magyar nemzet története, 1887	
Ósidők	A varchoniták, 1852 (Dalma, színmű, 1852)	A leaotungi emberkék (elbeszélés)
A honalapítás táján	Bálványosvár, 1883 Levente (színmű), 1898	
Magyar középkor	Minden poklokon keresztül, 1883	A három márványfej, 1887
A mohácsi vész táján	Fráter György, 1892 A zsidó fiú (színmű), 1843 Fortunátus Imre (elbeszélés), 1851 Páter Péter, 1881	
A 17. sz.-i Erdély	Erdély aranykora, 1851 Török világ Magyarországon, 1852–1853 A Damokosok, 1883 A kétszarvú ember, 1851	Egy hírhedt kalandor a XVII. századból, 1879
A 17. sz.-i Felvidék	Szép Mikhál, 1877	
Rákóczi-szabadságharc	Szeretve mind a vérpadig, 1882 A löcsei fehér asszony, 1885 Rákóczy fia, 1891	
18. sz.	Egetvívó asszonyszív, 1902 Gróf Benyovszky Móric életrajza, 1888–1891 Afanázia, hátrahagyott regény A két Trenk, 1892 Trenk Frigyes, 1893	A fehér rózsza, 1854 (Halil Patrona)
A 18. sz. vége	Rab Ráby, 1879 Az elátkozott család, 1858 A barátfalvi lévita, 1898 Névtelen vár, 1877	
A reformkor	Az arany ember*, 1872 Egy magyar nábob, 1853–1854 Kárpáthy Zoltán, 1854 Szomorú napok, 1856 (1848) És mégis mozog a föld, 1872 A kiskirályok, 1885 A régi jó táblabírák, 1856	Szabadság a hó alatt, 1879 A janicsárok végnapjai, 1854 Görögtűz, 1877

* „[...] annyit sejtethünk, hogy 1820 tájára tehető a cselekmény” (Nagy Miklós 1999: 86).

	Szegény gazdagok, 1860 Mire megvénülünk, 1865 Hétköznapok, 1846 A béka (elbeszélés) A háromszínű kandúr (elbeszélés)	
A szabadságharc	A kőszívű ember fiai, 1869 Forradalmi és csataképek 1848 és 1849-ből, 1850 Emlékek a szabadságharcról, 1899 Az én életem regénye, 1899 Forradalom alatt írt művei 1848–1849, 1899 Emléksorok 1848–49-ből, 1880 (1850-ben írta) Szomorú napok, 1846–1856 Felfordult világ, 1863	
A szabadságharc után	Egy bujdosó naplója, 1851 Politikai divatok, 1862–1863 A mi lengyelünk, 1903	
A Bach-korszak	Az új földesúr, 1862	
A Schmerling-provizórium	Szerelem bolondjai, 1869	
A szabadságharc és utána	Enyim, tied, övé, 1875 Egy az Isten, 1877 Tengerszemű hölgy, 1890 Akik kétszer halnak meg, 1881–1882 Az élet komédiásai, 1876 Börtön virága, 1903 Egy játékos, aki nyer, 1882 Nincsen ördög, 1891 A fekete vér, 1892	
A 19. sz. utolsó harmada	Fekete gyémántok, 1870 A lélekidomár, 1888–1889 De kár megvénülni! 1896 A gazdag szegények, 1890 Öreg ember nem vén ember, 1900 Sárga rózsza, 1893	
A jövő	A jövő század regénye, 1872–1874	Egész az északi pólusig, 1876 Ahol a pénz nem Isten, 1904

Láthatjuk, hogy Jókai fő témája a reformkor, a szabadságharc és a szabadságharc utáni időszak, de foglalkoztatta egész történelmünk: az östörténeti kérdések, a zivatáros évszázadok. Én is a legfontosabbaknak és a legjobbakkak tartom a reformkorral és a szabadságharccal foglalkozó nagyregényeit, de az életmű egésze összetett, Jókait a valóság számos problémája foglalkoztatta: „Költőnek az életet kell tanulmányozni, mert az élet a poézis; nem az ideált. | Az ideállet meghatározta a szépség kigyóvonalát; az élet ugyanazt ezerfelé hajtogatja, idomítja, és az

mindig szépségvonal lesz. | Az eszményvilágnak van két alakja: egy jó, egy rossz, egy szép, egy rút, egy ártatlan, egy bűnös; az életnek van milliő. | Az idealizmus megtanítja a költőt az alvó ember munkájára, aki álmokat teremt; az élet megtanítja őt az Isten művére, aki élőket alkot. | Azért legélvezetesebbek mindig azok a művek, mik az írónak saját élményeivel vannak kapcsolatban” (Végszó Az elátkozott családhoz). A valóság pedig nemcsak jót és rosszat produkál, hanem összetett jellemeket, az érzelmek és a tettek kavalkádját.

A. Jászó Anna

Emlékezzünk a szigetvári hősökre!

Zrínyi beszédének retorikai elemzése

460 éve, 1566-ban történt Szigetvár ostroma, Zrínyi Miklós híres áldozatvállalása, hősies kirohanása. Méltó emléket állított ennek a történelmi eseménynek a dédunoka, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* c. eposzában. Ezt minden magyar tudja, minden gimnazista tanulja a Szigeti veszedelmet (bár jelenleg a tantervirok szorgos munkálkodása következtében választható anyag az érettségi vizsgakövetelményekben, tehát kimaradhat). Nem kívánok most részletes elemzést és tanácsokat adni, egyetlen részletet, Zrínyinek a kirohanás előtti beszédét kívánom retorikai szempontból elemezni.

Emlékeztetőül tekintünk át a klasszikus retorika rendszerét. A klasszikus retorika négy témakörből épül fel: 1. a perbeszéd jogi szabályozása, 2. a beszédfajták, 3. a beszédrészek, azaz a szóközi beszéd szerkezete, 4. a szónok feladatai. Az első témakört elhagyjuk, mivel nem jogászoknak szánjuk írásunkat. Összefoglalva:

A szóközi beszéd fajtái	A szóközi beszéd részei	A szónok feladatai
1. tanácsadó beszéd (<i>genus deliberativum</i>)	1. bevezetés (<i>exordium</i>)	1. feltalálás (<i>inventio</i>)
2. bemutató beszéd (<i>genus demonstrativum</i>)	2. elbeszélés (<i>narratio</i>)	2. elrendezés (<i>dispositio</i>)
3. törvényszéki beszéd (<i>genus iudiciale</i>)	3. tétel (<i>propositio</i>) a tétel felosztása (<i>partitio</i>)	3. stílus (<i>elocutio</i>)
	4. bizonyítás (<i>argumentatio</i>)	4. emlékeztetbe vésés (<i>memoria</i>)
	5. cáfolás (<i>confutatio</i>)	5. előadásmód (<i>pronuntiatio</i>)
	6. befejezés (<i>peroratio</i>) kitérés (<i>digressio</i>)	

A klasszikus retorika rendszere

Az elemzést a retorikai szituáció, majd a beszédfajta megállapításával kezdjük. (Az elemzés logikáját az adja, hogy a retorikai szituáció hozza létre az ügyet, az ügy milyenségétől függ a beszédfajta). Ezután célszerű megállapítani a beszéd szerkezetét, s a szerkezeti elemzéssel párhuzamosan tárgyalni az érvelést és a stílust. Az elemzéshez mindig hozzátartozik a beszéd hatásának az elemzése, ez olykor nagyon nehéz, mivel nincsenek korabeli dokumentumok, nem lehet felméréseket, szociálpszichológiai vizsgálatokat végezni, nem mindig ismerjük a hallgatóság értékrendszerét. Zrínyi beszéde esetében azonban maga a költő írja le a beszéd hatását, s igazolják az események is, az érvelésben felsorolt értékek pedig egyetemes emberi értékek, akár absztrakt, akár konkrét értékek.

Nagyon sok beszédfajta létezik, jó néhányat felsorol Wacha Imre *A korszerű retorika alapjai* c. könyvében. A régi görögök is számos beszédfajta ismertek, azonban a kategorizálás nagymestere, Arisztotelész *Rétorikájában* azt írja, hogy a sokféle beszéd három nagy kategóriába sorolható. Ez a három kategória a következő: törvényszéki, tanácsadó és bemutató beszéd; ezenkívül vannak vegyes típusú, ún. hibrid beszédek, melyekben keverednek az ismérvek. A törvényszéki beszéd célja a vádolás vagy a védelem, ideje a múlt (hiszen múltbeli eseményeket kell megítélni), érveit a jogosból és a jogtalanból veszi. A tanácsadó beszéd célja a rábeszélés vagy a lebeszélés, ideje a jövő (hiszen elkövetkező eseményekről van szó: harcoljunk vagy ne harcoljunk, szavazzunk vagy ne szavazzunk), érveit a hasznosból vagy a károsból veszi. A bemutató beszéd célja a dicséret vagy a feddés, ideje a jelen, bár lehet a múlt vagy a jövő is (dicsérhetünk egy vezetői posztra törekvőt, de dicsérhetünk egy elhunytat is), érveit a jóból vagy a rosszból, erkölcsi kategóriákból veszi. Összefoglalva:

beszédfajta	célja	ideje	érvei
törvényszéki	vád, védelem	múlt	jogos – jogtalan
tanácsadó	rábeszélés, lebeszélés	jövő	hasznos – káros
bemutató	dicséret, feddés	jelen	szép – rút

A beszédfajták

Sok tanácsadó beszéd olvasható az irodalmi művekben. Ilyen Richárd beszéde katonáinak *A köszívű ember fiai*-ban, Dobó beszéde az ostrom előtt az *Egri csillagok*-ban, Zrínyi beszéde a kirohanás előtt a *Szigeti veszedelemben*, ez utóbbinak egy részletét idézzük (Zrínyi Miklós válogatott munkái. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Négyesy László. Bp., Wodianer, é. n.; 5. ének, 5–6., 12–14., 23–29., 34–35. versszakokat idézem, az érvelés részletezését most elhagyom).

Zrínyi beszéde

<p>5. „Nem véletlen dolgot szerencse ránk készít,
Nem teszi váratlanul ránk az kit épít.
Kit nagy szível vártunk, vitézek, vagyon itt;
Had, fegyver előttünk, melyet pogány készít.</p>	<p>25. Mostan megnevelnünk kell az mi hírünket,
Avagy tisztességgel végeznünk éltünket;
El nem rontja üdő cselekedetünket,
Valamig világ lesz, és lát ember eget.</p>
<p>6. Hatalmas török császár szultán Szulimán
Húzza ránk haragját, mint dühös oroszlán,
Minket elveszteni s rontani kíván;
Vagyon reménysége számtalan sok hadán. [...]</p>	<p>26. Az is minékünk nagy tisztességünkre van,
Hogy maga ellenségünk szultán Szulimán;
Kit mi ha meggyőzünk, mint reménységünk van,
Világbiró császárt meggyőztük az harcban.</p>
<p>12. Azon ellenséggel most harcolni fogunk,
Kit sokszor előttünk mint barmot hajtottunk;
Fegyvereket, tisztességeket elvontuk,
Isten irgalmából sokszor elrontottunk.</p>	<p>27. Harcolnunk peniglen nem akármí okért
Kell, hanem keresztény szerelmes hazánkért,
Urunkért, feleségünkért, gyermekinkért,
Magunk tisztességéért és életünkért.</p>
<p>13. Nem gondolhatjuk azt, hatalmas vitézek,
Hogy az mi kezeink, bár készek s kemények,
Véghez ily rettenetes próbákat vittek,
Melykért tisztelnek minket az emberek:</p>	<p>28. Előbb halva lássa pogány eb testünket,
Hogysem elveszessük megszámlált kécnsünket,
Hogysem ő pórázon hordozzon bennünket,
Szabadságunkkal együtt rontván hírünket.</p>
<p>14. Nagyobb erő az, mert az nagy Isten volt,
Az ki miérettünk hatalommal harcolt.
Kezünknek erőt, szívének bátorságot
Csinált, és az pogánytul elvette aztot. [...]</p>	<p>29. Arra fogja vetni minden mesterségét,
Hogy mint bolondokat hittel csaljon minket,
Bolond az, ki török szavának ad hitelt,
Mert várával együtt elveszti életét. [...]</p>
<p>23. Előbb elfogy éltem, oh erős vitézek,
Hogysem kimondhassam kegyelmét Istennek.
Most sem hágy el nagy hatalmu keze tikték:
Ti is ő szent nevéjért serénykedjetek.</p>	<p>34. Ez az hely s ez az vár legyen dicsőségünk
Avagy madár gyomra mi koporsóhelyünk.
Mindenképpen emberek s vitézek legyünk,
Úgy marad meg örökkén az mi szép hírünk!</p>
<p>24. Mindenfelől ránk néz az nagy keresztyénség,
Mi vitéz kezünkön van minden reménység;
Soha még mireánk nem jutott szégyenség;
Azért rakva hírünkkel föld, tenger és ég.</p>	<p>35. Fejem fennálltáig lések én veletek,
Esküszem seregek élő Istenének!
Kívánom, hogy ti is így cselekedjetek,
Éles szablyát kézben tartván esküdjetek.”</p>

* * *

Irodalmi hagyomány, hogy az eposzokban szónoki beszédek vannak (a retorikák mindig idézik az Iliász 9. énekében elhangzó hat beszédet; a három követ egy-egy beszédét és Akhilleusz három válaszát). Szónoki beszédet olvashatunk a Zrínyiászban is.

A retorikai szituáció, mely a várvédő Zrínyit megszólalásra készíteti, a háborús helyzet, a háborús készülődés: „Egyfelől Szulimán van nagy készüléttel, / Másfelől horvát bán várta gondot visel”. A török ostromra készül, hiszen tudomására jutott, hogy a várvédők nehéz helyzetben vannak, nem sokáig tarthatják magukat. Zrínyi nem adja meg magát: „All rettenthetetlenül Zrini nagy gondokon, / Mint tornyos kűsziklák magas Késmárkon”. Elszánja magát a kirohanásra.

A kirohanás előtt ünnepélyes szöveget intéz katonáihoz; az ötödik énekben olvashatjuk a beszédet, terjedelme 31 versszak. Zrínyi szövege tanácsadó beszéd, mégpedig rábeszélés. Nincsen szükség bevezetésre (ilyen nyilvánvaló szituációban a bevezetés gyakran elmarad, mert felesleges).

A beszéd a helyzet ismertetésével, azaz a narrációval kezdődik: a szultán hatalmas seregével felvonult, s ostromra készül (5–6.). A török sereg nagyságának és győzelmeinek ismertetésével felnagyítja a veszélyt (7–10.). A szultán „reménysége számtalan sok hadán” vagy, s nem Isten kegyelmében, Isten pedig mindig azokat segítette, akik bíztak benne. Ezt bibliai példákkal bizonyítja (7–10.). Ám ezt a veszélyes ellenséget Isten kegyelméből már sokszor megvertük (11–22.): Zrínyi felsorolja a múltbeli nyertes csatákat, nyilvánvalóan buzdításul, hiszen a múltbeli események meg szoktak ismétlődni a jövőben (ez gyakran használt általános érv a tanácsadó beszédben, érvelési toposz). Tulajdonképpen történelmi példa. Arisztotelész alapján tanítjuk ma is, hogy a tanácsadó beszéd érvelésére jellemző a retorikai indukció, azaz a példa (görög: *paradeigma*); a példa pedig történelmi és kitalált (parabola, mese) lehet. Zrínyi történelmi példákkal érvel.

A beszéd tétele a 23. versszak: Isten most sem hagy el bennünket, ezért harcolni kell az ő szent nevéért.

Ezután, kb. a beszéd kétharmadánál (*piramidális szerkesztés*) következik az érvelés csúcspontja (24–27.), a harc céljainak felsorolása. Az egészből halad a részek felé: a kereszténységért, a hazáért, a családjáért kell harcolni, saját becsületért és életért, absztrakt értékek (kereszténység, becsület) keverednek konkrét értékekkel (nyilvánvalóan a magyar hazáról van, a családról, saját életünkről). S inkább meg kell halni, semmint rabságba kerülni. A rabságba kerülés indoklása (28–33.) az a tény, hogy a töröknek nem lehet hinni: „De hogy adna hitet, kinek hiti nincsen?” Ez tulajdonképpen a megelőzés gondolatalakzata (*prolepszis*), hiszen mondhatják azt, hogy a rabság jobb, mint a halál, de a tények ismeretében ezt nem lehet állítani. A prolepszis a cáfolás egyik lehetősége. Ismét felsorol néhány múltbeli eseményt a török hamisságáról, a legutolsó Buda család bevételére (32).

Az utolsó két versszak a beszéd lezárása (34–35.): a hírnévre való hivatkozás, a hűség kifejezése és az esküre való buzdítás.

A beszédben benne van a két sereg szembeállítás: a töröknek nincs hite, következésképpen erkölcsük sincs; a várvédők az egész kereszténységért, hitükért harcolnak, van hitük és erkölcsük, ezért győzniük kell, Isten mellettük van.

A beszéd hatását leírja a költő: „Vitéz Zrínyi szavával megbátorodtak, / Az egész szigetvári vitéz leventák, / Előtte megrendelt seregben állottak, / Meztelen fegyvert kezekben tartottak.” Zrínyi beszéde retorikai szempontból is remekmű.

Tanulása a mának is megfogalmazható: a régebbi győzelmekre való hivatkozással lelkesíthetjük a versenyző felet (futbalcsapatot, versenyfellépésre készülő énekest, iskolai tanulót), ennek az érvelési toposznak a neve: *argumentum ad verecundiam*, azaz a régi dicsőségre való hivatkozás (szó szerint: ’érv a tisztelethez’); hangsúlyozni kell a küzdelem nemes célját: harcolunk a nemzet, az iskola, az osztály becsületéért; az ellenfelet nem szabad lebecsülni, de erkölcsi fölényünket meg kell fogalmazni; a beszédet buzdítással kell lezárni.

A tanácsadásnak különféle változatai alakultak ki az idők folyamán. A konkrét esetre vonatkozó tanácsadás a *suasoria*, azaz meggyőzés. Az erkölcsi buzdítás, életviteli tanácsadás a *parainesisz*, latinosan írva: *parainesis*. Erkölcsi tanácsokat többen is megfogalmaztak a világirodalom, de egyedül Kölcsey adta unokaöccsének írt művének a *Parainesis* címet. De ez már más téma.

Utóirat. A Zrínyiással kapcsolatos emlékeimet szeretném felidézni. 1966-ban kezdtem tanítani egy gimnáziumban (ez is évforduló). Akkoriban az volt a divat, hogy minden osztálynak volt egy neve, s ez a tény azt is jelentette, hogy a választott (vagy kijelölt) művésszel alaposabban megismerkedtek a gyerekek. Az én osztályom Zrínyi-osztály lett. Az osztályombeli fiúk egy irodalmi színpadot szerveztek, összeállítottak egy forgatókönyvet az eposzból, és kifejezően felolvasták (valószínűleg segítettem nekik, mert Zrínyi-kötetemben ceruzával be vannak jelölve a szereplők). – Divatba jöttek akkoriban a szavalókórusok. Volt egy zseniális kollégánk, Kotzián Tamás (később híres olasztanárrá lett). A Zrínyiaszból állított össze egy szavalókórust egy fiú osztály számára. Az első sorban álló fiúk mondták kívülről a verset (részleteket természetesen), utánuk a két sorban jobbra-balra ingadozó „tömeg” azt mormolta (a tartalomnak megfelelően hol halkabban, hol hangosabban), hogy Jézus, Jézus, Allah, Allah... Szenzációs hatása volt. (Zárójelben jegyzem meg, hogy kollégánk nagyszerű előadásokat rendezett a Szép Ilonkából, A helység kalapácsából, az Így írtok ti-ből, máig emlékszik rájuk minden volt diák és tanár.) Régen volt, szép volt.

Major Hajnalka

Készüljünk a magyar nyelv és irodalom emelt szintű érettségire!

16. tétel: Hitelesség, hatás, meggyőzősi szándék, a manipuláció felismerése, értékelése

1. A retorika szóról Perelman szerint sokaknak az üres, szóvirágokkal teli beszédmód jut eszébe.¹ Vannak, akik manipulatív trükkök tárházát látják benne, ezért ellenzik középiskolai oktatását is. A retorika azonban nem azonosítható a tétel címében is szereplő manipulációval, célja inkább a meggyőzés lehetőségeinek feltárása.² Minden embernek szüksége van arra, hogy ötleteit, mondanivalóját mások számára is meggyőző formába tudja önteni, és arra is, hogy a szólásszabadság és a demokrácia világában az elhangzó közléseket megfelelően tudja értelmezni, a manipulációt fel tudja ismerni.

Ehhez nyújt segítséget, „szerszámoládát” a retorika. A tétel kapcsán a beszéd által nyújtott bizonyítékok három fajtáját tekintjük át a *Retorikai lexikon* (a továbbiakban *RL*) alapján: 1. ami magában a beszédben van, mikor hihető tényekkel bizonyítunk (*logosz*); 2. ami a szónok jellemében van (*éthosz*); 3. ami a hallgatóságra tett hatásban van (*pathosz*).³ „Ami a szónokokat illeti, három okból kelthetnek bizalmat, ugyanis a bizonyítékokon kívül egyedül ezek képesek meggyőzni: a bölcsesség, az erény és a jóakarát.”⁴ Végül megtudjuk, mi a különbség a meggyőzés és a rábeszélés között.

2. 1. **Logosz.** Az értelemre apellálás (*logosz*) eszközei, az érvek azok a kétségekbe nem vonható állítások vagy tények, melyekkel elérjük a bizonyítást.⁵ Arisztotelész két fajtáját tartotta számon, a példát (retorikai indukció) és az enthümémát (retorikai szillogizmus).⁶

1. feladat: Melyik szillogizmus? Melyik enthüméma?

1. a. Minden athéni fecsegő. Szókratész athéni. Tehát Szókratész fecsegő.

1. b. Minden ember halandó. Szókratész ember. Tehát Szókratész halandó.

2. feladat: Olvassa el a szöveget! Hol hat a beszélő az értelemre?

Előadja az anyuka, vasárnap este tízkor, a férjének, aki éppen az órára pillantott.

Mit nézed folyton azt az órát? Nem múlt még el tíz óra, öt perc múlva lesz, és az a krumpli különben is siet. És ha elmúlt! Hát végül is nem óvodás a lányod! Szokd már meg, hogy Zsuzsi nagylány, maholnap a tizenhatalmadik évébe lép, itt az ideje, hogy kicsit szórakozzék, társaságba járjon, hát végül is mikor, ha nem most!

Különben, ha nem tudnád, vakáció van, a lányod becsülettel ledolgozott két hetet, még jutalmat is kapott a brigádjuk, hát ennyi csak kijár neki! És holnap amúgy is alhat. [...]

Az ég szerelmére, ott füstöl még a cigarettád, és máris másira gyújtasz? Mi az, hogy egy ilyen takynosnak tíz után itthon a helye? Ne gyerekeskedj már, ne játszd a zord atyát, te aztán igazán meg lehetsz a lányoddal elégedve. Zsuzsi aranyos, kötelességtudó kislány, inkább az a baja, hogy túlságosan is szolid, mondhatnám, gátlásos. Nézd meg a barátinőt, Rékát vagy Nórit! De mást mondok neked. Engem igazán szigorúan fogtak otthon, de az ő korában már én is el-eljártam fiúkkal moziba vagy táncolni. Attól még senki sem züllik el, hogy elmegy egy kis zenét hallgatni vagy beülni valahova. Na és, ha iszik egy üveg sört! Te tudtommal három üveg sört is megittál ma este, pedig itthon vagy. Hallod, most már csak az hiányzik, hogy a lejtőt emlegesd, meg a korpa közé keveredést, akkor aztán a megszólalásig olyan leszel, mint a drága Aranka nénéd az örökös hughóságával. Zsuzsika és a züllés!

Most mit járkálsz föl-le, mint a cirkuszi oroszlán, vegyél be egy andaxint, mert kezdés az idegeimre menni. Én mindenestre megágyazom és lefekszem, te pedig töllem silbakolhatsz, ha nincs jobb dolgod.”⁷

¹ Perelman: *L'empire rhétorique* (A retorika birodalma). Vrin, Paris, 1977. 7. oldal

² Arisztotelész: *Rétorika* (1, 2, 1355b): „Fogadjuk el, hogy a retorika olyan képesség, amely minden egyes tárgyban feltárja a meggyőzés lehetőségeit.” Telosz, Budapest, 1999. 32. oldal

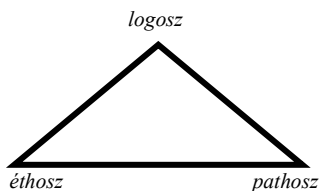
³ Arisztotelész: *Rétorika* (1, 2, 1356a, 1999: 33).

⁴ Arisztotelész: *Rétorika* (2, 1, 1378a, 1999: 81).

⁵ ld. részletesebben: *Retorikai lexikon*, érv címszó, 352. oldal.

⁶ A szillogizmus igaz premisszákból von le a szükségszerű konklúziót, az enthüméma valószínű állításoktól vezet a megfontolandó konklúzióig (*RL* 331–333).

⁷ Janikovszky Éva: *A lemez két oldala. Hol az a gyerek?* Móra Könyvkiadó, Budapest, 1978/2008. 107–109. oldal

2. 2. **Éthosz.** A szónokon, hallgatókn és ügyön alapuló retorikán belüli bizonyítékok második csoportja a szónok megbízható jelleme által éri el célját (etikai bizonyíték, RL 376–379). Arisztotelész így ír a hitelesség és az *éthosz* kapcsolatáról: „Jellemünk által győzünk meg, ha a beszédet úgy mondjuk el, hogy az hitelt érdemlőnek tüntessen fel bennünket.”⁸

3. feladat: Arisztotelész szerint különösen a tanácsadó beszédben fontos, hogy a szónok milyen jelleműnek mutatja magát. Keressen kísérletet a Janikovszky-szövegben jellem általi meggyőzésre!

2. 3. **Pathosz.** Már Arisztotelész is megállapította, hogy az *éthosz* (jellem) és a *pathosz* (érzelme) szoros kapcsolatuk miatt olykor átcsapnak egymásba. A *pathosz* (hatás) a hallgatóság érzelmeinek érvelő, rábeszélő befolyásolása. A görög kifejezés általában jelent érzelmeket, nem azonosítható a magyar pátosszal (RL 906–909). „A hallgatóságon keresztül érzjük el célunkat, ha beszédünk hat érzelmeinkre, mert nem ugyanúgy ítélünk, ha bosszúsak vagy vidámak vagyunk, ha szeretünk vagy gyűlölünk.”⁹

Arisztotelész szerint a szónoknak minden érzelmmel kapcsolatban három dolgot kell tudnia. Például a haragról: hogyan lesz valaki haragossá, milyen emberekre szoktak haragudni és mi miatt.¹⁰ Elítélte azokat a szerzőket, akik a logikai bizonyítást elhanyagolják, és csak az érzelmei felkorbácsolására törekszenek. Ha például valaki a törvényszéki beszédben ezt teszi, megfertőzi a bírót, olyan, mintha valaki elgörcsítene a vonalzó, amivel dolgozni akar.¹¹

4. feladat:

- Keresse az érzelmekre hatás példáit a Janikovszky-szövegből!
- Manipulatív Ön szerint itt a beszélő?

3. A **manipuláció** szándékos érvelési hiba (az érvelési hibákkal és az érvtípusokkal a következő számban foglalkozunk). Felismeréséhez és értékeléséhez fontos tudni, mi a különbség a **rábeszélés** és a **meggyőzés** között.

5. feladat: Töltse ki a táblázatot az idézetek alapján!

Szempont	meggyőzés	rábeszélés
A magyar terminus értelme		
Pascal		
Kant		
Perelman		

„A filozófusok és a retorikusok [...] határozott különbséget tesznek a meggyőzés és a rábeszélés között, ami annál is nagyobb figyelmet érdemel, mert a magyar meggyőzés terminus köznap használatát meglepetést. Meggyőzni [...] tisztán racionális eszközökkel történő okfejtést, bizonyítást, ráhatást jelent, amely kizárólag az értelemhez szól: rábeszélni ezzel szemben azt a folyamatot jelöli, melynek során elsősorban emocionális eszközökkel az érzelmeire és ezen keresztül az akaratra kívánnak hatást gyakorolni. Mivel az arisztotelészi retorika ez utóbbi mesterségének vagy tudományának vallotta magát, későbbi hanyatlásához nem kis

⁸ Arisztotelész: *Rétorika* (1, 2, 1355b, 1999: 32).

⁹ Arisztotelész: *Rétorika* (2, 1, 1356a, 1999: 33).

¹⁰ Arisztotelész: *Rétorika* (2, 1, 1378a, 1999: 82).

¹¹ Arisztotelész: *Rétorika* (1, 1, 1354, 1999: 30).

mértékben járult hozzá a születő, majd győztes racionalizmus. [...] »Mindenki jól tudja« – írja egy helyen Pascal, »hogya a léleknek két bejárata van, melyeken keresztül a vélemények befogadást nyernek [...] az értelem és az akarat. Természetesebb az értelem útja volna, mivel csak is bizonyított igazságokat kellene befogadnunk, azonban közönségesebb, bár természet ellen való az akarat útja, mivel az emberek hajlamosabbak nem az érv, hanem a kellem szerint cselekedni.« [...] Kant A tiszta ész kritikájában a meggyőzést mint objektív elégséges okokkal történő érvelést határozza meg, míg a rábeszélés mögött csupán szubjektív bizonyosságot, a beszélő alany egyedi természetéből fakadó véleményeket lát.¹²

„Javasoljuk, hogy nevezzük rábeszélésnek azt az érvelést, amely csak egy partikuláris [részleges] hallgatóságban akar érvényre jutni, és meggyőzőnek azt, amely minden értelmes lény egyetértését kívánja megszerezni.”¹³

6. feladat: Fejtse ki a véleményét az idézetek alapján arról, lehet-e azonosítani a rábeszélést a retorikával!

4. A retorika tehát a meggyőzés módjait vizsgálja. Ezek közül a klasszikus retorika három alapvető fogalmát ismertük meg, a *logosz-éthosz-pathosz* hármasságát, azaz a beszéd, a jellem és a hallgatóban felébresztett érzelmek eszköztét. Ha a szónok hibásan használja ezeket az eszközöket, manipulációról beszélünk. Ennek felismerését gyakoroltuk a fenti feladatokkal.

* * *

Lengyel János

A kárpátaljai magyarság „mindenesé”:

Dupka György

*Dr. Dupka György író, költő, lágerkutató, könyv- és lapkiadó,
kulturális menedzser*

Elöljáróban gratulálok a doktori munkád megvédéséhez. Beszélneél nekem a választott témáról?

– Köszönöm, de ezt az eredményt elsősorban szilárd támaszt, segítséget nyújtó családomnak köszönhetem. Már húszéves koromban életem fontos elemévé vált az irodalmi, művészeti és kulturális élet szervezése mellett a helytörténeti kutatás, mely felülírta a kezdetben művelt versírást is. Úgy is mondhatom, hogy én is elkötelezett GULAG és „malenkij robot” kutató lettem. Ennek elindításában meghatározó szerepet tulajdonítok a családi érintettségnek is. Apai nagybátyám, András a Don-kanyarban odaveszett, apám és több nagybátyám, a közeli rokonság férfitagjai, szintén megjárták a sztálini táborokat, akiknek, mint sok ezer sorstársuknak, egyetlen bűnük a származásuk volt. A kezdetek az 1988–1989-es évekre tehetőek, amikor is a személyemet ért támadások és fenyegetések ellenére számos publikációban tartam fel és lepleztem le a kommunista diktatúra Kárpátalján elkövetett bűneit. Ezt bátran megtehettem, mert sem én, sem egyetlen családtagom nem volt kommunista, valamennyien a rendszer kárvallottjai voltak. A vidék magyar múltjának kutatására mesterem, Váradi-Sternberg János, ismert és nagy tudású történészprofesszor buzdított, akivel közösen több helytörténeti írást jelentettem meg. A magyar szakon a vidék művelődéstörténetét, irodalmi életét leíró, elemző diplomamunkámnak Fodó Sándor tanár, későbbi politikus volt a tudományos vezetője, az elkészült munkát Váradi-Sternberg János lektorálta. Közbevetőleg megjegyzem, hogy a professzor úr műhelyéből került ki a nemrég elhunyt Soós Kálmán történész, a beregszászi főiskola egykori rektora,

¹² Vigh Árpád: *Retorika és történelem*. Gondolat, Budapest, 1981. 18–19. oldal

¹³ Perelman, Chaïm – Olbrechts-Tyteca, Lucie: *Traité de l'argumentation* (La nouvelle rhétorique, Értekezés az argumentációról; az új retorika). 5e édition. Editions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles, 1958/2000. 36.

Csatáry György történész, a főiskola tanszékvezetője, Kész Barnabás történész, de nyomdokain halad Zubánics László történész, az UNE magyar karának dékánhelyettese is. Azóta a kisebbségi sorsba kényszerített kárpátaljai magyarság múltjával és jelenével kapcsolatban közel 20 könyvem, számos fontosabb munkám, közreadott gyűjteményem jelent meg. A tényfeltárással párhuzamosan egyik aktív kezdeményezője voltam a „malenkij robot”-ra elhurcolt magyar és német áldozatok és magyar elesett honvédek Szolyvai Emlékparkja, az ungvári Központi Magyar Katonai Temető és egy sor más magyar emlékhely és kegyhely létrehozásának.

Több kutató- és tanulmányúton vettem részt a pécsi Német Kör szervezésében. A kutatócsoport tagjaként felkerestem Erdély, Felvidék, Délvidék második világháborús emlékhelyeit, az ukrajnai Donyec-medence (Donyec és Luganszk megye), az oroszországi Urál-régió (Perm, Jekatyerinburg, Cseljabinszk, Ufa vonalon elterülő egykori fogolytáborok) helyszíneit, a megmaradt légertemetőket. A legutóbbi több ezer kilométert kitevő tanulmányutak, a terepmunka során szerzett tapasztalataimat, további kutatási eredményeimet a legutóbbi két-három évben kiadott munkáimban összegeztem (Szolyva a mi Golgotánk, 2012, „Hova tűnt a sok virág...”, 2013), amelyek alapot képeztek a doktori (PhD) értekezésem megírásához is.

Számos kötetet jelentettél már meg a témában, van még olyan terület, ami még nem került feltárássra, feldolgozásra?

– Kárpátalja 20. századi magyar művelődési, irodalmi, művészeti és zenei élete. Az egyetemista, főiskolás és gimnazista fiatalokkal való találkozás idején már többször felmerült, hogy a könyvespolcokról, az internetes portálokról máig hiányoznak az eddigi kutatásokat összefoglaló munkák, lexikonok, adattárak, más népekkel való kapcsolattörténetek vizsgálata, bemutatása. Igen sok még az eddig felderítetlen fehér folt, tisztázásra várnak közelmúltunk elferdített, elhallgatott kényes témái is. Egyes ukrán, orosz történészek – tisztelet a kivételnek – máig nem hajlandók egyenlőségjelet tenni az emberiségellenes bűntetteket, népirtást elkövető náci és a kommunista diktatúra közé. Gondolok itt a holokauszt-tagadókra és a malenkijrobot-tagadókra is. Ideje leszámolni a bolsevik társadalmat dicsőítő keményvonalas történetírással. Példaként említem a zsidók népirtásához mérhető ukrán holodomort, a kis népek kitelepítését, a népét, nemzetét, vallását, nyelvét féltő értelmiségiek millióinak lefejezését stb. Ezeknek a témáknak nincs egyértelmű tudományos publicitása a nyugati világban sem. E tekintetben Kárpátalját, ezen belül a magyarságot érintő számos kérdés még tisztázásra, újszerű megválaszolásra vár.

Költőként kezdted az irodalmi pályafutásodat, de voltál politikus, könyveket adsz ki, kultúrmenedzser vagy, helytörténész, légerkutató, újabban faluturizmussal is foglalkozol. Voltaképpen ki is Dupka György?

– A nyíregyházi és a budapesti főiskolák kereskedelmet, vendéglátást oktató tanárainak, köztük Hanusz Árpád professzornak köszönhetően több mint 500-an részesültek a szervezésében lezajlott tanfolyamokon szakmai oklevelekben. Sajnálom a képzett vendéglátókat, a falusi turizmusban utazókat, hogy a szellemi, tárgyi és ingatlanfelújítási befektetésük „becsődöl”, mivel az Ukrajnában kirobbant értelmetlen polgárháború tönkretette minden kezdeményezésüket, a magyarországi és más térségekből eddig érkező turisták sorra elmaradtak, félnek Kárpátaljára jönni, pedig itt nincs öldöklés, de ezt a bizalomvesztést nehezen lehet letörni, megváltoztatni.

Eddigi pályafutásomról dióhéjban annyit mondhatok el, hogy az egykori Ugocsa megyei Tiszabökényben születtem. Iskoláimat szülőfalumban és Péterfalván végeztem, majd az Ungvári Állami Egyetemen 1979-ben szereztem magyar szakos bölcsészdiplomát. Még ebben az évben újságíró lettem a *Kárpáti Igaz Szó* című megyei lapnál. Itt azonban követelték, hogy párttag legyek, ennek elkerülése végett otthagytam a lapot. 1986–1992 között a Kárpáti Kiadó magyar osztályának szerkesztője, 1992-től az Intermix Kiadó vezetője lettem. Feladataim közé a kárpátaljai magyar alkotókkal, helytörténészekkel, művészekkel való kapcsolattartás, kéziratok gondozása, valamint a magyarországi kiadók-közösen megjelentetett könyvek kéziratának szerkesztése tartozott. 1998-tól a Kárpátaljai Vállalkozásfejlesztési Központ elnöke is voltam. 2006–2008 között magyarországi egyetemi képzésen vettem részt és 2008 őszén az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán kulturális mediátor szakos második diplomát szereztem. Ezzel a szakmai háttérrel, 2008-tól ügyvezető igazgatóként a *Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet* (KMMI, www.knmi.org.ua) egyik létrehozója és vezetője lettem.

Ami az irodalmi pályafutásomat illeti: 1968-tól a Forrás Ifjúsági Stúdió tagjaként, majd a József Attila Alkotóközösség társelnökéként a kárpátaljai irodalmi élet egyik aktív szervezője lettem, helytörténeti anyagokat publikáltam, verseket írtam, népballadákat és történeti mondákat gyűjtöttem. Különböző szakmai és érdekvédelmi szervezet (KMKSZ, UMDSZ, KHÖT) tagja, alapítója, illetve tisztségviselője voltam. Jelenleg a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közösségének (MÉKK) elnöke vagyok. A Kárpátaljai Megyei Tanácsnak két (1992–1994 és 2006–2010 között), az Ungvári Városi Tanácsnak egy (1992–1994) alkalommal választott képviselője, 2006–2010 között a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumának (KMKF) tagja voltam.

Tisztséget és tagságot vállaltam több nemzetközi és magyar szervezetben, többek között a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia elnökségi tagja, a Magyar Írószövetség tagja, az *Együtt* című irodalmi, művészeti és kulturális folyóirat felelős kiadója, a Gulagkutatók Nemzetközi Társaságának tagja vagyok. Ahogy Pomogáts Béla írta a Julianus díj (2009) átadásával kapcsolatos laudációban: „*A kárpátaljai magyarság mindenese*” vagyok, ebben a szerepkörben ma is életszerűen teszem a dolgomat.

Magyarországon pénzihiány miatt egyre több irodalmi folyóirat szűnik meg, illetve szünetel, hogy áll az Együtt ügye? Van megfelelő pénzalapja a rendszeres megjelenésnek?

– Az *EGYÜTT*, a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának irodalmi, művészeti, kulturális folyóirata, felelős kiadója: a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége (MÉKK). Elnöki jogköréből adódó irányítással 2002–2011 között negyedévente került kiadásra. 2012 januárjától kéthavonta jelenik meg, azaz évente 6 számot adunk ki.

Előzmények: ungvári magyar szakos diákok kezdeményezésére 1965-ben jelent meg az első számzat száma *Együtt* folyóirat címmel, amelynek alapító főszerkesztője, S. Benedek András és szerkesztőtársa Balla Gyula nemrég elhunyt művelődéstörténész volt. A magyar szakos diákok kiadványának további megjelenését két év után az ungvári állami egyetem akkori pártbizottsága szüntette meg, rásütötte a magyar nacionalizmus bélyegét.

A 35 éves szünet után, 2002-től újraindított folyóirat jelenleg Kárpátalja alkotóinak az *egyetlen irodalmi, művészeti és kulturális fóruma*. A kiadvány összeállítását, a szövegek gondozását a szerkesztőbizottság végzi, amelynek tagjai elismert írók, költők történészek. Az *Együtt* a Kárpátalján élő és alkotó, az innen elszármazott, de szülőföldjükhöz kötődő szak- és szépírók, néprajzkutatók, helytörténészek stb. fóruma, amely nyitott az anyaországi és más elszakított országgrészekben alkotó írók, költők művei, és a vidékünkön élő más népek, nemzetiségek irodalma iránt is. Műfordításokat közöl az ukrán, orosz, észt és más írók alkotásaiból.

A folyóirat szerkesztői különös gonddal figyelnek az újonnan jelentkező fiatal tehetségekre, felkarolják őket, a legértehetőbb szerzőket bemutatják az *Új Vetés*, majd a *Szárnypróba* című rovatban. Eddig közel 20 új tehetséget fedeztünk fel és mutattunk be, többségük azóta rendszeresen publikál folyóiratunkban, és közülük immár többen önálló kötettel is jelentkeztek. Folyóiratunk egyik feladata, hogy a társművészetek terméséből is izelítőt nyújtson az érdeklődőknek; ezt a célt szolgálják a képzőművészek alkotásai, amelyekkel a lapszámokat illusztráljuk, valamint a megzenésített versek rovata, amelyben az egyetemes, azon belül a Kárpátalján művelt magyar költészet értékes darabjait tárjuk a nyilvánosság elé *Ivaskovics József* és mások megzenésítésében. Kárpátaljai gyűjtésű népdalokat, balladákat is közlünk, a dallamok lekottázott változatát is hozzáfűzzük.

A folyóirat elektronikus változata a KMMI honlapján olvasható: (Adattár, folyóirat): ua. Az OSZK [Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis](http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595) (EPA) szintén folyamatosan feltöltött és feltölti folyóiratunk számaikat: <http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595>

Az *Együtt* című folyóirat az *ukrán állam részéről semmilyen támogatásban nem részesül*, kizárólag az anyaországi pályázatokon odaítélt támogatásokból tartja fenn magát, vagyis a lap hosszú távú, zavartalan megjelenésére lényegében nincs garancia, holott évek óta az egyetlen magyar nyelvű irodalmi, művészeti, kulturális folyóirat pátriánkban. Önerőből nem tudjuk a folyóiratot fenntartani.

Több évtizede vezetted az Intermix Kiadót, több száz kötetet jelentettél már meg. Napjainkban mi a helyzet a könyvkiadással? Idén hány könyv megjelenését vetted tervbe?

– 1992-től az Intermix Kiadó vezetője lettem, tevékenységemhez fűződik a *Kárpátaljai Magyar Könyvek*-sorozat beindítása, szerkesztése és gondozása, amely mára a 240. kötetnél tart. A kiadó célja, hogy a Kárpátalján élő, illetve az itteni magyarsággal és a vidék népeivel, múltjával és jelenével

foglalkozó magyar szerzők anyanyelven írt műveit kiadja. Az Intermix Kiadó eddig megjelentetett könyveivel gazdagítja az egyetemes magyar kultúrát, ezen belül a kárpátaljai magyar irodalmat.

A könyvek korábban a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium, majd az Illyés Közalapítvány és a Szülőföld Alap Iroda támogatásával jelentek meg. 2009-től pedig a Bethlen Gábor Alap és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásának köszönhetően láttak napvilágot. A megjelent könyvek elektronikus változatát folyamatosan feltöltjük a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapjára, a megjelent könyvek bibliográfiája is itt található (www.kmmi.org.ua).

A kiadó 1992-től minden évben a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete felkérésére részt vesz a Magyar Könyvhéten, kiadványaival egyedül képviseli a kárpátaljai magyar könyvkiadást. A Kárpátaljai Magyar Könyvkiadók sátrában a könyvbarátok hozzájuthatnak a legfrissebb kiadványokhoz. Az Intermix-kiadványok nagyobb része a kárpátaljai települési és iskolai, intézményi könyvtárakhoz kerül adományként. Különböző iskolai vetélkedőkön a díjazottak könyvjutalomban részesülnek. A sorozat kiadványaiból író-olvasó találkozók, irodalmi esteket, könyvbemutatókat tartanak.

Könyvbemutatókat, képzőművészeti tárlatokat, írótáborokat szervezel, szerinted Kárpátalján mennyire ismertek a helyi művészek? Az oktatási intézményekben tanítják-e a kortárs írókat?

– Szerintem, aki nem közömbös a művészethez és irodalomhoz – annak biztos van alapismerete. Legsikeresebb programunk az évente, a Magyar Kultúra Napján megrendezett, a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Társaság és más műhelyek tagjait bemutató reprezentatív kiállítás, amelynek nagy sikere van. A közönséggel való kapcsolattartást szolgálja a Művésztábor (*A IX. Tiszaháti Munkácsy Mihály Alkotótábor*).

Tudomásom szerint a kárpátaljai oktatási intézményekben tanítják a kortárs képzőművészeket, írókat, csak nem eléggé átfogóan. Több író-művész-olvasó találkozóra lenne szükség. Évente irodalmi karavánokat szervezünk az iskolákba is. Rendszeresen rendhagyó irodalmi és történelmi órákat tartunk. A tanuló ifjúság körében a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT, <http://kvit.hu/tamogatok/>) tagjainak közreműködésével tehetségkutató és felkaroló programokat, pályázatokat indítottunk, antológiákat adunk ki.

Mostanában mivel foglalkozol, mikorra várható a következő kötet?

– Az év végéig bőven van alkotómunkám, íme a lista: „*A nagy háború kollektív emlékezete Kárpátalján* (haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet) ” c. helytörténeti, ismeretterjesztő kézirat elkészítése, a *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Írástudókat adó táj kultúrtörténeti jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára* c. könyv megjelentetése és a *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és meggyalázott holtak. Válogatás a szovjet fogságból hazatért túlélők visszaemlékezéseiből* c. gyűjtemény összeállítása, nyomdai előkészítése.

Köszönöm a beszélgetést, további sok sikert kívánok!

	<p style="text-align: center;"><i>M</i>ost jelent meg!</p> <p style="text-align: center;">Adamikné Jászó Anna:</p> <p style="text-align: center;">JÓKAI ÉS A RETORIKA</p> <p style="text-align: center;">23,5 cm, 263 oldal, ára: 2520 Ft</p> <p style="text-align: center;">Megrendelhető postai szállításra a Trezor Kiadónál:</p> <p style="text-align: center;">1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276</p> <p>E-mail: trezorkiado@t-online.hu</p>
---	---

Málnási Ferenc

Emlékezés Reményik Sándorra (1890–1941)

Reményik Sándor: Az ige

*Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
És áhitattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek,
A nyelv ma tündérvár és katakomba,
Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!*

*E drága nyelvet porrá ne törjétek,
Ne nyúljon hozzá avatatlanul
Senki: ne szaggassátok szirmaikat
A rózsafának, mely hóban virul.
Úgy beszéljen ma ki-ki magyarul,
Mintha imádkozna,
Mintha aranyat, tömjént, myrrhát hozna!*

*És aki költő, az legyen király,
És pap és próféta és soha más,
Nem illik daróc főpapi talárhoz,
S királyi nyelvhez koldus-dadogás.*

*Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
Vigyázzatok: a nyelv ma szent kehely,
Ki borát issza: Élet borát issza,
Előre néz s csak néha-néha vissza –
S a kelyhet többé nem engedi el!*

„A »helikoni triász« – Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László – lírája szólalt meg először az első világháború és Trianon okozta eszmei és földrajzi széttagolódás nyomán... Erdély mind-egyiküknél titokzatos szóvá változik, s az erdélyi természet színeiben kezd magára ébredni a költészet... Reményik Sándor is a természetbe indul vigaszt keresni..., az országhatárok változtak, de a szülőföld maradt, a hegyek nem változnak, a vizek tovább folynak, s az embereknek tovább kell élni... Ahogy egybefolyó tiszta havasi patakok vizét semmiféle vegyelemzéssel szétválasztani és megkülönböztetni nem lehet, úgy a Reményik Sándor külön erdélyi világát sem lehet megkülönböztetni a történeti Erdély nagy szellemi világától, annak az már élő és maradandó tartalmát és gazdagságát képezi...” – vallotta Tavasz Sándor. Tamási Áron szerint: Reményik „minden verse egy szikra volt. S gyakran csillag,

Reményik Sándor: A dalaimat

*A dalaimat aki látta,
Soha ne lásson engemet,
Ki szállt velem a magasságba,
Ne fogja meg a kezemet.
Ki mérhetetlen messze tölem
Forgatja könyvem lapjait,
Ne lásson lakom rejtekébe,
Ne kérdezze: hogy élek itt!*

*Kinek lelke-testvére lettem,
Szívében élő hatalom,
Ne nézze szemem tompa fényét,
S a torz-mosolyt az ajkamon.
Kinek valóját összeráztam,
Mint szélvész, megremegetetően,
Ne tudja: gyöngye vagyok, gyáva,
S akarni, élni nincs erőm!*

*Mert rongy vagyok, mit szél hasít el,
Sárpalota, mely összedől:
Magamnak simogatást, jó szót
Nem kérek – várok, senkitől.
A dalaimat – becézzétek,
S, ó, ne tekintsetek reám,
A jobbik énem tiszta lángja
Ott ég mindenki asztalán.*

mely tiszta fénnel, ezüstben rezegve szökött fel az égre...”

Az ige ilyen csillag, figyelmeztetés is sors-társai számára, a kisebbségbe rekedt erdélyi magyaroknak anyanyelvünk megtartó erejét hirdeti.

Reményik szövege eredetiben kézzel (írógéppel?) írott, kötetben nyomtatott lírai alkotás, megszokott központosítású.

A szövegmondatok 5-7-4-5 soros négy szakaszba tagolódnak, alá- és mellérendelő viszonyban sorakoznak, bennük birtokos személyragos szavak segítenek a szövegértésben: (a nyelv ma) *néktek, menedéktek*, (ne szaggassátok) *szirmaikat, borát*, erősítik a mondanivalót. Társulnak hozzájuk a *vigyázzatok, beszéltek, ejtsétek, ne törjétek, ne szaggassátok* többes szám második személyű, illetve a *ne nyúljon, beszéljen, virul, imádkozna, hozna, legyen, issza, néz, nem engedi el* egyes

szám harmadik személyű igék. Mindnyájunk anyanyelvéről van szó, ezért szerepelnek a szövegben az *ige*, a *szót*, a *nyelv*, a *rózsafának* határozott névelős szavak, később pedig névelő nélküli főnevek... A kérdés, a figyelmeztetés fontosságát hangsúlyozzák az utalások: *vigyázzatok ma*, *e* drága nyelvet, *úgy* beszéljen, *az* legyen király....

Jelentéstani elem a szövegben a *vigyázzatok*, *nyelv* szavak ismétlése s a *Vigyázzatok ma jól*, *mikor beszéltek* mondat háromszori ismétlése. Az erősítés, a nyomatékosítás, a költő mondanivalójának többoldalú megvilágítása a cél a felsorolás szerepeltetésével. Reményik azt világítja meg, mit is jelent számára/számunkra a nyelv: menedék, tündérvár, katakomba, hóban viruló rózsafa, szent kehely, anyanyelvünkhöz úgy kell közelíteni, mint ahogyan a három királyok jöttek Jézus Krisztushoz, aranyat, tömjént, myrrhát hozva... A nyelv művésze, a költő legyen király, pap és próféta, így szóljon népéhez... A költő számára még ez sem elég, ellentétel párosítja az elmondottakat, szembeállítja a darócot a főpapi talárral, a királyi nyelvet a koldus dadogásával, értelmileg is nyomatékosítja a szöveg üzenetét, hangulatilag is megerősítve azt. A költemény címe: *Az ige* – rámutat a szöveg egészére, megjelöli annak témáját, s mert a Bibliából kölcsönzött szóval azonosítja anyanyelvünket, hatásos is, megképzik előtünk az idézet is: *Az ige* testté lett – *Verbum caro factum est*.

A költemény keletkezésének hátterében Reményik Sándor véleménye húzódik meg, aki erdélyi magyarságunkat inti: anyanyelvünket óvnunk, őriznünk kell, s ez a figyelmeztetés még inkább időszerű, amikor erdélyi magyar nyelvünk életében eszmei és földrajzi széttagolódás indult meg, bekövetkezni látszott Ady Endre fájdalmas jóslata a szétszóródásról... Elek apó tanácsa jut eszünkbe, aki szerint „Az állam nyelvét meg kell tanulnotok, édesanyátok nyelvét nem szabad elfelednetek!”

A költeményben valóságos világkép jelenik meg: a költő figyelmeztetése: *vigyázzunk* anyanyelvünkre, *áhitattal* ejtsük ki a szót, mert anyanyelvünk menedék, katakomba (mint ahogyan az első keresztyének ide menekültek az üldöztetés elől), de tündérvár is, rózsafa is, (népmeséink, népdalaink csodálatos világa), úgy beszéljünk, mintha imádkoznánk, mert anyá-

nyelvük szent kehely, „Ki borát issza, Élet borát issza, s a kelyhet többé nem engedi el”.

A szöveg magyar nyelvű, mai, érzelmkifejező, figyelmeztető felhívás, szépirodalmi alkotás.

Stílus is szépirodalmi. Stílusértékű az **É l e t** szó nagybetűs és más típusú betűvel való szedése, ezzel a szöveg egészéből emelkedik ki az szó, és úgy érezzük, hogy az anyanyelvet a költő az étellel azonosítja... Jóhangzású: *áhitattal, tündérvár, rózsafa, aranyat, tömjént, myrrhát, kehely...* és rosszhangzású: *katakomba, porrá ne törjétek, ne szaggassátok, daróc*, szavak világítják meg a szöveg hangulatát, ötvözik szöveggé a költő kérését, figyelmeztetését. A szöveg szavainak szótári jelentésére ráépül a szövegösszefüggésből adódó érzelmi-hangulati többletjelentés, főleg az *ige*, *szó*, *nyelv*, *beszél*, *költő*.... de más szavak esetében is. A szöveg igéi cselekvő igék, a költő ezzel is az olvasók figyelmét szerette volna felhívni anyanyelvünk használatára. A melléknévvel párosított főnevek egy vagy több tulajdonság kiemelésével jellemzik, teszik szemléletessé a stílust, ráirányítva az olvasó figyelmét arra, hogy anyanyelvünk milyen fontos szerepet tölt be életünkben, miért fontos, hogy „áhitattal ejtsük ki a szót”: *végző menedéktek, drága nyelvet, főpapi talár, királyi nyelv, szent kehely*.

A költemény szóképei között a szemléleti és hangulati elemeket egyesítő metaforákat említünk: A nyelv ma néktek végző menedéktek, tündérvár, katakomba, hóban viruló rózsafa, szent kehely, ki borát issza: élet borát issza.

A szöveg mondatai felszólító, tiltó mondatok néhány kijelentő mondat között, a szöveg üzenetének megfelelően.

A *vigyázzatok*, *ejtsétek*, *beszéltek*, *ne törjétek*, *ne nyúljon hozzátok*, *ne szaggassátok*, *beszéljen*, *legyen*, *nem illik*... igei állítmányok verbális stílusúvá alakítják a költeményt, amely a szerző egyenes beszéde.

Az emlékező írója, az olvasó pedig Tavaszgy Sándorral együtt „ígéretet teszünk, hogy az Ó nagy és gazdag szellemiségének tüzét tovább ápoljuk, hogy messze világítson, hogy lelkének magvaiból új és új kalásztenger támadjon,... hogy mint a mindennapi kenyér, tápláljon és éltesse...”

* * *

Németh László szerint Reményik Sándor „első versei a magyar epigon-líra s a magyar konzervatívizmus sablonos villanásai, de ahogy az erdélyi új világ tengelyébe kerül, költészete és szempontjai egyre nemesednek, emelkednek,... türelem, szeretet, minden csepp erő megbecsülése hatja át s emberi emelkedése megérzik lírájába is,... a magyar irodalmi élet új szellemét jelenti.”

A dalaimat című verse A műhelyből (1924) c. kötetében jelent meg.

A szövegösszetartó erőt a költő fájdalmas vallomása adja, amelyben verseiről szól a verseit olvasóknak.

Alá- és mellérendelő mondatokat sorakoztat a versében, bennük birtokos személyragos szavakkal: dalaimat, engemet, velem, kezemet, tőlem, könyvem, lapjait, lakom, lelke-testvére, szívében, szemem, fényét, ajkamon, erőm, magamnak, dalaimat, reám, énem, lángja asztalán.... A vallomásnak megfelelően egyes szám első személyű – *élek, lettem, összeráztam, vagyok, nem kérek – várok* – mellett egyes szám harmadik személyű igék – *látta, ne lássson, szállt, ne fogja, forgatja, ne kérdezze, ne nézze, ne tudja, hasít el, összedől* – szerepelnek, illetve többes szám harmadik személyű ige – *becézétek, ne tekintetek* – mellett. Személyes vallomását a költő határozott névelős szavakkal fogalmazza meg: a dalaimat, a magasságba, kezemet, a torz-mosolyt az ajkamon, a jobbik énem....

Jelentéstani elemként említjük a ne tagadószóval párosított, többségükben egyes szám harmadik személyű igéket – ismétlésként. A költemény címe a költemény első sorából került a helyére, utal a szövegre, rámutat a témára... A vers környezetében található *Az örömszerzés programja, Mindennapi kenyér, Hieroglifák, Szomorúfüz* és a *Gát* című versek, melyek témában hasonlítanak *A dalaimat* szöveghez. A költő saját verseiről szól, kitarulkozik olvasói előtt, ezért választotta a monológot.

Valóságos és elképzelt világképet ötvöztött össze, s az olvasó a saját ismeretei alapján alakíthat ki egy képet erről a világról, fogad(hat)ja el a költő kérését: szállt velem, ne fogja, forgatja, ne lássson, ne kérdezze, ne nézze, ne tudja, ne tekintetek...

A szöveg magyar nyelvű, mai, érzelmkifejező, szépirodalmi alkotás.

Stílus is szépirodalmi, a jóhangzású szavak mellett a sok tagadás a rosszhangzású szavak javára billenti a szövegvilágot, de a záró sorok feloldják ezt az ellentétet: „A jobbik énem tiszta lángja / Ott ég mindenki asztalán.” A rímek a b a b c d c d alakban vigyázzák a sorok végét. Verselése:

Kinek lelke-testvére lettem

U - / - U / - - / U - / U

Szívében élő hatalom.

- - / U - / - U / U -

A szöveg szavainak szótári, eredeti jelentésére ráépül a szövegösszefüggésből adódó, érzelmi-hangulati többletjelentés. A cselekvő igék mellett néhány létege szerepel a versben. Vallomásról szól a vers, a sok főnév mellől hiányoznak a mellénevek, de a *szemem tompa fényét, jó szót, jobbik énem tiszta lángja* jelzős szerkezeteket s a *torz-mosolyt* összetett szót csak odalopja a szerző... A szóképekkel nem fukarkodik: a *szívében élő hatalom, rongy vagyok, sárpalota, jobbik énem tiszta lángja* metaforák mellett három hasonlatot is vallomásába fűz. *Kinek valóját összeráztam, / Mint szélvész..., Mert rongy vagyok, mit szél hasít el,.... Sárpalota, mely összedől....*

A vers szövegmondatai kijelentő, állító és tagadó mondatok. Ez adja a szövegnek a párhuzamos/ellentétes szerkezetét. Az igei állítmányok túlsúlya miatt a költemény verbális stílusú.

Szentimrei Jenő vallomásával emlékezzünk a költőre: „Az építész fia magától rácszmélt, hogy épületet, tartósat, idő- és értékállót egyedül a szeretet tégláiból és mészhabarcsából lehet építeni...” Reményik Sándor, az ember, a költő, aki szenvedéseink idején sorstársunk, vigasztalónk volt, ezzel a hitével marad a miénk, alkotásai magyar irodalmunk legidőállóbb szent építménye, emberi hivatásról vallott eszméi és magyarsága mindenkor a jövőt építő új nemzedék iránymutatója lesz... Ahogyan Ő fogalmazta: „A holtom után ne keressetek, / Leszek sehol – és mindenhol leszek.”

H. Tóth István

Értékek, gondolatok, hangulatok jelenlevősége

Problémafelvetés

Hogy oktatási rendszerünkkel gondok vannak, azt hosszabb ideje sokféle forrásból való információk, mindenekelőtt saját személyes tapasztalataink alapján is tudjuk, érezzük, látjuk. Ennek ellenére a megoldással mindmáig adós maga a jobb sorsra érdemes szakmánk (benne esetleg mi magunk is) és természetesen felelős az oktatáspolitikai, mindenekelőtt az arrogáns döntéshozatalai, és/vagy megdőbbentő döntésképtelenségei miatt is.

Kétségtelen, hogy a 2012. évi nemzeti alaptantervet életre küzdők semmit sem engedtek a *tananyag-fetisizmus* béklyója szorításából. Talán ezért domináns ez idő tájt is a *frontális tanítás- és tanulásszervezés* és ezek édestestvére, a *frontális számonkérés*.¹ Mit tesznek a pedagógusképző műhelyek annak érdekében, hogy gazdag, vonzó tartalmú helyi tantervek készítésére beállítódott, ezekre fogékony szellemiségű tanítókat, tanárokat tanítsanak? Miképpen cselekszenek az arra illetékes főiskolák és egyetemek, hogy végzett hallgatóik felelős és szakszerűen tevékenykedő pedagógusként a tananyag-fetisizmust végérvényesen a pedagógia süllyesztőjébe száműzzék, hogy a frontális tanítás és számonkérés kizárólagosságát *tanulóközpontú differenciálással és sokszínű, sokoldalú szakmódszertanokkal* oldják? Szembe mer-e nézni tanító- és tanártársadalmunk a tehetségeseket lehúzó, nem egyszer kirekesztő és a lassabban haladókat lemaradni hagyó pedagógiai gyakorlattal?

Mi lehet az elsődleges kiút?

Mindenekelőtt a *szakmódszertanokat megújító eltökéltség*, valamint az ehhez társuló *együttműködő tanítás- és tanulásszervező attitűd* kialakítása, továbbá az iskoláztatás valamennyi fokán az *önálló gondolkodás kialakulásának a támogatása*. Hasznos kritikai meglátásai vannak Nagy Zoltánnak az új kísérleti nyelvtan-tankönyvről,² amely határozott észrevételeket feltétlenül meg kell ismerniük azoknak a tankönyvszerzőknek is, akik a sok éve már megmerevedett módszertani szemléletükkel védik a mindinkább védhetetlen – a csak az egykönnyűség radikalizmusa miatt megtúrt, a tanítási gyakorlatban immár kényszerrel forgatott – taneszközöket, amelyek itt vannak, itt ragadtak közöttünk, szolgálni a múlt kísértő ármyait.

Jelen írásom a problémákkal való szembenézésre készítés mellett támpontokat ajánl a *kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégia* alapján a *beszédműveltség, az olvasáskultúra, a közlő, kifejező és befolyásoló szemléletű szövegalkotás* összehangolt gondozásához.

Mindenekelőtt hatoljunk közelebb a *kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégia* jelentésvilágához!

A *kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégia*³ abból a felfogásból indul ki, hogy a választott szakmódszertani megoldás sose öncélú, hanem mindig a valóságos probléma megoldását segíti legyen. Ez a törekvés akként valósulhat meg, ha érvényesül az úgynevezett *hozzáadó attitűd*, vagyis az *elvégezendő tevékenységet segítik az útjárhatóság, a körbejárhatóság, a bejárhatóság és a hatásdúsítás tudásoptimizáló alapelvek*,⁴ melyek által a tanításszervező pedagógus az *árnyalt képességfejlesztésre* fókuszálva építi / építheti tovább az egyes teljesítendő feladatokat a tanulók terhelhetőségére figyelve.

Az *útjárhatóság* azt követeli meg a tanításszervező, tanulásirányító pedagógustól, hogy az előtérbe került anyanyelv-használattal összefüggő tudást és a rá vonatkozó, ugyancsak az anyanyelv-használattal kapcsolatos tudást úgy helyezze el a *tanulók tudásának a teljes hierarchiájában*, hogy az *egyedi tudáshoz is és a legáltalánosabb tudáshoz is vezessen út*, ezáltal alkalmazásképes tudásszegmensek segíthessék az anyanyelv-használattal összefüggő készségek kondicionálását.

¹ Érzékeny hangvételi, elgondolkodtató írásában ezzel a problémával is foglalkozott Hargitai Miklós „Menni vagy nem menni” címmel (Népszabadság, Hétféje, 2014. október 31.)

² http://www.tani-tani.info/a_kiserleti_nyelvtankonyvekrrol 2014. augusztus 12., 19:24. Nagy Zoltán: *Megjegyzések a kísérleti nyelvtankönyvhöz*.

³ A társasnyelvészeti (szociolingvisztikai) alapú, hozzáadó (additív) szemléletű, funkcionális, kontrasztív elveken nyugvó anyanyelv-oktatás problémájával dr. Beregszászi Anikó PhD foglalkozik „A lehetetlen lehetni – Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában” című kötetében (Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2012).

⁴ Az *útjárhatóság, a körbejárhatóság, a bejárhatóság*, valamint a *hatásdúsítás* fogalmakat Nagy József értelmezi és alkalmazza „A tudástechnológia elméleti alapjai” című kézikönyvében (Országos Oktatástechnikai Központ, Veszprém, 1985).

A **körbejárhatóság** alapelve azt írja elő, hogy a dolgokat, vagyis az anyanyelv-használati tudáselemeket egy vagy több szinten kidolgozott szempontsor szerint mintegy körbejárva vizsgáljuk és ismerjük meg, ezáltal a domináns szempontok kiemelése azzal a következménnyel járjon, hogy **az adott** dolog, azaz az **anyanyelvhasználati tudáselem a háttérszempontok rendszerébe helyezve nyerjen értelmet**, mert a feldolgozott ismeret, továbbá a fejlődő készség így válik erőteljesebbé a tanulók számára. Elmondható, hogy a körbejárhatóság a szimplifikálás és a részletekbe fulladás elkerülését segíti elő, hozzájárulva ezzel az eredményesen működőképes anyanyelv-használati készségek megerősítéséhez.

A **bejárhatóság** alapelve szerint az anyanyelv-használattal összefüggő tudásunknak olyannak kell lennie, amely **az elvonatkoztatás**, vagyis az absztrahálás **valamennyi szintjének a bejárását teszi lehetővé**: a konkrétól az absztrakt felé és az absztrakttól a konkrét felé egyaránt, így segítve a sokoldalú, árnyalt tudás kialakulását, valamint a fejlett készségek beágyazottságát.

A **hatásdúsítás** elvét akkor érvényesíti érdemben a tanítás- és tanulásszervező, ha **egyidejűleg minél több forrásból, minél többféle megoldással megfogalmazott és minél több csatornán** (a látás, a hallás, a tapintás stb. útján) **áramló, feltétlenül összehangolt hatás éri a tanulókat ugyanarra az elsajátítandó anyanyelvhasználati összefüggő tudásra vonatkozólag**. Ugyanennek az elvárásnak kell érvényesülnie **ismétlés, gyakorlás**, illetőleg segítő **feladatépítés** esetén is, nevezetesen: minél változatosabb hatások segítsék az anyanyelv-használati összefüggő ismeretek elsajátítását, az anyanyelv-használatihoz kötődő készségek fejlődését.

Miben nyilvánulhat meg **a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégia?**

Mindenekelőtt abban, hogy sohasem egyetlen tevékenységet végeztünk unalomba fulladásig a cselekvéses megoldásra, a tudásukat, a képességeiket alkalmazni kész tanulókkal, hanem hozzáadjuk azokat az életszerű területeket, lehetőségeket, megoldásokat, szerepeket is, amelyek számukra vonzóvá teszik az alapfeladattal történő megbirkózást. Így járunk el például akkor, amikor a légzőgyakorlatokat összekapcsoljuk az arcjátékgyakorlatokkal, majd emlékezetből mondanó verstolmácsolással építjük tovább a már bővített alapfeladatot, és megtoldjuk mindezt az emlékezetből felmondott szöveggel kapcsolatos, vagy az ezzel a szöveggel összefüggő, szempontkövető helyesírási gyakorlat elvégzésére. Ugyanígy érvényesülhet a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégia, amikor például ismeretterjesztő szöveget dolgozunk fel, és ehhez a szöveghez póklászással⁵ (guglizással) szemléltető képeket keresünk. Tovább bővíthetjük ezt a feladatépítést, ha a nyolc évszázados magyar költészetből az aktuális témához illeszkedő vers- és/vagy prózaszemelvényeket gyűjtünk, illetőleg ezek némely részletét emeljük ki, kapcsolva hozzájuk megfelelő zenei és képzőművészeti példákat, különös figyelemmel az összehasonlító elemzésre, mert így tájékoztató jellegű szövegek alkotására serkentjük a tanulókat.

A kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális anyanyelv-használatot fejlesztő stratégia mozgásterét egyértelműen szélesíti / szélesítheti **a digitális kultúra pozitív hozadéka**, ennek az anyanyelvoktatás módszereinek a megújításában bekövetkező, illetőleg érvényesíthető szemlélettermekényítő hatása. Arról van szó, hogy a világhálóról történő adatmerítéssel olyan információkat emelhetünk át a tanítás- és tanulásszervezés folyamataiba, amelyek kétségtelenül a tanulás hatásdúsítói, az ismeretszerzés és a képességfejlesztés eredményességének a fokozói. **Szakmódszertani kultúránk szakadatlan gondozása** közben – a digitális kultúra pozitív hozadékainak a széles körű kamatoztatása közben – szüntelen figyelemmel kell lennünk a tanulók **értő-értető beszédműveltségének**, a legkülönbözőbb típusú **szövegműveket feldolgozó kritikai-szövegmegmunkáló olvasásának** és a **szövegalkotó-szövegképző képességének** a fejlesztésére, mert így lesz **emberminőség-megemelő jellegű a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális anyanyelv-használatot fejlesztő stratégia**.

Célkitűzés

Helyénvaló az irodalompedagógiában is az a törekvés, hogy tanítványainkkal, diákjainkkal együtt minél **rétegzettebben**, minél **árnyaltabban** tárjunk fel **egy-egy témát, helyzetet, gondolatot, hangulatot**, mert ezek kapcsolatszerűen, jelenlétüknek a bemutatása és felfogása **érzékenyebb teszi, igényesebbé teszi az olvasót a művek közötti háló felismerésére, azok sokoldalú értelmezésére**, mindeközben az anyanyelv közlő, tájékoztató és/vagy befolyásoló funkciójának az érvényesítésére.

Lássuk meg és láttassuk be a „Préd 11,9–12,8”-ban olvasható himnikus szárnyalású gondolatok, valamint Berzsenyi Dánielnek „A közelítő tél” és Rónay Györgynek az ugyancsak „A közelítő tél” címmel megjelent verse közötti gondolati, hangulati iv jelenlétességét!

⁵ Kányádi Sándor pajkos, játékos, ugyanakkor találó kifejezése a világhálón történő barangolásra.

Nélkülözhetetlen háttérismeretek

Aki tanított már valaha irodalmat és nyelvet, minden bizonnyal kereste a kapcsolatokat a „Bibliá”-val, így hamar megtapasztalhatta minden érdekelt irodalom- és nyelvtanár, hogy nincs a „Bibliá”-nak másik olyan könyve, talán a „Jelenések könyvé”-t kivéve, amelyet annyiféle módon próbáltak volna értelmezni az olvasói, kutatói, magyarázói, mint a „**Prédikátor könyvé**”-t. Vannak, akik átláthatatlan szövegműnek, vannak, akik a *testi ember* megnyilatkozásának tartják ezt a különös hatású olvasmányt. Találkozhatunk olyan vélekedéssel is, miszerint Salamon cinikus véleményét ismerhetjük meg ebből a költői szövegműből, mások a depressziós király lelki fájdalmát és keserűségét hüvelyezik ki a sorokból. Ne menjünk el szótlánul azok véleménye mellett sem, akik Salamon megtérésének a folyamattörténetét látják mindvégig a „Prédikátor könyvé”-ben! Nyilvánvaló, hogy más megközelítési értelmezésnek is lehet létjogosultsága, amelyek még közelebb viheti az olvasót ennek a sokat vitatott könyvnek az értékeihez.

Salamon könyvének címe a kánonban a „Kóhelet”, amely a *kahal*, az *egybehívni a gyülekezetet*⁶ kifejezésből származik. Mivel a héber szó előtt névelő van,⁷ így címre, tisztségre utal, vagyis olyasvalakiről van szó, aki egybehívja a gyülekezetet, és hozzájuk szól, hogy megossa velük a tapasztalatait, a gondolatait. Salamon élete vége felé írta ezt a könyvét, erre utal az alkalmazott múlt idő: „*En prédikátor, királya voltam Izraelnek Jeruzsálemben*” (1:12). Ebből juthatunk el annak a megállapításához, hogy egy megtért ember nyújtja felénk a tanítását jelen könyv egyes fejezeteiben; nyomatékul figyeljünk arra, hogyan használja a szerző az igeidőket: utal a múltbeli tetteire (*láttam, cselekedtem*), és ezekből jut el odáig, hogy következtetéseket vonjon le jelenére nézve, sőt a hallgatósága számára (*tudom – most tudom, látom*). Ugyanakkor a szerző-elbeszélő térben és időben is a végtelenbe nyit, ebből adódóan századokon át válik érvényessé a költői szövegműben megnyilatkozó gondolatainak az érvényes, értékgazdag jelenlétvége.

A „Prédikátor könyve” a lehető leggyakorlatiasabb: a világ törvényszerűségeiről, az életünkről, a vágyainkról és legkiváltképpen: rólunk szól. Felhív, int, serkent, készlet, befolyásol, hogy vessünk komolyan szímet az étellel, ne hagyjuk elbódítani, elaltnatni magunkat, a lelkiismeretünket, hanem nézzünk a dolgok mögé.⁸ Nos, ez az, amit felelősséggel rendelkező magyartanár szüntelenül tanít a poétikai szövegművek jelentésrétegeinek a felfejtésekor tanítványainak: **lankadatlanul keresni a vonzó, klasszikus értékeket, hogy minőségi életelvű emberekké legyenek, lehessenek a ránk bízott ifjak.**

Berzsenyi Dánielnek „**A közelítő tél**” című verséből ismerjük azt a híres, míves, eltűnődésre készített gondolatot, amelyik nyomán joggal érezhetjük, ahogy a vers lírai hőse szintén: **minden, ami körülvesz, minden, amiben részem lehet, csupán csak jelenés, továtűnő látomás, mert „a szárnyas idő hirtelen elrepül, (...)**”.

A költői példaképének Horatiust választó *Berzsenyi Dánielt* más-más aspektusból, különbözőképpen szokás láttatni, mert az *életműve többféle értelmezésre indító*. Van, aki a magyar irodalom egyik legellentmondásosabb költőjének nevezi, ám széles az egyetértés abban, hogy e magányosságra és melankóliára hajlamos művésznek az alkotásai a klasszicizmus, a szentimentalizmus és a romantika jegyeit egyaránt hordozzák.

Ezen írásom célja, hogy a *Prédikátorra, Berzsenyi Dánielre* és *Rónay Györgyre* is emlékező, az életművüket tisztelő olvasói legyenek az utánunk következő nemzedékek is, mert ma is érvényes és éltetően ható költészetük van, és erre érzékeny olvasókká lehetnek diákjaink, ha magunk is értjük, szeretjük itteni költőink műveit.

Együttal kísérletre is vállalkozó jelen dolgozatom azáltal, hogy *villanó fényben* ugyan, de rávilágít *Rónay György egyik költeményével késeinek nevezhető korából*, a 20. századból, az egykori „**A közelítő tél**” élményvilágára. Kiindulópontul érdemes szembesülnünk Vasvári Zoltánnak a Rónay György-életművet kutató-faggató monográfiájának az itt következő, az olvasói és az irodalomtanári lelkiismeretünket is ébresztő alapvető értékítéletére: „*Rónay György a XX. századi magyar és katolikus irodalom kiemelkedő jelentőségű alakja 1913. október 8-án született Budapesten és ugyanott hunyt el 1978. április 8-án. Rónay a Nyugat harmadik nemzedékének talán legsokoldalúbb tehetsége, költőként, íróként, műfordítóként, kritikusként és irodalomtörténészként egyaránt kiváló alkotó. Úgy tűnhet, napjainkban méltatlanul kevés figyelmet kap ez a nagyszerű alkotó és életműve.*”

Itteni problémafelvetésemben izgalmas szellemi-jelentésbeli kapcsolatteremtésre készített szándék is vezérelt engemet, tudniillik akként vélekedem, hogy sokszálú hálót fedezhetünk fel magunk is, sőt fedeztethetünk fel diákjainkkal együttműködve, amikor az alábbi szemelvényeket külön-külön is, majd **szoros**

⁶ Gleason L. Archer: *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*. KIA alapítvány, Budapest, 2001., 563. l.

⁷ *A Biblia ismerete kommentársorozat*. KIA alapítvány, Budapest, 1999., III. kötet, 477. l.

⁸ Forrás: www.szaboferenc.hu/tanulm/pred15.doc

*szövegelemzés*⁹ keretében egybevetve is elemezzük, azután továbblépünk, mert értelmezni akarjuk őket mindenekelőtt kifejezésmódbeli, szókincsbeli, szerkezetani szempontokból, továbbá a *gondolati értékvilágukra* tekintettel is. Itt bemutatandó törekvésem kiindulópontja a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégia.

Erős feltételezésem, hogy nem lenne intellektuális haszon nélküli a prédikátor Salamon könyvéből alább olvasható fragmentum *értékkutató elemzése* úgy, hogyha rétegről rétegre vizsgálná meg Adamikné Jászó Anna a „Klasszikus magyar retorika” című kötete tanúságtevéseinek a felhasználásával. Vágjunk bele ebbe az *értékfaggató összehasonlító kutatás*ba, mert mind ennek a kiváló monográfiának a szellemi útravalói, mind a szövegelemzésből felszínre kerülő tapasztalati tudásunk újabb színekkel gazdagítják magyartanári tevékenységeinket, gyarapítva a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégia nyomán kidolgozott fejlesztő tevékenységek körét, adattárát.

A feldolgozandó szemelvények

A prédikátor Salamon könyve

(Részlet)

Te, ifjú, örvendj fiatal korodban,
és légy jókedvű ifjúságod napjaiban!
Követheted ugyan, amit szíved kíván és szemed lát,
de tudd meg, hogy mindezekért Isten előtt
felelősséggel tartozol!

Elűzheted a búbánatot szívedből,
és óvhatod testedet a betegségektől,
az ifjúkor és a fiatalság akkor is mulandó!
Gondolj Teremtődre ifjúságod idején is,
mielőtt meglepnék a nyomorúság napjai,
mert eljönnek az évek, amelyekről azt mondod:
„Ezek már nincsenek kedvem szerint!”
Mielőtt ugyanis homályba hull a nap, a fény, a hold,
a csillagok;

amikor eső után újra felhők jönnek;
amikor már reszketnek testőreid (a kezeid),
és ingadoznak erős harcosaid (a lábad),
elfognak őrlő lányaid (a fogaid),
és nem örölnék tovább;

az ablakban leskelődőket (két szemedet) pedig
már homály fűdi;
amikor bezárulnak az utcára nyíló ajtóid (füleid),
a malom zaja (beszéded) pedig elcsendesül;
amikor a madárfüttyre már ébren leszel,
és az énekes leányok dalát csak nehezen hallod meg;
amikor szédülsz a magasban,
és félsz az úton;
amikor virággzik a mandulafa,
a sáska jóllakik és nehezen vándorog,
a kapor beérik és széthullatja magvait,
akkor gyógyfüveid már mit sem érnek neked,
mert elindulsz örök hajlékod felé,
s jajgatva járnak-kelnek utcádban a siratók.
Vigyázz tehát, mert mielőtt elszakad az ezüstfonál,
és megreped az aranyedény,
darabokra török a forrásnál a korsó,
és összetörik a kútnál a kerék,
már visszatér a por a földbe, ahonnan vététed,
és az éltető lehelet teremtő Istenéhez tér.
Minden csak hiábavalóság, mondja a Prédikátor,
csupa hiábavalóság!

Berzsenyi Dániel: A közélet tél

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labirinth, s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zefír.

Nincs már szimfonia, s zöld lugasok között
Nem bűg gerlice, és a füzes ernye in
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva család fedi.

Rónay György: A közélet tél

Hervad már? Nem: a kert még csupa nyár. Lobog
két sárga dáliánk. Nincs ugyan annyi dal,
de hajnalonta még egy-egy sárgarigó
rikolt, s búgnak a vadgalambok.

Élj! – mondom. – Éld nyaradat, míg a hideg szelek
le nem tarolják. Szedd a diót, viseld
gondját a kertnek, irtsd a gyomot, metéld
a vadhajást; s ha belefáradsz,

⁹ E lírai szemelvényeknek a feldolgozásakor hasznosan alkalmazhatóak az *explication de texte*, azaz a szoros szövegelemző, szövegmagyarázó olvasásnak a lehetőségei. A funkcionális stilisztika köréből jól ismert ez a francia gyökerű elemző módszer, amely – ezt Adamikné Jászó Anna olvasáspedagógiai és retorikai kutatásai is igazolják – az elnevezésétől, a származási helyétől és idejétől függetlenül termékenyen segítette a magyar nyelvű olvasástanítást a múltban is. Köztudott – köszönhető a hatékony funkcionális stilisztika iránt elkötelezett Szathmári Istvánnak –, hogy a francia stilisztikolának ez a szövegvilág-kutató eljárása feltétlen tisztelettel van a szövegmű nyelvi-stilisztikai jelenségei iránt. Magam ennek a szövegmagyarázó módszernek az irodalompedagógiai hasznosításához nemcsak fogalomértelmező tanulmányokkal, hanem a „Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés” program keretében írtam „A stílus” című tankönyvemmel, ezen kívül az 5–8. évfolyamok olvasói részére készítettem irodalmi feladatgyűjteményeimmel igyekeztem hozzájárulni.

A hegy boltozatán néma homály borong.
Bíbor thyrzusain nem mosolyog gerezd.
Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés: minden az ég alatt,
Mint a kis nefelejcs, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom: még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illetém
Egy-két zsenge virágít,

Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhunyt szememet fel nem igézheti
Lollim barna szemöldöke!

Fejlesztő tevékenységek

1. Olvasd el ezt a három lírai szemelvényt!
 - a) *Préd 11,9–12,8*
 - b) *Berzsenyi Dániel: A közelítő tél*
 - c) *Rónay György: A közelítő tél*

Fogalmazd meg érvényes állításokat az egyes művekkel kapcsolatban! Hallgasd meg társaid vélekedését is, majd alakítsatok ki közös álláspontok a szemelvények értékvilágáról!

2. Láttasd a „Préd 11,9–12,8” és a Berzsenyi Dánieltől, valamint a Rónay Györgytől való „A közelítő tél” című szemelvények keletkezési körülményeit! Térj ki az érvekkel alátámasztott beszámolóban a történelmi tényekre is! Guglizz / póklássz a világhálón, hogy minél több hasznos ismeretet tudj megosztani társaiddal, majd beépíteni is ezeket az összefoglaló írásművedbe (műismertetésedbe, esszédbe)!

3. Vedd szemügyre ennek a három műnek a jellegét, világát, hangulatát! Figyelj az egyes szemelvények szókincsének a rétegeire és hatásvilágára, azután vedd egybe ezeket a műfaji jellemzőikkel!

4. Bizonyítsd be, hogy a „Préd 11,9–12,8” és a Berzsenyi Dánieltől, valamint a Rónay Györgytől való „A közelítő tél” című poétikai szövegműveknek a szókészlete klasszicizáló, vagyis az antik világot idéző!

5. Vizsgáld meg ennek a három lírai szemelvénynek a stílusesszenciáját! Ne rettenj vissza a különös nyelvi képeket teremtő bőséges kifejezőeszköz-készlet számba vételétől! Ahhoz, hogy ne csak felszínes fecsegés legyen a listázott adatokról való elemzésed, vállalkozz bátran a nyelvi képeknek (névátviteleknek, trópusoknak) és az alakzatoknak (figuráknak) az ezekben a művekben tetten érhető többletjelentésének a körültekintő megvilágítására és érvekkel alátámasztott kifejtésére!

ülj ki a napra, idd hunyt szemem át a fényt,
s úgy érz, mint a gyümölcs, kései körte, birs...
– Harkály rebben a lombban, s egy levél lekering:
őszömet olvasom színében.

Este állok a ház előtt, nézem, a Göncöl
mint csúszik észrevétlen nyúgoti almafánk
fölé, s hallgatom a szemöldök-
fában a szúvak szorgos percegését.

6. Légy tekintettel a stílust meghatározó tényezőkre is, amikor olvasod, elemzed, értelmezed a „Préd 11,9–12,8” és a Berzsenyi Dánieltől, valamint a Rónay Györgytől való „A közelítő tél” című szemelvények társult jelentésrétegeit! Vedd figyelembe az alábbiakat!

A stílust meghatározó tényezők

Több tényező is közreműködik abban, hogy mikor melyik nyelvi és nem nyelvi elemet választja az alkotó mondanivalója, üzenete, közlendője kifejezésére. A stílus összetevői között hangsúlyosak a *magatartás*, a *helyzet*, az *érték*, az *idő*, a *nyelv-változatok* komponensei, azaz alkotórészei.

A kommunikáció más metszeteinek is meghatározó funkciójuk van. Amikor a poétikai stílust meghatározó tényezőket vizsgáljuk, akkor a kommunikációval összefüggő tudásunk segítségével szólunk róluk. Nézőpontunk szerint minden szövegfajtának a stílusa rétegzettséget mutat. Ezek a rétegek vagy az alkotó akaratától, vagy az olvasó stilisztikai kompetenciájától függően kölcsönviszonyba kerülhetnek egymással.

- a) *A közlemény tárgya* (objektív, szubjektív, metaforikus, szemléletes stb.).
- b) *A közlő egyénisége* (kiegyensúlyozott, egyszerű, felkorbácsolt érzelmi, heves vérmérsékletű, melanholikus, tréfás, sejtelmes, tárgyilagos; neme, kora stb.).
- c) *A közlemény vevője* (felnőtt, gyerek, férfi, nő; szakember, laikus, a nyelvet beszélő; antropológiai jellemzők; szociokulturális jegyek stb.).
- d) *A közlési csatorna* (élőszó, írásos forma; a nyelv szintjei, zeneisége stb.).

e) *A nyelvi kód* (verbális, nonverbális; hang- és szókészlet: a morféimák, az extralingvális, másképpen: nyelven kívüli eszközök stb. jellemzői).

f) *A közlés formája* (a rövid sorok könnyed zenei ritmust teremtenek; a hömpölygő sorok szinte nyomasztóak; érzelemmentességet a szokványos tördelés teremt; többletjelentést hordoznak a kalligrafikus alkotások stb.; itt említendő a hypallage^{*} is).

g) *A közlemény célja* (a hangulat megjelenítése, az olvasó befolyásolása, tájékoztatása stb.).

h) *A közlési körülmények* (hangsúlyos a beszédhelyzet, mellette a szövegekörnyezet, például: antológia, tudományos folyóirat stb.).

i) *A beszédársak egymáshoz való viszonya* (egyenrangúak, alá-, fölérendeltek; férj, feleség, gyermek, nagyszülő; távolságtartóak, gunyorosak, szerények, tiszteletudóak stb.).

j) *A korizés, a korstílus* (az adott nyelvi közösség normája, életmódja, az egyéniség megnyilvánulása; összhang, különbözőség, deviancia stb.).

k) *A közlemény műfaja* (közmondás, szólás, ballada, novella, regény, szindarab, film stb.).

A költők és az írók a meglepő stílushatás elérésére törekednek a műveikben. Ennek a kiváltása érdekében érzékenyen nyúlnak a stilisztika eszközeihez:

l) *a festői képek megteremtéséhez,*

m) *a névátvitelék létrehozásához,*

n) *a szó- és gondolatalakzatok nem mindennapi használatához,*

o) *a látható nyelvnek, az írásformának, a központozásnak, vagyis az interpunkciónak a szokványostól eltérő alkalmazásához.*

Az alkotóknak ahhoz, hogy meglepetést, különös érzéseket (kellemeset, felfokozottat, elutasítót stb.) váltsanak ki a befogadóból, másképpen: a hallgatóból, az olvasóból, a nézőből *stilisztikai kompetenciára*, tehát szakértelemre,

* *hypallage* (hipallagé): gondolatalakzat, amely mondatrészek közötti grammatikai összefüggést mutat, de a valóságselemek nyelven kívüli kapcsolatának ellentmond. Szerkezetekeveredés – ez azt jelenti, hogy a szerkezet logikusan rendezett tagjait felcserélik, ezáltal a jelentés összefüggései átértelmeződnek. Az ókorban hibaként fogták fel. Ma már cselekvésselölőnek is nevezik. Vegyük például Nagy László „Félelmes alkonyat” című verséből ezt a részletet: „marhacsordát portenger sodor”, vagyis marhacsorda sodor portengert. Ennek az alakzatnak a kérdésével Gáspári László („Egy új retorika- és stíluselmélet vázlata”) mellett Szikszainé Nagy Irma („Stilisztika”) és az „Alakzatlexikon” (főszerkesztő: Szathmári István) is foglalkozik más kutatók mellett.

vagyis a nyelvi, illetőleg az anyanyelvi rendszer szabályainak az ismeretére van szükségük. Ez azt jelenti, hogy birtokolniuk kell annak a nyelvnek a működését, amelyen megszólalnak.

A stilisztikai kompetenciára a művet birtokba vevőknek, azaz a hallgatóknak, az olvasóknak, a nézőknek is szükségük van.

A stílusértés képessége valamekkora mértékben ösztönösen jelen van mindenkiben. De a befogadó a nyelvi, irodalmi, stilisztikai és általános műveltségét növeli a stílus értésével, amely olvasással, az olvasottak komplex értékelésével tudatosabbá válik.

Készíts összefoglalót az előző tájékoztató, ismertető szöveg felhasználásával az ennek a feladatnak az élén álló lírai szemelvények társult jelentésrétegeiről!

1. Bontsd ki részletesen a „Préd 11,9–12,8” és a Berzsenyi Dánieltől, valamint a Rónay Györgytől való „A közelítő tél” című szemelvények egyes szerkezeti egységeinek a jellemzőit!
2. Az emberi élet egyszeri és megismételhetetlen – Miképpen hat rád ez a gondolat? Emeld be a válaszodba a „Préd 11,9–12,8”-ban és Berzsenyi Dánielnek, valamint Rónay Györgynek a most olvasott, tanulmányozott versében megtapasztaltakat!
3. Mutass rá arra, hogy feszültségkeltők ezekben a poétikai alkotásokban a negatív festői eszközök!
4. Mi a többletjelentése a Berzsenyi Dániel-költemény aranymetzetének, a 14,832. sornak: Minden csak jelenés, minden az ég alatt, (...) és a Rónay György-műalkotás aranymetzetének, a 9,888. sornak: (...) ülj ki a napra, idd hunyt szemem át a fényt, / s úgy érj, mint a gyümölcs, kései körte, birs... (...)? Fejtsd ki a véleményedet tényekkel, adatokkal igazolva!
5. Magyarázd meg a „Préd 11,9–12,8”-ban kibomló szinekdochés szimbólumok jelentésvilágát!
6. Bizonyítsd be, hogy a Berzsenyi Dániel-mű meghatározó szóképe a szinesztézia!
7. Valóban feszültségfokozó ellentétek szövik át meg a Rónay György-költeményt? Fejtsd ki a véleményed!
8. Értelmezd azt a nézetet, hogy „A közelítő tél” című Berzsenyi Dániel-versben a képek és a hangok különös erővel ragadják meg az olvasót!
9. Tárd fel azokat a tényezőket, amelyekkel megmagyarázható, hogy „A közelítő tél” című Berzsenyi Dániel és Rónay György-versekben a költői nyelv és a zenei világ tökéletes egységre, azaz harmóniára törekszik!
10. Berzsenyi Dániel egyik késeinek nevezhető 20. századi utóda, Rónay György, aki a „Nyugat” harmadik nemzedékének magas művészi fokú alkotója, különös hangulatú közelítő télről írt.

a) Olvasd el a Rónay György-verset! Beszélj arról, hogy milyen érzéseket, gondolatokat váltott ki belőled ez „A közelítő tél”!

b) Hasonlítsd össze „Egyező verscímek – különböző korok” címmel Berzsényi Dániel és Rónay György költeményeit a hasonlóságok, az egyezések és a különbözőségek részletező feltárásával! Tárd fel az ezekről a művekről valló versolvasói állásfoglalásodat is!

17. Melyek azok az értékek, gondolatok, amelyekből felépül az alábbi három költői szemelvény? Mutass rá azokra a hangulatokra is, amelyek jelenlévők ezekben a művekben!

a) *Préd 11,9–12,8*

b) Berzsényi Dániel: *A közelítő tél*

c) Rónay György: *A közelítő tél*

18. Rendezd írásban a „Préd 11,9–12,8” és a Berzsényi Dánieltől, valamint a Rónay Györgytől való „A közelítő tél” című szemelvények olvasásakor, elemzésekor, értelmezésekor megszületett gondolataidat!

a) Állíts össze részletes, gondosan adatolt vázlatot az ennek a három költői szövegműnek a szoros szövegelemző olvasásakor feltárt gondolataidról, észrevételeidről, álláspontjaidról!

b) Válaszd ki a fentiekből azt a szemelvényt, amelyik a legtöbbet jelentette és jelent számodra a világról való látásmódod alakulásában! Szerkessz olyan írásbeli műismertetést, amelyik keretében másoknak is ajánlod elolvasásra ezt a neked sokat mondó szépirodalmi szemelvényt!

c) Mutass be összehasonlító vizsgálat nyomán két alkotást a fenti háromból! Láttasd az általad választott szemelvények közötti hasonlóságokat és

egyezéseket, ugyanakkor mutass rá ezeknek a lírai alkotásoknak a nyilvánvaló különbözőségeire is!

d) Készíts **Költői és olvasói vallomás az élet múltandóságáról** címmel esszét a „Préd 11,9–12,8” és a Berzsényi Dánieltől, valamint a Rónay Györgytől való „A közelítő tél” című szemelvények értékvilágáról olvasmányélményeid, elemző gondolataid és vonatkozó kutatásaid összefoglalására!

Összefoglalás

Kétségtelen, hogy a „Préd 11,9–12,8” és a Berzsényi Dánieltől, valamint a Rónay Györgytől való „A közelítő tél” című szemelvények olvasásakor, elemzésekor, értelmezésekor – a szemelvények közelébe hatolásul – hangsúlyosan nyelvi-stilisztikai szempontokból ajánlottam ezeknek a műveknek a **rétegzett világa** tanulmányozására. Igaz, más megközelítést választva is **klasszikus értékek** tárulhatnak elénk és a diákolvasók elé is, ha magunk is érzékenyek vagyunk mind erre, mind másfajta műelemzési módokra, eljárásokra. Ha sikeres volt a klasszikus világokkal való találkozás, találkozás, akkor joggal merül fel a következtetésekre biztató kérdés: **Miért szép a világlátás kifejezésének ez a három szépirodalmi alkotása?**

Talán azért is, mert koronként más-más hatással, de mindig **eltűnődésre készítetik** az olvasójukat: **a létezés értelmére** joggal kíváncsi, **az útkeresésre vágyódó embert.**

Most, amikor a stíluselemzés tűnt az elsődlegesnek – a fenti szemelvények esetében –, ugyancsak egyértelműen látható vált, hogy többről van szó, jelesül: a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégia bemutatásának és érvényesítésének a szándékáról.

Felhasznált és ajánlott szakirodalom

Adamikné Jászó Anna 2001: *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségig*. Trezor Kiadó, Budapest

Adamikné Jászó Anna 2013: *Klasszikus magyar retorika*. Holnap Kiadó, Budapest

H. Tóth István 1988: *Egy témakör tanításának tapasztalatai* (Arany János: Toldi). Módszertani Közlemények, Szeged

H. Tóth István 1993: *A poétikai funkció érvényesülése a nyelvi kommunikációban*. Magyar Nyelvőr, Budapest

H. Tóth István 1993: *A stílus* (Munkáltató tankönyv az általános iskola 8. osztálya számára. Alkotószerkesztő: Zsolnai József). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest (Az 1996–97. tanévig önálló kötetben látott napvilágot, azután a „Magyar nyelv 8.” című tankönyvem önálló fejezeteként jelent meg.)

H. Tóth István 1994: *A stílusfajták és a szövegtípusok tanítása a NYIK-programban*. Iskolakultúra, Budapest

H. Tóth István 1994: *A stílusblokk helye, szerepe a nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés programjában*. Művelődésügyünk, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Pedagógiai és Közművelődési Intézete, Kecskemét

H. Tóth István 1997: *„Az olvasás: fölfedezés”. Egy korosztály irodalomértésének alakulása* (Kandidátusi értekezés). Témavezető: A. Jászó Anna). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

H. Tóth István 1998: *Hetedhét határban* (Irodalmi feladatgyűjtemény 10–11 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

H. Tóth István 1998: *Régmúlt kövei között* (Irodalmi feladatgyűjtemény 12–13 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

H. Tóth István 1999: *Legendák nyomában* (Irodalmi feladatgyűjtemény 11–12 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

H. Tóth István 1999: *Jelek az úton* (Irodalmi feladatgyűjtemény 13–14 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

H. Tóth István 1999: *Utak a művek elemzéséhez*. Módszertani Közlemények, Szeged

H. Tóth István 2003: *Néhány gondolat a stílus és a stilisztika tanításához*. Módszertani Közlemények, Szeged

H. Tóth István 2006: *Mások javára* (Javaslatok-gondolatok az irodalom- és az anyanyelv-pedagógiai tevékenységekhez). Bács-Kiskun Megyei Pedagógusház, Kecskemét

H. Tóth István 2008: *A vítezi virtus szépségének verse* (Adalék Balassi Bálint „Egy katonának” című költeményének sokoldalú feldolgozásához). Könyv és Nevelés, 2008.1:54–61., Budapest – Ugyanez megjelent: Elektromé-

- nikus Könyv és Nevelés, X. évfolyam, 2008/1. www.eken.opkm.hu
- H. Tóth István 2013: *Keresztény lelkiségű szövegek kutatása a pedagógusképzésben*. Magyartanítás, Budapest, www.magyaritanas.fw.hu/Magyartanitas
- H. Tóth István 2014: „A partok elmúlnak, de a hullám örök, ...” Vasvári Zoltán: *Mint kútmélybe kő – Rónay György-tanulmányok*. www.magyaritanas.fw.hu/Magyartanitas, Magyartanítás, Budapest
- Szathmári István 2001: *A magyar irodalmi nyelv és stílus kérdései*. Kodolányi Füzetek 9., Székesfehérvár
- Szathmári István 2004: *Stilisztikai lexikon* (Stilisztikai fogalmak magyarzata szépirodalmi példákkal szemléltetve). Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 2004: *A funkcionális stilisztika történetéhez*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- Szathmári István (főszerk.) 2008: *Alakzatlexikon* (A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve). Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Szikszaíne Nagy Irma 1994: *Stilisztika*. Trezor Kiadó, Budapest
- Szikszaíne Nagy Irma 1999: *Leíró magyar szövegten*. Osiris, Budapest
- Vasvári Zoltán 2013: *Mint kútmélybe kő – Rónay György-tanulmányok*. Magánkiadás. Underground Kiadó és Terjesztő Kft., Budapest

K Ö N Y V S Z E M L E

Iskolák az iskolákban: mit kezdjen az irodalmi értelmező a sokféle irodalomelméleti megközelítéssel magyartanárként?

Molnár Gábor Tamás: *A figyelem művészete*
– Bevezetés az irodalmi művek értelmezésébe –
(recenzió)

Bevezetés

Bölcsész- és Művészetpedagógiai Kiadványok nevet viselő sorozat számozottan első darabja Molnár Gábor Tamás *A figyelem művészete* című munkája, ahol az alcím pontosít: *Bevezetés az irodalmi művek értelmezésébe*. A kiadvány egy megnyert TÁMOP-pályázat keretén belül az „Országos koordinációval a pedagógusképzés megújításáért” jellegűre, annak támogatásával készült. Elemzések így kétirányú: egyrészt a kötet belső, immanens felépítésével, másrészt pedig a célként kijelölhető alcím és az említett jellege tükrében a munka relevanciájával foglalkozik.

A kötet alapvető jellegzetessége, hogy nem célja lezártágot sugallni. Épp ellenkezőleg: már a bevezető címében is a „tézisek” kifejezést olvashatjuk, a záró rész elnevezése pedig „*Konklúzió helyett: egy irodalmi allegória*”. A helyenként könnyed, esszéisztikus fogalmazásmód mögött igen tudatos szerzői felépítés rejlik: a kötet szerkezet reflektál, működteti azokat a szövegértelmező megközelítéseket is, amiket felvet: kevés, konkrét irodalmi mű alapos bemutatásával, számtalan irodalomértő megközelítésével, több utalásos irodalmi példával sokirányú megközelítési lehetőségeket felvetve von le fokozatosan egyre tágabb következtetéseket. A kérdésselvetések és a válaszadási lehetőségek mindig egy irányba mutatnak: az irodalom és annak megértési, értelmezési lehetőségeit kutatják. A részletekre is igaz a nyitott kapuk elve: egy-egy irodalomtudományi iskolát nem zárt egységként, hanem dinamikus értelmezési lehetőségként, mindig gyakorlati szempontból megközelítve taglal. Ugyanakkor a munkán, a szövegben is vállaltan, érződik a

szerző erős irodalomelméleti érdeklődése, illetve irodalmi ízlése is, hiszen a három, részletesen elemzett mű közül kettő Kosztolányi Dezső munkája: az egyik egy verses műve, a *Boldog, szomorú dal*, a másik pedig a *Caligula* című prózai szövege, de példaként ezeken kívül is többször fordul a jelenlegi irodalmi kánonban igen magas presztízsnak és népszerűségnek örvendő írónkhöz. A két Kosztolányi-mű közé Zrínyi Miklós *Befed ez a kék ég* című négyesoros epigrammája került. Az irodalomelméleti megközelítést nehéz lenne ennyire konkrétan szűkíteni, a szerző igen széles spektrumú tájékozottságát mutatja, hogy az egri kanonok, Pilinszky-kutató Kuklay Antaltól Hans Ulrich Gumberchtig vagy David Damroschig számtalan irodalomkutató nevét megtalálhatjuk, ha mindenképp szűkíteni kellene, akkor ezen a téren a 20. század második felének jeles tudósai vannak jelen nagy többségükben. A kötet a modernség irodalmáról beszél, illetve a jelen irodalomértelmezési szemszögét, nézőpontjait veszi alapul.

A megfogalmazást tekintve az esszéjelleg lehetővé tesz néhány olyan szabadabb, humoros fordulatot, kifejezést is, amitől az olvasás élménye oldottabb lesz. Ez szükséges is, hiszen a tagolás egyrészt viszonylag nagy oldalszámot ölel fel, másrészt egy-egy fejezet meglehetősen nagy gondolati ívet jár be. Néhány, helyenként nehezen érthető irodalomelméleti megközelítést (aminek releváns helyeit a szerző mindig idézi, olykor pontosítva a fordítást, vagy a szöveget saját fordításában közli) köznap, érthető, szórakoztató példával szemléltet. Bizonyos szöveghelyeken az erősen tudományos beszédmód uralkodóvá válik, a nagy ívű gondolati-

ság miatt az olvasó néha elvesztheti a fonalat, nem emlékezve az elméleti okfejtés mértjére. Erre a szerző igyekszik az ismétléssel, összekapcsolással figyelni, illetve reflektál a saját szövegére mint eseményre is.

Talán a legnagyobb erénye Molnár Gábor Tamás munkájának, hogy sosem veszíti szem elől saját szövegiségét, így az ebből fakadó korlátokat és meta-értelmezéseket is érdekesen, jól konstruálva tárja az olvasó elé: „a most Ön által olvasott könyvnek is magának kell helytállnia saját mondandójáért; ha félreérthetően fogalmaz, a szerzőnek kevesebb lehetősége van a korrekcióra, az olvasónak pedig nem minden esetben lesz lehetősége (ha egyáltalán akar) magához a szerzőhöz fordulni eligazításért” (102. old.).

Egy vers értelmezése

A formai szétválasztást irodalmi művek esetében jónak tartom, az értelmezési keret ennek mértjére némileg ráérősít. A *Boldog, szomorú dal* esetén „az értelmezés első lépése a hangos bemutatás, előadás” (10. old.). A szerző tanári tapasztalatával bizonyítja, hogy a szöveg erősen irányt ad a felolvasás mikéntjének: a boldog hangulat nem igazán működtethető a vers felolvasása során. A szerző hivatkozik a tanítványaival végzett kísérletekre (11. old.), e sorok írója örömmel emlékezett vissza arra, hogy maga is részt vett ezeken az interaktív, tanári mesterszakosoknak tartott előadásokon. A Kosztolányi-vers részletes, jelentés- és mondattani szempontokat is figyelembe vevő elemzése során a különböző olvasatok jelentéssíkainak és ezek mondatfelépítését tagláló összekapcsolódásainak változatosságát domborítja ki: a szöveg jelentése módosul attól függően, hogyan értelmezzük a központozást és a hangsúlyt. A rímek jelentőségét a *kincs-nincs* szópár esetén ennek asszociációs lehetőségeit taglalva zárójeles megjegyzésként olvasható, hogy ezt „egy néhány évtizeddel ezelőtt népszerű kalandfilm címe is megerősíti” (19. old.). Arató Lászlótól hallottam, hogy korábban a Szigeti veszedelem Zrínyijét Bud Spencer karaktereihez hasonlította, de ma már ezeket a diákok nem annyira ismerik. Akkor ott, és mivel releváns, itt is, bátorkodtam, bátorkodok pontosítani: bár mérési adatokkal nem rendelkezem, saját tapasztalataim, a csatornák műsorkinálata és az internetes fórumok, klubok alapján meggyőződésem, hogy a *Kincs, ami nincs* és szereplői máig nagyon népszerűek. A példa jól mutatja az elemző befogadó szubjektív világtapasztalatából adódó értelmezési utak sokszínűségét: nem kizárólag az elitnek nevezett kultúra adhat támpontokat, valamint a diákok esetén erre természetesen kevésbé is számíthatunk. A szerző nem ijed meg olyan, sokszor használt, bár nem mindig értett kifejezések átgondolásától sem, amelyek gyakran üres kategóriaként szerepelnek az elemzésekben, mert jelentésükkel nem vagyunk tisztában, vagy nem gondoljuk át azt: „egyáltalán: mi

a szó szerinti és mi a szimbolikus (metaforikus)?” (uo.). A Kosztolányi-versről mintegy konklúzióként megállapítja, hogy „ravasz módon állítja párhuzamba, játssza ki egymás ellen ezeket az értelmezési sémákat, aminek eredményeképpen egyik sem alkalmazható maradéktalanul a szövegre”. Erdemes utalni rá, hogy Kosztolányi Esti Kornél-novellái közül az *Első fejezet*ben is tetten érhető a „minden viszonylagos” elve, illetve egy Mikes Kelemenről szóló írásában (amelyet Pethőné Nagy Csilla irodalomtankönyve is idéz a nevezett szerzőnél) így fogalmaz: „a humor kincse lakozott benne, a szó legmagasabb értelmében, az a humor, mely a nagy dolgokat kicsinyre teszi, a kicsinyeket naggyá, s ezzel hangsúlyozza minden jelenség viszonylagos voltát”.¹ A vers értelmezése után kitekintést kapunk Henry James fontos elbeszélése, *A szőnyeg mintájával* kapcsolatban, amely összevetés nyomán már a szöveg kitágítása következhet irodalomelméleti megállapításokkal. Fontos megállapítás, hogy „a homály a közelebbi vizsgálattól mint ha növekedett volna (...), az első olvasásra bekövetkező megértés csak illúzió.” (27. old.) A Molnár Gábor Tamás által módosított Paul de Man-idezetet irodalomoktatói hitvallásként olvastam. A belga származású értelmező arról ír egyetemi tapasztalatát rögzítve, hogy az irodalmi szöveg összetettségei zavart állapotot keltenek az olvasókban „akik elég figyelmesek ahhoz, hogy észrevegyék őket, és akik kellőképp őszinték, hogy ne rejtsek meg-nem-értésüket a közkeletű vélekedések azon hálója mögé, amely az irodalomoktatásban humán műveltségként ismert” (uo.). Megszívlelendő gondolat a 21. század elején irodalmat tanítónak ez az idézett gondolat.

Irodalmi alapgfogalmak és irányzatok Zrínyi epigrammáján át

Zrínyi Miklós négyesoros epigrammájának elemzésén keresztül hét fontosabb irodalmi fogalmat ismerhetünk meg időbeli sorrendben: poétika, filológia, hermeneutika, esztétika, kritika, irodalomtörténet és kritikai elméletek alkotják az alapokat. Az „Irodalomtörténet” alponthan említésre kerül Vas István egy már korábban idézett esszéje, a szerző megállapítja, hogy a vers egy-egy szavának változása miatt a mű „akár érdekesebb lehet az utókorunk, mint a kortársaknak.” (54. old.) Gondoljunk Zrínyi

¹ Többek között KOSZTOLÁNYI Dezső, *Látjátok feleim* https://books.google.hu/books?id=WuBPAAQBAJ&pg=PT135&lpg=PT135&dq=kosztol%C3%A1nyi+dezs%C5%91+mikes+kelemen&source=bl&ots=346Z4-ExRh&sig=eKcYUYFSPkMUvNjEiROJszOIU_4&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKFwJlUg6bE653KAhVGHQ8KHxkuDEMO6AEIKTAc#v=onepage&q=kosztol%C3%A1nyi%20dezs%C5%91%20mikes%20kelemen&f=false [2015.01.10.]

eposzára: a 3. ének 57. versszakában Mehmet basa így kiált fel, amikor tudtára jut, hogy rátörtek a török táborra: „Hiszem tolvaj *kurvák* mit csináltak rajtunk, / Ide mertek jönni, hol az mi dondárunk” (kiemelés tőlem H.B.). A szó negatív értéke itt is egyértelmű, de jelentése azóta valamit változott. Ha más nem is, ez az ifjúság figyelmét biztosan felkelti. Ugyanakkor az eposzt talán leegyszerűsítés nyíltan katolikusnak nevezni 54. old.), és érdemes figyelni a zavaró szótóismételekre (két soron belül „jelentős”, „jelent” és „jeleníti meg”) (Uo.). Az utolsó alfejezeteknél fél és egy oldalas terjedelem között még alegységekbe csoportosítva a szerző helyenként remek humorral közelíti meg a néha nehezen körülhatárolható kereteket: „saját hangomat kölcsönzöm különféle irányzatok fiktív képviselőinek, ezzel a paródia klasszikus (Quintilianusnál megtalálható) definíciójának teszek eleget” (57. old.). Talán ez a fejezet tesz leginkább eleget a kötet megjelenítésével kitűzött és az alcímben jelölt célnak. Itt köznap, érthető szinten is megismerkedhetünk a pszichoanalitikus, marxista, feminista kritikával, a dekonstrukció stratégiájával is. Olyan szerzői megjegyzések színesítik a szöveget, mint a „humorosabb alkatú marxisták” (59. old.), a „pipogya modern bölcsészek” (60. old.) vagy az, a már következő fejezetben található zárójeles megjegyzés, mely felhívja a figyelmet arra, hogy „azért ahhoz kell némi vakmerőség, hogy valaki gengszter-rapperekkel barátkozzon, vagy feltörekvő énekesnőkkel kössön házasságot.” 873. old.)

Esszé az irodalomértelmezés „tudományosságáról”

A fejezet két fogalom, az irodalomtudomány és irodalomtörténet meghatározását, összefüggéseit és modern kori felhasználását járja körül. Felhívja a nehézséget a középiskolai és az egyetemi irodalomértés közötti váltásra, a műélvezet egyik mélyebb átéléséhez az „irodalomolvasás kultúrája” (65. old.) fogalmat használja. Idézi Szegegy-Maszák Mihály azon fontos megjegyzését, mely szerint „valamely irodalmárt elsősorban a kimondatlan előföltévései minősítenek” (67. old.). Kissé megkésve, de az esszé műfajában akár érthető módon a 68. oldalon közli a könyv célját, így az előző részekre mintegy rávezetésként, de akár már bejárt útként is tekinthetünk: „Ez a könyv tehát azt a célt tűzi ki maga elé, hogy az irodalmi interpretáció mint tevékenység megtanulását, az ehhez szükséges jártasság elsajátítását segítse.” (68. old.), majd egy oldallal később „ez a könyv tehát közös olvasásra, értelmezésre és gondolkodásra invitál”, éppen ezért a szerző vélemények ütköztetésére hagyatkozik, ugyanakkor nem áztatja az olvasóját azzal, hogy nincs saját határozott véleménye a kérdésben: ezt

azonban a sorok közül kell kiolvasni (már ha egyáltalán szükséges). Bár az írás érdekfeszítő, saját kritikai megjegyzésével némiképp egyet kell érteni: „ebben a fejezetben némiképp csapongóan haladtunk” (88. old.). Ez a kitétel azonban nem biztos, hogy a szöveg erényéből vesz el, hiszen valahol inkább szerkezet és tartalom találkozik az ilyen megalkotottságban, tehát az értelmezés sem lehet soha egyenes vonalú, hiszen nehéz lenne megállapítani, mihez képest beszéljünk egyenes vonalról.

Egy próza értelmezése

Kosztolányi Dezső *Caligula* című novellájának értelmezéséről az irodalomkutatók véleménye is erősen megoszlik, leginkább a befejezéssel kapcsolatban, amit a szerző idéz is. Szegegy-Maszák Mihály, Csúri Károly, Sztár Katalin és Bengi László értelmezését hívja segítségül és ütközteti. Nem marad el ezúttal az összegzés sem: a főbb jellegzetességeket a fejezet végén a szerző összefoglalja. Nem foglal állást, de Bengi László legújabb értelmezése a szintézisre hajlás szándékával pont a többi értelmezés befogadhatóságát (is) hangsúlyozza, a könyv maga hasonló álláspontot tükrözött az előző fejezetekben.

Implikaturák

Az utolsó részletező fejezet az „*Élmény, olvasói tapasztalat, értelmezés*” címet viseli. Talán a legnehezebben megközelíthető kérdés, ahol olyan irodalomtudósok munkáinak ismertetésével is találkozhatunk, akik napjainkban alkotják korszakos jelentőségű munkáikat. Éppen ezért a könyv legnyitottabb fejezete ez, talán a leginkább tudományos is. Még olyan idegtudományi kísérleteket is megemlít a szerző, amelyek szerint a regényolvasás „olyan agyterületeket mozgósít, amelyek a társas viselkedés szempontjából is kulcsfontosságúak” (113. old.). A fejezet elején megfogalmazott kérdésre keresi a választ: mit lehet kezdeni az irodalmi előföltévésekkel, mit tesz hozzá az értelmezésünkhöz ezeknek az ismerete. A gadameri eminens szöveg megértéséhez Karinthy Frigyes *Tanár úr kérem* című művét hozza segítségül, a fejezet végére pedig eljut Hans Ulrich Gumbrecht jelentés, jelenlét és élményfogalmának körüljárásához.

A szerző mindent elkövet annak érdekében, hogy a tudományosság megtartása mellett érthetővé, befogadhatóvá tegye a különböző irodalomtudományos iskolák, elméletek megközelítéseit azok számára is, akik nem elég elmélyülten, vagy elég régen foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Az irodalomértés kihívását mutatja, hogy a törekvés ellenére megértéshez a kötet többszöri, értelmező olvasást igényel, amit megkönnyít élvezhető, élményközponú stílusa.

Koltai Bence

ÖTLETTÁR

Rovatvezető: Raátz Judit (Gödöllő, Lovarda u. 28. 2100)

A következő feladatsort *Balogh Lili* magyar és angol szakos tanárnőtől kaptuk.

Rambo verset mond

Hatásszünet. Rambo a harctéren, fegyverrel a kezében, egy vesztett nyilat tart az ellenség szeme közé, amelynek hegyét csupán centik választják el a bőrtől. A főhősre fegyverek szegeződnek, de ő eltökélt arccal áll, kis szünetet tartva monológijában izmait megfeszítve áll, és nem mozdul. A feszültség szinte tapintható. Majd Rambo drámai, feszült hangon folytatja: „Létem, ha végleg lemerült, ki rettentí a keselyűt? És kiviszi át fogában tartva a szerelmet a túlsó partra.” Bármennyire is annak tűnik, ez nem egy furcsa álom, hanem az egyik első eleme egy internetes hullámnak, amely a Youtube.com nevű videómegosztó oldalon terjed leginkább, és jelen írásban néhány gyakorlati ötletet vonultatnék fel, hogy mindezt hogyan lehet felhasználni magyarórán.

Lényegük ezeknek a videóknak, hogy magyar versekkel szinkronizálnak újra általában amerikai filmeket. Hogy még autentikusabbnak tűnjön, ezért minden esetben a külföldi színész magyar hangját választják, és az általuk elmondott verseket. Ráadásul az igényes készítők arra is odafigyeltek, hogy a vágásokkal a szájmozgást is minél jobban kövessék. Mindennek eredményeként hollywoodi sztárokat kapunk, akik magyar verset szavalnak, és így kapjuk Sylvester Stallonét, aki Ramboként Nagy László versét szavalja.

Csak hogy néhány izgalmas kombinációt említsek: Sharon Stone az Elemi ösztönben Básti Juli magyar hangján Kosztolányi Dezső *Akarsz-e játszani* című versét mondja; Samuel L Jackson Karinthy Frigyes *Előszó* című versét mondja barátjának nagy hévvel; Sandra Bullock A szív bajnokai című filmben Für Anikó magyar hangján Weöres Sándor *A boldogságról* című versét szavalja nagyon jó vágással; egyik személyes kedvenként Szabó Gyula Columbóként mondja el egyik gyanúsítottjának az *Öreg néne őzikéjét* Fazekas Annától; Al Pacino Juhász Gyula *Milyen volt...* című versével; vagy az egyik legjobb sikerült alkotás, amelyben Alan Ford magyar hangja Kézdy György, és a Blöff című film egy jelenetében Alan Ford Kőlcsey Ferenc *Huszt* című művével leckézteti a fiatalokat. A sort még folytathatnánk, de bármelyikkel kezdheti az ember, úgymint végignézi az összest.

Már az ötletet önmagában kiválónak tartom, kifejezetten szórakoztató, és magával ragadja az embert, így elkezd egyet nézni, és azt veszi észre, hogy órák óta magyar verseket hallgat Brad Pitt-től, George Clooney-től és még egy sor másik színésztől. Ezeket a videókat nagyon jó eszköznek tartom az irodalom és a líra népszerűsítésére. Ráadásul nemcsak olyan emberekhez jutnak el, akik rendszeresen olvasnak (de talán nem lírát), hanem olyanokhoz is, akiknek nem tartozik a mindennapjaikhoz vagy a kedvenc időtöltéseik közé az olvasás. Tehát gyakorlatilag a magyar versek széleskörű népszerűsítéséért fogható fel. Ennek bizonyításaként rengeteg pozitív hozzászólást találtam a videók alatt. Néhány ezek közül:

„Iskolában utáltam az irodalmat, valahogy ezek a versek sose kerültek el hozzám, most kezdem megszeretni.” (Gevin Wagner, https://www.youtube.com/watch?v=o_TJRP7QfNM)

„Régen ezt meg kellett tanulni. Nem tanultam. Most mindennap meghallgatom. Ebben az előadásban megszerettem. Kár hogy nem tanultam meg akkor.” (András Rozs, uo.)

„Remélem, egyre több diák és irodalomtanár fedezi fel az ilyen videókat, mert tényleg zseniális az ötlet.” (Cassandra K., uo.)

„Sharon Stone-nal új értelmet kap az egész!” (hentesgyik95, <https://www.youtube.com/watch?v=L4ANVj-Um2U>)

Ez utóbbi kettővel térjünk át egy kicsit a gyakorlatra is, mivel egyetérték azzal, hogy ezt iskolában is fel lehet használni, sőt szerintem ajánlott is, mivel egy új lehetőséget ad a feldolgozott versek megközelítéséhez. Mivel egy teljesen új kontextusba kerül, és kifejezetten ez a célja a videóknak, ezért nagy hangsúlyt kap a szöveg és az értelmezés. A következőkben néhány ötletet mutatok be a videók gyakorlati alkalmazására.

Az egyik kézen fekvő irány az lehet, hogy a verseket mindig akkor visszük be órára, amikor az adott versről tanulunk. Először mindig magát a verset olvasnám el a diákokkal, a videó nélkül, hogy az értelmezésben ne terelje el őket egyből. Viszont ha már megismerték a verset, utána a videó is segíthet az értelmezésben: *Milyen viszony van a vers tartalma és a videó között? Van-e feszültség a tartalom és a vizuális megjelenítés között? A videó újraértelmezi a verset vagy az eredeti értelmére, hangulatára erősít szerintetek? Hozzáad-e új jelentést, jelentésárnyalatot a videó a vershez?* Ilyen és hasonló kérdésekkel lehet feldolgozni egy-egy videót, és persze az adott vers, jelenet, film alapján tovább részletezhetnénk a kérdéseket. A lényeg, hogy ahhoz, hogy a filmben és a filmhez való viszonyában értelmezni tudjuk az adott művet, ahhoz először önmagában állva is értelmeznünk kell, amelyre a szórakoztató feladat motiváció lesz. Gyakorlatilag az elemzés nem cél lesz, hanem eszköz egy feladat elvégzésében.

Egy másik irány az lehet, hogy általánosan használjuk fel ezeket a videókat, nem egyesével, hanem olyan feladattal összekötve, amely arra készíti őket, hogy akár kutatómunkaként több ilyen videót keressenek és nézzenek meg az interneten. Össze lehet kötni a lírai műnemek összefoglalásával vagy ismétlésével: erre is változatos lehetőségek vannak, például feldolgozható csoportmunkában. Itt minden csapat kap egy lírai műfajt, amelynek összegyűjtik a tulajdonságait, a jellegzetességeit példák felsorolásával, vagy akár a csoport kedvenc versét nevezik meg ebben a műfajban, és emellé keresnek egy szinkronizált videót. Ezekből prezentációt készítenek (a videók miatt mindenképp IKT-s eszközzel), és bemutatják az osztálynak.

Egy harmadik lehetőség, hogy ha már több ilyen videót is láttak, akkor projektmunkát is lehet belőle alakítani úgy, hogy a diákoknak kelljen készíteni videót. Ez elég sok kutatómunkával jár, aminek során verseket hallgatnak és olvasnak, színészekről tájékozódnak, filmeket néznek. Ez a projekt különösen alkalmas lehet olyan osztályokban, amelyek vagy kifejezetten reál tagozatos osztályok, vagy ilyen érdeklődésűek, így informatikai tudásukat használhatják, mégis irodalommal foglalkoznak.

Végül egy olyan felhasználást is hadd tegyek hozzá, amelyet megvalósítottam egy osztályban, és nagyszerűen működött. Színházba készültünk az osztállyal, és még előtte szerettem volna egy olvasástechnikai órát tartani, amelynek legfőbb célja az volt, hogy az olvasott és a megjelenített, vagy akár csak hallott szöveg feldolgozási különbségeit feltárjuk, illetve általánosabb célja a tudatos olvasóvá nevelés volt. Meg akartam mutatni a gyerekeknek, hogy hogyan értelmezzük a felolvasott vagy színpadra vitt szöveg. Ehhez használtam ezeket a videókat. Először egy mondattal kezdtünk egy kis játék keretében, ahol ugyanazt a mondatot más hangulattal, stílussal olvastunk fel, így megfigyelhették a hangsúly, hangszín, hangerő, testtartás, mimika stb. szerepét. Utána felolvastam Juhász Gyula *Milyen volt...* című versét, majd utána megnéztük és hallgattuk Végvári Tamás előadásában. Ezután arról beszélgettünk, hogy ugyanaz a szöveg hogyan változik más-más ember előadásában. Ezek után megnéztük, ahogy Al Pacino egy vak ember szerepében hogyan mondja el ugyanazt a verset, szintén Végvári Tamás előadásában. Az osztálynak annyira tetszett, hogy ott helyben megnéztünk még 3-4 előadást, és utána az alapján nagyszerű beszélgetés kerekedett a kontextusról, a helyzet jelentőségéről.

Ezen túl is csak a saját kreativitásunk szabhat határt ezeknek a videóknak a felhasználásában, ezért én mindenkit arra biztatom, hogy bátran használják ezeket és az internet egyéb termékeit, legyenek azok képek, videók, honlapok, tanító és tanuló oldalak, vagy épp filmrészletek, amelyekben a diákok kedvenc sztárjai mondanak magyar verseket.

Néhány link:

Rambo: Ki viszi át a szerelmet... <http://bit.ly/1s8BAjG>

Samuel L. Jackson: Előszó - <http://bit.ly/12RV1HG>

Samuel L. Jackson: Semmiért egészen - <http://bit.ly/1BqranP>

Hannibal Lecter: Mese a csodaszarvasról - <http://bit.ly/1CV837b> (az első videó)

Alan Ford: Huszt - <http://bit.ly/1ysmAzk>

Al Pacino: Milyen volt... - <http://bit.ly/1whshVN>

Sandra Bullock: A boldogságról - <http://bit.ly/1lktVJj>

Columbo: Öreg néni özikéje - <http://bit.ly/1w2D8Rq>

Forrest Gump: Egy estém otthon - <http://bit.ly/1vBUip9>

Várjuk ötleteiket. Levelüket az alábbi módokon folyamatosan küldhetik a rovatvezető címére: raatz.judit@gmail.com

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefon egyeztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A MAGYAR NYELV KÖNYVE

Szerkesztette: A. Jászó Anna

24 cm, 824 oldal, ára 3780 Ft

ÚJ UTAK AZ ANYANYELVI NEVELÉSBEN ÉS A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN (Tanulmányok)

24 cm, 172 oldal, ára 2415 Ft

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Demeter Katalin: ÉRTÉKŐRZÉS (Tanulmányok)

20 cm, 192 oldal, ára 2520 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I–II.

200 külföldi író portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 764 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Adamikné Jászó Anna: JÓKAI ÉS A RETORIKA

24 cm, 263 oldal, ára 2520 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Raátz Judit – Tóth Etelka (szerk.): A BEMUTATÓ BESZÉD

A 16. Kossuth-szónokverseny beszédei és a verseny keretében rendezett tudományos konferencia előadásai.

24 cm, 272 oldal, ára 2520 Ft

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

Benczik Vilmos: NYELV, ÍRÁS, IRODALOM

kommunikációelméleti megközelítésben

24 cm, 332 oldal, ára 2240 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276

E-mail: trezorkiado@t-online.hu * Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.